

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Lagerblad

Juridiken – suverän och verklighetsfrånvärd?

En undersökning om huruvida terapeutisk juridik borde influera det svenska rättssystemet i allmänhet och sexualbrottsprocessen i synnerhet.

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: Period 1 VT2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	10
1.4 Arbetets metod och utgångspunkter	11
1.4.1 Metod	11
1.4.2 Perspektiv och kunskapssyn	12
1.4.2.1 Genus vs. kön?	13
1.4.2.2 Kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv	14
1.4.2.3 Problematik med genusrättsvetenskapen	18
1.4.3 Teoretisk utgångspunkt	19
1.5 Terminologi	20
1.6 Material	21
1.7 Kunskapsläge	24
1.8 Disposition	26
2 STRAFFRÄTTSTEORIER	27
2.1 Traditionella straffrättsteorier	27
2.2 Comprehensive Law Movement	29
2.2.1 Restorative Justice	30
3 TERAPEUTISK JURIDIK	32
3.1 Inledning	32
3.2 Historik	33
3.3 Positionering av terapeutisk juridik	34
3.3.1 Terapeutisk juridik i relation till Restorative Justice	36
3.4 Terapeutisk juridik i praktiken	37

3.5	Problematik och kritik	40
4	SEXUALBROTTSOFFERS STÄLLNING	44
4.1	Inledning	44
4.2	Sexualbrottslagstiftningen	44
4.3	Brottsoffret i Sverige: historia och nutid	46
4.3.1	Viktimologi	48
4.4	Sexualbrottsoffers ställning i straffprocessen	50
4.4.1	Förundersökning	53
4.4.2	Huvudförhandling	56
4.4.3	Målsägandebiträdets roll	57
4.4.3.1	Synpunkter på systemet med målsägandebiträde	59
4.5	Sexualbrottsoffers upplevelser av brottet och rättsväsendet	62
5	APPLICERING AV DEN TERAPEUTISKA JURIDIKEN	67
5.1	Inledning	67
5.2	Straffprocessen	67
5.2.1	Brottsoffer och terapeutisk juridik	68
5.3	Lagstiftning	70
5.3.1	Våldtäktslagstiftningen	71
5.3.1.1	Terapeutisk analys av traditionellt konstruerad våldtäktslagstiftning	72
5.3.1.2	Terapeutisk analys av modernt konstruerad våldtäktslagstiftning	74
5.4	Huvudförhandling	76
5.4.1	Sekundär viktimisering och sekundär traumatisering	77
5.5	Terapeutisk juridik som arbetssätt	79
5.5.1	Medling	82
5.6	Specialdomstolar och juridisk specialisering	84
5.7	Beteendevetenskapliga rön: ett tvärvetenskapligt arbete	87
5.7.1	Sakkunniga	88
6	ANALYS	90
6.1	Inledning	90
6.2	Den terapeutiska juridikens vara eller inte vara	90
6.3	Hur bör den terapeutiska juridiken influera rättssystemet	96
6.3.1	Generell implementering genom utbildning	96
6.3.2	Lagstiftningsnivå	99
6.3.3	Specialisering och specialkunskap	102
6.3.4	Medling och andra alternativ	104

6.4 Avslutande analys	105
7 SLUTSATS	107
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	109

Summary

Victims of sexual crime do not dare to report the assault they were subjected to, not for fear of the perpetrator but for fear of the criminal process itself. The legal system is seen as a sovereign organization, out of touch with the reality, and out of touch with the problems and individuals of the society. If, however, the victim reports the crime and through that enters this legal bubble, it is not the real needs and rights of the victim that govern the process. Instead, victims of sexual crimes/plaintiffs are used primarily for other purposes. The existing legal regulations are therefore not intended to promote the rights and needs of the victim, but rather the overall crime targeting purpose.

The above presentation has been the basis and the driving force of the work, from which the purpose has been defined. The purpose of the work is to critically review today's Swedish legal system in general, and the criminal proceedings in sexual offenses in particular. The study is conducted from a critical gender perspective. In order to reduce the gap between law and reality, *Therapeutic Jurisprudence*, is used as the theoretical starting point. Briefly, it can be said that Therapeutic Jurisprudence is an interdisciplinary scholarship, which sees the law as a form of social conflict resolution. In this work, the law is in need of behavioural and social sciences. Therapeutic Jurisprudence is not meant to replace today's traditional system, instead it is meant as a complementary approach that will allow the study and application of the law to be broadened.

The research questions aim to clarify, on the basis of the above stated, the current situation of victims of sexual crimes in Sweden, as well as presenting, analysing and applying Therapeutic Jurisprudence.

The study shows that victims of crime have gained interest in the last decades. However, it seems that this political attention has insincere inducements. When society (through victimology and feminist movements) had mobilised on the issue of victim's right, the politicians were forced to act. Hence, the practical solutions in the criminal process became a means of satisfy the public, but did not directly imply any increased opportunity for vindication for the victims. The analysis and application of Therapeutic Jurisprudence shows that the legal system has a lot to gain from this additional approach. The behavioural and social sciences are absolutely necessary in order to deal with the social and human conflicts. The conflicts that the legal system is intended to manage.

In conclusion, the study concludes that Therapeutic Jurisprudence should become part of the Swedish legal system. Furthermore, Therapeutic Jurisprudence should be integrated throughout the system with a clear focus on education. The values that today are dominating the law and education (such as external rewards, concrete fact and law-technological solutions) need to be complemented by a social and emotional dimension. The legal system handles human conflicts and must therefore be rooted in society. Therapeutic Jurisprudence is well suited for this purpose. Therapeutic Jurisprudence can thus serve as a bridge between technocratic law and social reality. Additionally, the real needs of victims can be exposed and prioritised. The counselling and interrogation techniques can then be adapted to get the best therapeutic effects. Through this, the victim can be made to survivors and, moreover, the conditions for the legal proceedings in general will be improved. In addition, the analysis of Therapeutic Jurisprudence can highlight the structural and underlying problems of the conflicts, which in turn allows the legal system to be more accurately designed to prevent conflicts from occurring. Therapeutic Jurisprudence thus acts on both a micro and macro level and can work both reparative and proactive.

This thesis is to some extent challenging. In a changing process, however, it is necessary to first challenge and question the prevailing, in order to accommodate and/or legitimise the change. The legal system is generally conservative and formal; there are still phrases in the Swedish legislation that the judge is God's ruler. It is appropriate that the traditional view of the law and legal system is being challenged and questioned. The legal system must be rooted in the society and in the social and human conflicts it manages. This thesis aims to contribute to this.

Sammanfattning

Sexualbrottsoffer vågar inte anmäla det dem utsatts för, inte av rädsla för förövaren utan av rädsla för själva processen. Juridiken ses som en egen suverän organisation, frånskild verklighetens problem och individer. När brottsoffret väl anmäler och går in i denna rättsliga bubbla, är det inte offrets verkliga behov och rättigheter som är styrande för processen. Istället används sexualbrottsoffer/målsäganden framför allt för andra ändamål. De rättsliga regleringar som finns syftar alltså inte till att främja målsägandens rättigheter och behov, utan istället det övergripande syftet att beivra brott.

Med ovanstående presentation som grund och drivkraft är syftet med arbetet att kritiskt granska dagens rättssystem i allmänhet och straffprocessen för sexualbrott i synnerhet. Detta genomförs utifrån genusrättsvetenskapligt arbetssätt och med anläggandet av ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv. För att minska glappet mellan juridiken och verkligheten används *terapeutisk juridik* som teoretisk utgångspunkt. Kortfattat kan sägas att terapeutisk juridik ser juridiken som en form av social konfliktlösning, där samhällsvetenskapliga rön är nödvändiga. Terapeutisk juridik är inte tänkt att ersätta dagens traditionella system, utan som en kompletterande approach som gör att rätten kan studeras och tillämpas på ett rikare sätt.

Arbetets frågeställningar syftar till att, utifrån det ovan anförda, dels klargöra dagens situation för sexualbrottsoffer i Sverige, dels presentera, analysera och tillämpa terapeutisk juridik.

Arbetet visar på att brottsofferfrågor har fått ökat intresse de senaste decennierna. Det verkar dock som att denna politiska uppmärksamhet har falska drivkrafter. Politikerna tvingades agera i brottsofferfrågorna, då samhället (genom viktimologin och feministiska rörelser) hade mobiliserat sig. Därav blev de praktiska lösningar i processen ett sätt att stilla hungern hos allmänheten, men innebar inte direkt någon ökad möjlighet till upprättelse för målsäganden. Arbetets analys och tillämpning av terapeutisk juridik visar att rättssystemet har mycket att vinna på en sådan kompletterande approach. De samhällsvetenskapliga rönen är absolut nödvändiga för hanteringen av de sociala och mänskliga konflikter juridiken är ämnad att hantera.

Arbetets slutsats är att terapeutisk juridik *bör* bli en del av det svenska rättssystemet. Vidare bör terapeutisk juridik integreras i hela systemet med tydligt fokus på den juridiska utbildningen. De värden som idag genomsyrar juridiken och utbildningen (såsom yttre belöningar, konkret fakta och lag-

tekniska lösningar) behöver kompletteras av en social och emotionell dimension. Juridiken handhar mänskliga konflikter och måste återigen förankras i samhället. Den terapeutiska juridiken är väl lämpad för detta ändamål. Den terapeutiska juridiken kan alltså fungera som en brygga mellan den teknokratiska juridiken och den sociala verkligheten. Vidare gör det att brottsoffers verkliga behov kan synliggöras och prioriteras. Bemötandet och förhörsteknikerna kan då anpassas för att på bästa sätt få terapeutiska effekter. Genom detta kan offret göras till överlevare och dessutom ökar förutsättningarna för den rättsliga prövningen i stort. Därutöver kan den terapeutiska juridikens analys synliggöra de strukturella och bakomliggande problemen i konflikterna, vilket i sin tur gör att lagstiftningen och rättssystemet på ett mer träffsäkert sätt kan utformas för att motverka konflikternas uppkomst. Terapeutisk juridik verkar således både på mikro- och makronivå och kan fungera både reparativt och proaktivt.

Arbetet är till viss del utmanande. I ett förändringsarbete är det dock nödvändigt att först utmana och ifrågasätta det rådande, för att sedan göra plats för och/eller legitimera förändringen. Juridiken är generellt sätt konservativ och formell, det står fortfarande i lagboken att domaren är guds befallningsman. Det är i hög tid att den traditionella synen på juridik utmanas och ifrågasätts. Juridiken måste förankras i samhället och i de sociala och mänskliga konflikter den hanterar. Arbetet ämnar att bidra till detta.

Förord

Jag vill passa på att tacka Lund och Juristprogrammet vid Lunds universitet för dessa snart fyra och ett halvt åren. Utbildningen har nu mynnat ut i detta examensarbete, som jag lämnar ifrån mig med skräckblandad förtjusning. Jag vill börja med att tacka min handledare Sverker Jönsson som med sitt engagemang har stöttat mig genom process. Dessutom vill jag tacka Ulrika Rogland och Hildur Fjóla Antonsdóttir för att ni ställde upp och samtalade med mig om ämnet. Jag vill också rikta ett särskilt stort tack till min mamma som hjälpt mig både genom intressanta diskussioner och korrläsning. Även Linn Kanter Pergament ska ha ett extra tack, för att ha hjälpt mig i processen. Sist, men inte minst, vill jag tacka Kristian Ekholm som har stått bredvid mig genom hela utbildningen och som jag nu får ta examen tillsammans med. Vi gjorde det!

Lund, den 23 maj 2017

Johanna Lagerblad

Förkortningar

SOU	Statens offentliga utredningar
Prop.	Proposition
dnr.	Diarienummer
JO	Justitieombudsmannen
HD	Högsta Domstolen
DV	Domstolsverket
BrB	Brottsbalken
RB	Rättegångsbalken
LOM	Lag (1988:609) om målsägandebiträde
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
FUK	Förundersökningskungörelsen (1847:948)
Rättighetsstadgan rättigheterna	Europeiska unionens stadga om de mänskliga rättigheterna
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Brå	Brottsförebyggande rådet
VOM	Victim-offender mediation
NVC	Nonviolent communication
DTC	Drug Treatment Court
NE	Nationalencyklopedin
Jur.dr.	Juris doktor
Fil.dr.	Filosofie doktor

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Ropen skallar i Jönköping:

*”Vi gör det här för Sofie!
Inga våldtäkter på våra gator!”*¹

Sofie bor på ett behandlingshem i Jönköping. Hon är beroende av narkotika. Hon blir utsatt för upprepade sexuella övergrepp av en 42-årig man. Samma man som förser henne med amfetamin och andra droger. Det tar lång tid innan Sofie vågar berätta för någon. När det till sist brister för henne och hon berättar om övergreppen, är hon osäker på om hon vågar anmäla. Sofies mamma berättar i ”Fallet Sofie” att Sofie kände sig smutsig och duschade flera gånger per dag, att hon skuldbelade sig själv och att hon var rädd för att ingen skulle tro på henne. Till slut, efter flera månader, bestämmer sig Sofie för att äntligen orka anmäla, för att starta ett nytt liv och för att stå upp för sig själv. Några månader senare är Sofie död. När dagen för rättegången är kommen, hittas Sofie i badrummet. Hon har hängit sig själv. Polisförhören hade brutit ner Sofie. Hon hade börjat tveka och tvivla på sig själv. Hon hade börjat ta på sig ansvaret för det som hänt och känt att hon fick skylla sig själv.²

När jag arbetade på tjejjour kunde vi få direkta direktiv att inte uppmuntra sexualbrottsoffer att polisanmäla vad de utsatts för. Förklaringen var att processen anses vara för svår, kränkande och i vissa fall rent av skadlig. Det säger en del om systemet och straffprocessen. Vad händer med rättssäkerheten när offren inte vågar anmäla, inte av rädsla för gärningsmannen, utan av rädsla för själva processen. En process som finns för att ge upprättelse till offret, skydda samhället och i viss mån även hjälpa gärningsmannen.

---

¹ ”Fallet Sofie” minut: 3:41.

² ”Fallet Sofie” (se särskilt minut: 39:38); Göta Hovrätt mål nr B 1389-09.

Juridiken kan upplevas som fyrkantig. Samhällsmedborgarna har svårt att förstå rättsväsendets agerande och bedömningar. Juridiken anklagas för att ignorera moralen och värderingarna som finns i samhället och som borde genomsyra rättssystemet. I ”Fallet Sofie” blev detta tydligt. En medverkande i dokumentären uttryckte att: ”*Då vart man ju rasande. Alltså riktigt jävla arg på rättssystemet.*”³

Rättssystemet har på ett sätt blivit en juridisk bubbla, där jurister arbetar med andra jurister och där det rent av finns ett ”juridiskt språk”. Aktörerna i en rättegång är framför allt jurister (domare, åklagare och försvarsadvokat, samt i vissa fall målsägandebiträde). Jurister som har gått liknande utbildning, antagligen umgås i liknande kretsar och talar ”samma språk”. För att juridiken inte ska bli verklighetsfrånvärd krävs att den kompletteras med samhällsvetenskapliga rön. Genom detta kan de mänskliga, sociala och emotionella dimensionerna av brotten och brottslighet analyseras. Juridiken handhar sociala konflikter, konflikter mellan enskilda medborgare. Bedömningen och hanteringen av dessa konflikter måste därför också vara förankrade i samhället. Samhället behöver juridiken och juridiken behöver samhället. Det ena behöver ibland utmana och uppmana den andra till förändring. Det måste finnas ömsesidig påverkan dem emellan.

Inställningen att juridiken behöver influeras av samhällsvetenskapliga rön, är grundtanken inom *terapeutisk juridik*. Vad som kännetecknar terapeutisk juridik är framför allt att juridiken ses som en form av social konfliktlösning (antingen reparativ eller preventiv).⁴ Terapeutisk juridik kan definieras som:

*”användandet av samhällsvetenskapliga rön för att studera i vilken utsträckning en lagregel eller rättslig praktik befrämjar det fysiska och psykiska välbefinnandet hos de personer som blir föremål för dess tillämpning.”*⁵

---

³ ”Fallet Sofie” minut: 2:27.

⁴ Diesen (2011) s. 5.

⁵ Ibid. s. 17.

Terapeutisk juridik kan uppfattas som ett utmanande förhållningssätt då den delvis ifrågasätter den traditionella juridiken. Dock inte dess legitimitet utan dess tillräcklighet.

Brottsofferarbetet pågår i Sverige och i världen. När jag arbetade på tjejjour, när jag läser rättsfall och när jag under dessa snart fyra och ett halvt år på juristutbildningen, gång på gång ser de mänskliga och sociala värdena prioriteras bort, inser jag att det fortfarande finns mycket kvar att göra. Förändringen må ha startat men den kan också upplevas ensidig. Våld mot kvinnor förekommer fortfarande runt om i världen och ökar ständigt i vår samtid. Trots många lagändringar, FN-deklarationer och liknande kommer inte våldet mot kvinnor (eller de anti-terapeutiska konsekvenserna av den rättsliga prövningen) att upphöra om inte aktörerna och rättssystemet är upplysta. Det krävs kunskap om våldets säregna struktur och om hur rättssystemet kan verka antingen terapeutiskt eller anti-terapeutiskt för den drabbade kvinnan.⁶

Parallellt med mitt brottsofferintresse har jag uppmärksammat hur terapeutisk juridik vinner mark världen över. Jag har tänkt att de terapeutiska värdena möjligen kan fungera som den pusselbit som idag saknas inom rättssystemet. Fungera som en länk, en förankring mellan juridik och samhälle. Den terapeutiska juridikens fokus har dock varit inriktat på den tilltalade, på alternativa påföljder och processer. Utifrån mitt perspektiv och mina erfarenheter är perspektivet istället mycket intressant i relation till brottsoffret och dennes rättsliga process. Det är utifrån dessa tankegångar och detta intresse som arbetet har växt fram.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt arbete är att kritiskt granska dagens rättssystem i allmänhet och straffprocess i synnerhet. En process som kan upplevas ha ett ensidigt fokus på den tilltalade och dennes rättigheter. Syftet med arbetet är vidare att undersöka om rättssystemet borde anamma den terapeutiska juridiken

---

⁶ Halder & Jaishankar (2017) s. xviii.

och dess förhållningssätt. Utifrån ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv kommer brottsoffrets roll i dagens process att undersökas, samt huruvida systemet är tillfredsställande. Sexualbrottsoffer kommer att stå i centrum för arbetet. Vidare är syftet att se om det är önskvärt, och i så fall hur det hade varit möjligt, att integrera den terapeutiska juridiken i dagens process och värderingar.

Syftet och förhoppningen är vidare att kunna påverka och medverka i det förändringsarbete som redan pågår rörande brottsoffers ställning samt den terapeutiska juridiken.

För att uppfylla syftet kommer följande frågeställningar att undersökas:

1. Vad innebär terapeutisk juridik?
2. Hur ser ställningen för sexualbrottsoffer ut i Sverige idag?
3. Är det önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera Sveriges rättssystem?
4. Om det är önskvärt att låta Sveriges rättssystem influeras av den terapeutiska juridiken, hur bör detta ske?

1.3 Avgränsningar

Arbetet kommer enbart att fokusera på vuxna sexualbrottsoffer. Avgränsningen gjordes för att kunna lägga konkret fokus på den terapeutiska juridiken och hur den kan influera dagens rättssystem. Avgränsningen gör att analysen kan bli djupare, istället för ytlig och bred. Analys av lagstiftning kommer av samma anledning enbart undersöka våldtäktslagstiftningen. I de mer allmänna framställningarna omfattas dock brottsoffer i allmänhet och sexualbrottsoffer i synnerhet. I dessa delar upprätthålls således inte begränsningar till våldtäktsoffer. Även om till exempel straffskalor och liknande kan vara intressant utifrån ett brottsofferperspektiv, har detta prioriterats bort då det framför allt utgår från den tilltalades perspektiv.

Den terapeutiska juridiken har, som anförts ovan, haft stort fokus på bemötande av den tilltalade, påföljdsfrågor och liknande. Detta arbete har ett an-

nat angreppssätt, nämligen brottsoffret. Den tilltalades perspektiv lämnas därför utanför framställningen.

Den terapeutiska juridikens rörelse grundades i USA, av amerikanska forskare och professorer. De internationella idéerna kommer att influera framställningen av den terapeutiska juridiken. Någon direkt jämförelse, mellan Sverige och andra länder, kommer dock inte att genomföras.

1.4 Arbetets metod och utgångspunkter

För att genomföra arbetet och uppfylla syftet har den traditionella rättsdogmatiska metoden frångåtts. Arbetet utförs istället i enlighet med genusrättsvetenskapligt arbetssätt, vilket innefattar anläggandet av ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv. Arbetet kompletteras ytterligare genom att terapeutisk juridik används som teoretisk utgångspunkt. Perspektivet agerar ”vägvisare” och används som ett underliggande perspektiv. Det är tänkt att komplettera den terapeutiska juridiken och se var, med utgångspunkt i perspektivet, den terapeutiska juridiken borde implementeras, samt vilka värden som då bör tas i beaktande.

1.4.1 Metod

Rättsvetenskapen präglas av den rättsdogmatiska traditionen. Dogmatism innebär i en filosofisk mening att utgångspunkterna för kunskapen inte ifrågasätts, vissa s.k. ”dogmer” anses vara sanna. Inom rättsvetenskapen innebär det att objektet (rätten) tas för givet. Rättsdogmatiken tolkar rätten utifrån redan allmänt accepterade källor, den s.k. rättskällevärdsläran. Genom detta fastställs gällande rätt.⁷ Rättsdogmatiken kan visserligen diskutera och argumentera ”*de lege ferenda*”, alltså argumentera för den rätt som ”bör gälla”. Förändringsutrymmet och förändringsbenägenheten är dock inte lika stor som med ett kritiskt perspektiv.⁸

---

⁷ Gunnarsson & Svensson (2009) s. 91ff.; Korling & Zamboni (2013) s. 21.

⁸ Gunnarsson & Svensson (2009) s. 109.

De kritiska perspektiven har som syfte att nå ny kunskap, som i förlängningen kan leda till förändring. Det finns flera kritiskt rättsvetenskapliga perspektiv. Det som utskiljer den kritiska genusrättsvetenskapen är antagandet att människan som könsvarelse har betydelse för rätten (dess uppbyggnad, tillämpning, utveckling osv.).⁹

Genusforskningen analyserar hur kön konstrueras, både socialt och kulturellt, och vad det får för konsekvenser för människor, kunskapsuppfattningen och samhällets organisering. Då rätten bygger på normer som är skapade av människor och då rätten i sin tur påverkar och formar människor, är rätten i sin helhet relaterad till kön.¹⁰

Genusrättsvetenskapen är interdisciplinär och tvärvetenskaplig. Metoder och teorier inspireras, hämtas och utvecklas i samband med andra vetenskapliga ämnen.¹¹ Då den terapeutiska juridiken understryker vikten av tvärvetenskap inom rättssystemet, är det genusrättsvetenskapliga arbetssättet än mer lämpligt.

Det är mot bakgrund av ovanstående som ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv har använts och den traditionella rättsdogmatiken har frångåtts.

1.4.2 Perspektiv och kunskapssyn

Nedanstående redogörelse av det kritiskt genusrättsvetenskapliga perspektivet är aningen mer utförlig än brukligt. Anledningen är att den fortsatta framställningen främst kommer att fokusera på den terapeutiska juridiken. Arbetets genusrättsvetenskapliga dimension har istället influerat själva processen (materialval, perspektiv, analyser osv). Det kritiskt genusrättsvetenskapliga perspektivet arbetar således i det dolda. Genom hela arbetet har hänsyn tagits till materialets och resultatets köns-/genusaspekter. Med det

---

⁹ Gunnarsson & Svensson (2009) s. 99f.

¹⁰ Ibid. s. 134.

¹¹ Ibid. s. 11.

sagt, innebär det inte att detta genomgående och uttömmande redovisas i arbetet. För att som läsare ändå få nödvändig insikt i processen och teorin kommer därför en mer genomförlig presentation nedan.

Grundläggande för genusrättsvetenskapen är den kritik som riktas mot rättsvetenskapens anspråk på att vara objektiv. Genusrättsvetenskapen utgår tvärtom från att forskning alltid sker utifrån något och någons perspektiv. All forskning och alla forskare är bärare av och tillhör bland annat faktiska, sociala och kulturella strukturer och sammanhang. Det går inte att frigöra sig från detta. Jag måste istället vara medveten och redovisa för val av metod, teori, kunskapssyn osv., samt hur arbetet förhåller sig till detta.¹²

1.4.2.1 Genus vs. kön?

Innan det kritiskt genusrättsvetenskapliga perspektivet presenteras krävs en kort redogörelse för distinktionen mellan ”kön” och ”genus”, samt hur detta arbete använder begreppen.

Det finns ingen enhetlig definition av ”genus”. Det kan istället ses som olika tänkbara sätt att teoretisera kön.¹³ Genus är dock något som ständigt diskuteras, ifrågasätts, omdefinieras och debatteras. Genus har bland annat kritiserats för att ha kommit bort från kvinnors faktiska och praktiska levnadsvillkor.¹⁴ Vid användning av ”genus” som social konstruktion, jämförelses ”kön” med kroppen. Kön ses därför som något statiskt och givet, till skillnad från det föränderliga genuset. Denna givna kropp har en förvriden verklighetsförankring, med den vita heterosexuella medelklasskvinnan som norm.¹⁵ Vissa forskare, bland annat Ulrika Andersson (docent i straffrätt), vill bryta denna stereotypisering. Därför använder hon begreppet ”kön” när hon pratar om praktiska och upplevda erfarenheter relaterade till bärare av ett visst kön. Kön ses fortfarande, precis som vid användandet av ”genus”,

---

¹² Gunnarsson & Svensson (2009) s. 108f.

¹³ Berglund (2007) s. 134.

¹⁴ Gunnarsson & Svensson (2009) s. 134f.

¹⁵ Andersson (2014) s. 24.

som socialt konstruerat men den statiska kroppen görs föränderlig.¹⁶ Andersson grundar begreppsanvändningen på den amerikanske professorn Judith Butlers teori. Butler menar att *både* ”kön” och ”genus” är kulturellt betingade konstruktioner och att kön är underordnat genus. Butler menar dock att det egentligen inte finns någon skillnad. Det finns inget som kallas ”kön”, utan att allt är genus (eng: ”gender”).¹⁷

Med detta i beaktande kommer den fortsatta framställningen att använda ”genus” för det socialt konstruerade könet. Dock måste ovanstående kritik has i åtanke, att de personer som identifierar sig med ”kvinna” och ”kvinnligt” inte är en homogen och statisk grupp. Den diskussionen faller dock utanför arbetets ramar.

1.4.2.2 Kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv

Historiskt kan det med fog konstateras att rätten har varit en manlig angelägenhet, rättssystemet har alltså varit (och är) *androcentriskt*¹⁸. Normen för rätt och fel har utformats exklusivt männen emellan. Det goda agerandet i samhället, normen för vad som var rätt uttrycktes i rättsvetenskapen som ”*bonus pater familias*”, alltså den gode familjefadern. Detta uttryck används fortfarande inom juridiken.¹⁹

Uppfattningen att det kvinnliga genusets erfarenheter är frånvarande i gällande rätt är en nästintill självklar inställning för en feministisk rättsvetare (även om undantag alltid finns).²⁰ Även detta arbete ansluter till denna inställning. Helena Sutorius, svensk jurist och framträdande forskare inom processrätt och sexualbrott, menar att dessa kunskaper måste komma rätten tillgodo för att överhuvudtaget kunna prata om jämställdhet och om opartiskhet, objektivitet och rättvisa. Hon menar att androcentrismen måste ba-

---

¹⁶ Andersson (2014) s. 24f.; Gunnarsson & Svensson (2009) s. 134f.

¹⁷ Andersson (2004) s. 25.

¹⁸ Androcentrism innebär ”ett system där det manliga utgör centrum och norm”. NE.se *androcentrism*.

¹⁹ Sutorius (2014) s. 18.

²⁰ *Ibid.* s. 19.

lanseras upp med motsvarande *gynocentrism*²¹ för att sedan, med grund i de olika och gemensamma kunskaperna, skapa en jämställd rättsordning.²²

Arbetet kommer, som presenteras nedan, att utgå från en teoribildning som kombinerar makt- och kunskapsteori. Utgångspunkten är att mäns våld mot kvinnor ses som ett strukturellt och universellt förtryck. Därmed blir det också en del av maktordningen och i förlängningen rättsordningen. Samtidigt kommer en kunskapsteori vidhållas, i den bemärkelse, att det är vissa grupper i samhället som har tolknings- och kunskapsföreträde. Genom att vissa (framför allt män) får företräde till att beskriva verkligheten, får de också företräde till att skapa och återskapa den.

Maktteori

Samtligt material som studerats talar om att det sexualiserade våldet handlar om, och är ett bevis på, mäns maktutövning över kvinnor. Sexualitet och det sexualiserade våldet förklaras då i former av maktrelationer och kontroll. Susan Brownmiller hävdar att alla våldtäkter är ett utövande av makt,²³ och att ”[s]å som mannen erövrar kvinnan, erövrar han världen.”²⁴ Linnea Wegerstad gör i sin doktorsavhandling²⁵ en utförlig analys av kön, sexualitet och sexualbrott. Hon menar att sexualitet användas som ett verktyg i maktrelationer på en mängd olika sätt. Det innebär att sexualbrott inte kan förstås utan en maktanalys.²⁶ Katherine M. Franke, amerikansk juristprofessor, menar vidare att sexualitet borde ses som ett verktyg och instrument för könsreglering.²⁷

Detta förtryck finns i alla kulturer och kränkningarna av kvinnor kan därmed inte ses som enskilda övergrepp mot enskilda individer. Tvärtom har

---

²¹ Gynocentrism finns inte, till skillnad från androcentrism, beskrivet på NE.se eller liknande, men är motsatsen till androcentrism.

²² Sutorius (2014) s. 19.

²³ Brownmiller (1977) s. 244.

²⁴ Ibid. s. 268.

²⁵ Wegerstad (2015).

²⁶ Ibid. s. 15f.

²⁷ Franke (2002) s. 292.

sexuella övergrepp ofta används som ett maktmedel och som en typ av kontroll, både i vår samtid och historiskt.²⁸

Rättssystemet är inte friställt dessa maktrelationer och Sutorius menar att *”[r]ättssystemets syn på och hantering av sexualiserat våld utgör en tydlig avspeglning av den ojämna maktrelationen mellan män och kvinnor.”*²⁹

Maktrelationerna existerar på såväl mikro- som makronivå, alltså både individuell och strukturell nivå. Det sexualiserade våldet uttrycker följaktligen, vid sidan av det universella, även mannens individuella maktutövning över kvinnor.³⁰

Kunskapsteori

*”Återgivandet av världen är, i likhet med världen själv, männens verk; de beskriver den från sin synvinkel, som de förväxlar med den absoluta sanningen.”*³¹ – Simone De Beauvoir

Genusrättsvetenskapen kan ses som ett särskilt forskningsperspektiv på rätten men även som ett kunskapsområde inom rättsvetenskapen.³² Enligt genusrättsvetenskapen är kunskapen både konstruerad (av människan) och kontextuell, då människan är beroende av det sammanhang hen befinner sig i. En kunskapssyn som denna gör att rätten ses som ett normkomplex, bakom vilket det finns riktiga människor. Människor som under (historiskt sett) lång tid har format rätten utifrån vissa utmärkande intressen och maktförhållanden. Det normkomplex som rätten utgör är alltså präglad av människors föreställningar, ställningstaganden, värderingar och strukturer som har omvandlats till begrepp, principer och regler.³³ Rätten och dess normer är därmed en reflektion av åsikter, värderingar, intressen och behov hos särskilt privilegierade människor, oftast män. Ju starkare denna ostatuerade

---

²⁸ Berglund (2007) s. 101.

²⁹ Sutorius (2014) s. 20.

³⁰ Ibid.

³¹ Simone de Beauvoir (1949) ”Le Deuxième Sexe” citerad i Gunnarsson & Svensson (2009) s. 205.

³² Gunnarsson & Svensson (2009) s. 11.

³³ Ibid. s. 124.

norm är, desto troligare är det att den tolkas som ett uttryck för objektivitet och därmed upprätthålls.³⁴

Utifrån ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv är det lätt att upptäcka motsättningar mellan normer och verklighet. I den traditionella (patriarkala) föreställningen om rätten ingår strävandet efter neutralitet, objektivitet och opartiskhet – lagen ska vara lika för män och kvinnor. Rätten är samtidigt en återspeglning av samhällliga förhållanden och prioriteringar. I samhället är kvinnan underordnad mannen och därför borde rätten, generellt sätt, ta hänsyn till detta förhållande. Normen återspeglar dock inte alltid de verkliga förhållandena. Könsneutrala lagar behöver inte innebära att den rättsliga praktiken är könsneutral, vilket kan tydliggöras genom valt perspektiv.³⁵ För även om de formella skillnaderna mellan könen är utsuddade ser verkligheten annorlunda ut. År 2016 var 99 procent av de som misstänktes för våldtäkt mot kvinnor män.³⁶ Den rättsliga praktiken bygger dessutom fortfarande på en manlig tradition och då rättstillämpningen ofta handlar om värderingar är det lätt att avstamp tas från ett manligt/patriarkalt perspektiv. Kvinnors erfarenheter/värderingar beaktas inte i samma utsträckning. I samband med ett våldtäktsåtal (eller andra sexualbrott) blir detta extra tydligt och problematiskt. Lagen erkänner kvinnans sexuella självbestämmanderätt, ”ett nej är ett nej”. När lagen sedan ska tolkas i det enskilda fallet ter det sig dock annorlunda. Då kan ett nej bli ett ja, eftersom det då läggs vikt vid mannens tolkning och uppfattning av det påstådda ”nejet”. Mannens föreställningar om kvinnan och kvinnans sexualitet och kropp (både samhälleligt och på individnivå) blir därmed processens egentliga föremål.³⁷

Belysas ska också att det inte enbart är män som är föremål för androcentrismen. Även kvinnor blir en del av den sociala strukturen. Brownmiller menar att kvinnor därmed uppfostras till att bli våldtäktsoffer. Informationen är tydlig: flickor/kvinnor blir våldtagna, inte pojkar/män. Denna information

---

³⁴ Sutorius (2014) s. 18.

³⁵ Ibid. s. 17f.

³⁶ Brå, slutlig statistik (2017).

³⁷ Sutorius (2014) s. 30.

fastslår att våldtäkt har någonting att göra med ens (biologiska) kön. Direkt förmedlas maktrelationen mellan män och kvinnor.³⁸ Det må vara ett burdust påstående men nog ligger det sanning i det.

1.4.2.3 Problematik med genusrättsvetenskapen

Det finns viss problematik med att anlägga ett perspektiv som detta. En del förklaringar har getts i ovanstående framställning. En del val eller ”bortval” ska kort presenteras här. Återigen sker denna framställning för att ge ett ämne som kan uppfattas som tendensiöst, ökad dignitet och validitet.

Stereotypiseringen av kvinnor och kvinnligt har genom historien varit en del av förtrycket. Som sagt tenderar genusforskningen att fokusera på ”kvinnan” och ”kvinnligt” som en homogen grupp. Det finns därför risk för, och kritik har väckts mot, att genom genusforskningen upprätthålla och reproducera denna stereotypisering. De *intersektionella perspektiven* kan därmed i vissa fall vara värdefulla och mer lämpliga. Principerna om intersektionalitet tar nämligen hänsyn till andra sociala faktorer än kön: såsom klass, ras och etnicitet. Det skulle också fånga upp de personer som inte identifierar sig varken som man eller kvinna.³⁹ Detta är en rättfärdig kritik. Arbetet fokuserar dock på sexualbrottsoffer, sexualbrottet våldtäkt och efterföljande process. Den genusrättsvetenskapliga teorin och perspektivet är inte uppsatsens huvudfokus och arbetet har inte som syfte att undersöka konstruktionen av ”kvinnan” och ”kvinnligt” inom rättssystemet. Ett intersektionellt perspektiv är därmed inte nödvändigt. Det är dock absolut nödvändigt att det finns en medvetenhet kring att den socialt konstruerade ”kvinnan” skiljer sig mellan olika etniciteter, klasser och samhällen.

Genom ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv med fokus på män som gärningsmän och kvinnor som offer riskerar arbetet att upprätthålla den heteronormativitet som finns i samhället. Detta kan naturligtvis te sig pro-

---

³⁸ Brownmiller (1977) s. 289.

³⁹ Gunnarsson & Svensson (2009) s. 236.

blematiskt. Det gör att sexualbrott mellan personer av samma kön osynliggörs. Vidare osynliggör den heterosexuella maktordningen att sexism och heterosexism även ligger bakom trakasserier av män som inte lever upp till maskulinitetsnormerna.⁴⁰ Arbetet fokuserar dock på sexualbrottet våldtäkt. Som presenterats ovan är 99 procent av de som misstänks för våldtäkt män. Vidare är 96 procent av offren kvinnor.⁴¹ Samtidigt är ovan presenterade androcentrismen ledande i vårt patriarkala samhälle och tar sig tydligt uttryck i sexualbrotten. Avgränsningar har varit nödvändiga. Denna infallsvinkel har därför tagits i beaktande för att sedan medvetet väljas bort.

Det finns också vissa problem med att utgå från att det sexualiserade våldet är ett universellt förtryck gentemot kvinnor. Kerstin Berglund, jur.dr. i straffrätt, pekar på att resultatet av en analys med det universella perspektivet ofta hamnar i vad hon kallar en form av ”kulturkritik”. Resultatet och de föreslagna förändringarna kommer därmed framför allt handla om strukturer, diskurser och de kulturella tolkningar som görs av en viss lagstiftning eller straffrättsliga diskussion. Straffrätten bygger emellertid på ställningstagande till det individuella och etiska. Kritiken behöver därför omdefinieras om den ska kunna vara av betydelse för straffrättsliga lösningar.⁴² Berglund uppmärksammar något mycket viktigt. Förändringsarbetet måste bygga på rätt premisser, annars är det lätt att den framförda ”kulturkritiken” får politiskt medhåll medan verkliga förändringar uteblir. Ändock är det av vikt att synliggöra rättssystemets underliggande strukturer för att sedan med konkreta metoder använda denna kunskap för att föreslå förändringar. Här är terapeutisk juridik mycket användbart.

1.4.3 Teoretisk utgångspunkt

Den terapeutiska juridiken används som arbetets teoretiska utgångspunkt och används för analysera och granska hanteringen av sexualbrott och sexu-

---

⁴⁰ Wegerstad s. 22.

⁴¹ Brå, slutlig statistik (2017). s. 16 och s. 30.

⁴² Berglund (2007) s. 102f.

albrottsoffer i Sverige. Den terapeutiska juridiken förklaras utförligt i ett eget avsnitt (se avsnitt 3).

1.5 Terminologi

Arbetet undersöker och analyserar sexualbrott mot vuxna i relation till den terapeutiska juridiken. I enlighet med den ovan presenterade statistiken kan det därför ha ett symboliskt värde att i de analyserande delarna använda termer som visar kön. Samtidigt finns det risk för att befästa rådande strukturer.

I de rent deskriptiva avsnitten av arbetet, där kön/genus eller maktstrukturer inte gör sig påmint, kommer huvudsakligen ett neutralt genus att användas, genom begrepp såsom ”hen” och ”gärningsperson”. I de analyserande delarna kommer könstillhörigheten dock belysas. Även i delar där arbetets perspektiv avslöjar genuskonstruktionens och maktordningens påverkan på rättssystemet (som vid sexualbrott) visas könstillhörigheten. Begrepp såsom tilltalad/gärningsman utgår i dessa delar från ett manligt subjekt. Samtidigt som målsägande/brottsoffer och liknande utgår från ett kvinnligt subjekt.

Ovan har redan visats på att mäns våld mot kvinnor är relaterad till maktordningen mellan könen. Genom att belysa könstillhörighet i arbetet ökar möjligheten till förståelse för de bakomliggande strukturerna. Kunskapsbasen blir därmed bredare och ökar möjligheten till förändring. En förändring med bättre grund i verkliga förhållanden. Det kan verka utmanande och ofensivt, men rätten är inte en neutral och objektiv ordning. Rätten är inte frånskild samhällsliga strukturer och föreställningar.

I svensk processrätt existerar inte ”brottsoffer” som begrepp, utan istället används termen ”målsägande”. 20 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken (RB) stadgar att ”[m]ålsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada”. Någon distinktion mellan brottsoffer och målsägande är inte avgörande för förståelsen eller framställningen av

arbetet. En övergripande distinktion har ändå gjorts. Med brottsoffer/offer åsyftas en fysisk person som blivit utsatt för brott. När begreppet målsägande används är det istället för att beskriva brottsoffret i ett processuellt sammanhang. Brottsoffer talas det därför om i mer allmänna ordalag och som huvudregel i sammanhang som inte direkt har ett har göra med brottsoffrets ställning i processen. Som sagt har dock någon absolut distinktion inte eftersträvat och en sådan anses inte heller nödvändig.

1.6 Material

Frågor och forskning rörande sexualbrottsoffer är ett område med starka värderingar. Materialet och författarna är därför ofta mer eller mindre tendensiösa. Det har genom processen funnits en medvetenhet kring denna värdeladdning. Arbetet anlägger dessutom ett tydligt kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv. Som anförts ovan har perspektivet influerat hela arbetet och därmed även val av källor och tolkningen av dessa. Även detta har skett medvetet för att genom perspektivets lins belysa de områden som den terapeutiska juridiken kan och kanske bör influera.

Under processen har, med hänsyn till det nyss anförd, en stor variation på källor undersökts. Varierande material som behandlar samma ämne har använts för att göra framställningen så nyanserad som möjligt. Samtidigt utgår uppsatsen från ett tydligt perspektiv och har ett tydligt förändringssyfte. Därmed är även tendensiösa källor relevanta och användbara, dock krävs medvetenhet och viss försiktighet vid dess tillämpning.

Genusrättsliga perspektiv är inte de mest brukade och skiljer sig från rättsdogmatiken. Under processen har därför informationsinsamlandet varit mycket omfattande. Såväl internationell som nationell forskning har undersökts, för att sedan kunna bilda en till viss del egen, men väl underbyggd teori och metod. Då det är ett tendensiöst och värdeladdat område har tid och energi lagts på att studera originalkällorna, istället för de sekundära. På så sätt ökar informationens dignitet. Utgångspunkterna för, och den gene-

rella framställningen av genusrättsvetenskapen grundar sig på Gunnarsson och Svenssons bok *Genusrättsvetenskap*. Båda författarna är professorer i rättsvetenskap och kan sägas vara myntarna av begreppet ”genusrättsvetenskap”. Arbetets perspektiv och kunskapssyn grundar sig på flera olika rättsvetare, juristprofessorer och feminister. Dessa presenterades eller användes i ovan anförda presentation av det kritiskt genusrättsvetenskapliga perspektivet.

Framställningen av straffrättsteorier, sexualbrottsoffers ställning, dagens rättssystem och straffprocessrätten har bland annat grundat sig på allmänna rättskällor, såsom lagstiftning, förarbeten och doktrin. Däribland är Claes Lernestedt och Henrik Tham särskilt framträdande med boken *Brottsoffret i kriminalpolitiken*, även Therese Enarsson med boken *Brottsoffer i rättskedjan*. Antologin *Brottsoffrets rätt*, bör också särskilt nämnas. Likaså boken *Utsatta och sårbara brottsoffer*, som med 17 olika författare bidragit med nyttig information.

Tilläggs ska också att rapporter och undersökningar har använts i arbetet. Framför allt Ulf Holmberg, Fil. Dr. i psykologi och f.d. kriminalinspektör, har bidragit med sina studier av förhörstekniker. Holmberg knyter också an till terapeutisk juridik i sin forskning. Utöver det har rapporter från Brottsförebyggande rådet (Brå) använts.

Dessutom har en intervju genomförts med Ulrika Rogland. Hon är f.d. domare och åklagare med specialinriktning på brott mot barn, relationsvåld, sexualbrott och hedersvåld. Numera arbetar hon som målsägandebiträde och särskild företrädare för barn. Genom intervjun får arbetet grund även i den praktiska juridiken. Då hon haft ställning som flera olika rättsliga aktörer är hennes information och syn på systemet än mer intressant. Rogland har fått ta del av sammanställningen av intervjun. Hon har sedan verifierat och därmed godkänt dess innehåll. Transkriberingen bifogas ej, men både den och ljudupptagning från intervjun finns att tillgå.

Det krävs också en grundlig presentation av materialet kring terapeutisk juridik. I Sverige är det ett relativt outforskat område. Det finns fog för att påstå att Christian Diesen, professor i processrätt, har ensamvälde (med visst inslag av Ulf Holmberg). För att inte min uppfattning av terapeutisk juridik ska grundas på Diesens tolkning har jag valt att analysera originalkällorna. Framför allt texter författade av grundarna David B. Wexler och Bruce Winick, båda amerikanska juristprofessorer. Dessutom har Susan Daicoff, även hon amerikansk juristprofessor, bidragit till detta arbete genom arbetet *Comprehensive Law Movement: An Emerging Approach to Legal Problems*, varibland terapeutisk juridik ingår.

Framställningen av den terapeutiska juridiken i Sverige utgår i stora delar från Diesens bok *Terapeutisk juridik*. Återigen tåls det att poängtera att det bakom mitt arbetet ligger många timmar av undersökningar där originalkällorna, så fort de funnits tillgängliga, undersökts. Arbetet utgår inte från Diesens personliga syn på terapeutisk juridik utan är fristående. Med det sagt, har Diesens bok ändå varit användbar. Både boken, och Diesen själv, har lovordats av grundarna av terapeutisk juridik (Wexler och Winick).⁴³ Dessutom stämmer Diesens argumentation och applicering av den terapeutiska juridiken väl överens med de förstahandskällor som studerats. Därav kommer hans bok att användas, om än med medvetenhet om dess ensamvälde på den terapeutiska juridikens tron i Sverige.

När det studerade området är outforskat och relativt oskrivet i det egna landet krävs extra noggrannhet och källkritik. Jag behöver samtidigt våga ta ställning, göra egna bedömningar och våga sticka ut. Det går inte att bana nya vägar genom att enbart följa den upptrampade stigen. Ibland behövs det vedertagna och ”enkla” frångås, för att utforska det okända och oprövade. I detta sökande finns det ibland redan enstaka fotspår, så som Diesen i detta fall. Det vore ologiskt att inte dra nytta av detta.

---

⁴³ Jfr. Wexler (2014).

Avslutningsvis måste också poängteras att även jag läser och tolkar, medvetet som omedvetet, materialet utifrån mina erfarenheter och värderingar. Då detta arbete studerar en process och en struktur jag själv befinner mig i, ställs krav på medvetenhet om min position i kunskapsprocessen. Det går inte att vara helt objektiv. Detta förhållande måste såväl jag som författare som läsarna av arbetet vara medvetna om. Detta förstärker behovet av den, ovan anförda, utförliga och ingående presentation av perspektivet och kunskapssynen.

1.7 Kunskapsläge

Det pågår redan nu ett arbete i Sverige, och internationellt, för att höja statusen på brottsoffret och frågor som rör densamma. Det går även att särskilja en viss statusförändring för målsägandebiträden/brottsofferadvokater. Advokat Elisabeth Massi Fritz syns mer och mer i media, där hon aktivt och öppet tar ställning för brottsofferperspektivet.

Under arbetets process träffade jag, som anförts ovan, Ulrika Rogland. Rogland deltar ofta i debatten för ökad kunskap kring dessa områden och för att påverka lagstiftningen. Hon beskrev hur hon ser det som sin uppgift att ändra på fördomarna kring målsägandebiträdets roll, att höja statusen på både brottsoffer och målsägandebiträde. Inspirerande och engagerade jurister som Rogland, gör att förändringar är möjliga.

Under processen hade jag även ett givande samtal med Hildur Fjóla Antonsdóttir. Hon är doktorand vid Rättsociologiska institutionen vid Lunds universitet.⁴⁴ Hennes forsknings har två huvudsyften:

1. Få djupare förståelse för hur offer-överlevare (eng: "victim-survivors") av sexuellt våld uppfattar, upplever och förstår rättvisa.
2. Undersöka om och i så fall hur denna kunskap kan användas för att utöka och utveckla strategier som kan tillgodose de rättsliga behov och intressen hos "victim-survivors" inom och utanför straffrättsystemet.

---

⁴⁴ soclaw.se.

Hon har även arbetet med ”UN Women” och ”UN Trust Fond to End Violence Against Women”, samt ”UNU Gender Equality Studies and Training Programme”. Då Antonsdóttir inte publicerat sin forskning än kan inte någon direkt hänvisning till vårt samtal eller hennes resultat ske. Hennes fokus på brottsoffrens egen upplevelse av rättvisa har dock inspirerat detta arbete och influerat analys och diskussion. Hennes forskningsområden och engagemang visar återigen på att detta är ett område i behov av forskning och förändring.

Gällande den terapeutiska juridiken utvecklas denna ständigt. Den sprider sig snabbt från land till land. Arbeten om terapeutisk juridik finns idag på ungefär 14 olika språk. På den väletablerade plattformen: www.mainstreamingtj.wordpress.com finns, i den rådgivande gruppen, representanter från 18 olika länder.⁴⁵

I arbetet med terapeutisk juridik vill jag särskilt uppmärksamma en bok: *Therapeutic Jurisprudence and Overcoming Violence Against Women*.⁴⁶ Boken sätter fingret på något viktigt. Terapeutisk juridik utvecklas ständigt och det produceras multidimensionell litteratur kring ämnet, på flera olika språk, inom olika inriktningar. I denna utveckling måste det finnas liknande arbete även rörande kvinnors rättigheter och erfarenheter.⁴⁷ Nämnda bok är den första som uttryckligen fokuserar på våldet mot kvinnor i relation till den terapeutiska juridiken.⁴⁸ Förhoppningen är att även detta arbete kan bidra med att använda redskapen och perspektivet hos den terapeutiska juridiken för att belysa och hantera problematiken kring sexualbrott.

---

⁴⁵ Halder & Jaishankar (2017) s. xvii.

⁴⁶ Halder and Jaishankar (2017).

⁴⁷ Ibid. s. xix.

⁴⁸ Ibid. s. xviii.

1.8 Disposition

Arbetet kommer att inledas med en överblick av de värderingar och ideologier som ligger bakom dagens rättssystem. På så sätt får läsaren, i avsnitt 2, en grund att stå på och något att relatera den terapeutiska juridiken till.

I det efterföljande avsnitt 3 besvaras den första frågeställningen: *Vad innebär terapeutisk juridik?* Den terapeutiska juridiken presenteras generellt, utifrån dess grundtankar och förhållningssätt. Presentationen kommer här att ske på ett övergripande plan och inte direkt kopplas till rättssystemet i Sverige. Den terapeutiska juridiken positioneras också i relation till gällande ideologier och tankesätt.

Då arbetet tillämpar ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv och då syftet även är att undersöka sexualbrottsoffrets ställning i dagens process kommer efterföljande, avsnitt 4, att behandla detta. Framställning fokuserar på brottsoffers ställning i allmänhet i Sverige och sexualbrottsoffers ställning i straffprocessen i synnerhet. Avsnitt 4 besvarar således den andra frågeställningen: *Hur ser ställningen för sexualbrottsoffer ut i Sverige idag?*

För att återigen knyta an till den terapeutiska juridiken kommer det i avsnitt 5 undersökas hur den terapeutiska juridiken kan appliceras och tillämpas i relation till sexualbrottsoffers ställning i straffprocessen idag.

Den tredje frågeställningen: *Är det önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera Sveriges rättssystem?* kommer att besvaras genomgående i arbetet. I avsnitt 6, analyseras den dock mer explicit. I detta avsnitt analyseras även den fjärde frågeställning: *Om det är önskvärt att låta Sveriges rättssystem influeras av den terapeutiska juridiken, hur bör detta ske?*

2 Straffrättsteorier

2.1 Traditionella straffrättsteorier

Teorier kring straff kan generellt klassas som ”konsekventialistiska” (eng: *consequentialist*), ”icke-konsekventialistiska” (eng: *non-consequentialist*), eller som en blandning av de båda. De konsekventialistiska teorierna kring straff är instrumentalistiska och framåtsträvande, d.v.s. de rättfärdigar straff som en effektiv teknik för att uppnå vissa positiva effekter. Icke-konsekventialistiska eller retributivistiska teorier däremot är bakåtsträvande, d.v.s. de rättfärdigar straff i relation till ett föregående brott.⁴⁹

Oavsett inriktning, uppkommer vissa frågor. Även om ett brott förtjänar klander, varför ska det vara statens jobb att administrera detta? Varför inte lämna det till offret eller andra individuella medborgare? Vidare, varför ska sådant klander uttryckas genom straffrättsliga påföljder, vilket medför hård bestraffning och lidande? För att kunna rättfärdiga statlig bestraffning så som den ser ut idag, måste det alltså visas att fördömandet av brott är en lämplig uppgift för staten men även att detta fördömande bäst uttrycks genom hårda straff såsom fängelse, böter etc.⁵⁰

De konsekventialistiska teorierna och instrumentalismen rättfärdigar en handling som rätt eller fel helt beroende av de sammanlagda konsekvenserna. Ett agerande är rätt om konsekvenserna är positiva (eller åtminstone så positiva som möjligt i jämförelse med andra tillgängliga alternativ). På samma sätt är ett agerande fel om konsekvenserna är negativa (eller åtminstone sämre än andra tillgängliga alternativ). De icke-konsekventialistiska teorierna och retributivismen menar å andra sidan att handlingar kan vara rätt eller fel i kraft av sin inneboende karaktär, oberoende av dess konsekvenser. De skyldiga, och endast de skyldiga, förtjänar

---

⁴⁹ Duff & Garland (1994) s. 8.

⁵⁰ Ibid. s. 14.

att bli bestraffade. Denna bestraffning är rättfärdigad om, och endast om, den skyldige utsätts för det lidande hen förtjänar.⁵¹

Det finns även de som förespråkar en blandning av de två teorierna där straffet i sig rättfärdigas huvudsakligen utifrån retributivistiska premisser, som rimligt klander, medan de hårda straffen, såsom fängelse etc., används för instrumentalistiska skäl. De hårda straffen adderar en avskräckande effekt till vad som annars enbart hade varit en moralisk vädjan. På så sätt ökar även lagens brottspreventiva verkan.⁵²

Enligt Asp m.fl. har straffrätten både preventiva och vedergällande syften. Straffsystemets övergripande syfte kan argumenteras vara preventivt, för att hindra att skadliga gärningar begås. Samtidigt bygger straffsystemet på domsnivå på vedergällning. Bestraffningen rättfärdigas genom att visa på vad den enskilde har gjort sig förtjänt av.⁵³

Utöver detta finns även vad som kallas kommunikativa teorier. Enligt dessa ses straffen som en utvecklande eller förändrande process som åsyftar att omvända och reformera gärningspersonen. Genom detta blir även gärningspersonen åter försonad med samhället.⁵⁴ Straff ses som en kommunikativ företeelse, vars innebörd är lika viktig som dess effekter. Straffets symboliska och kommunikativa aspekter påvisas, samt de sociala och psykologiska effekter som straffet medför. De positiva effekter och de värderingar som ett symboliskt straff innebär kan dock inte i sig rättfärdiga statens bestraffningar. Detta då straffsystemets ålägganden inte enbart är formella eller symboliska.⁵⁵

Dagens kriminalisering och straffsystem bygger framför allt på *legalitetsprincipen*, *skuldprincipen*, *humanitetsprincipen* och *proportionalitetsprincipen*. Legalitetsprincipen, inget straff utan direkt stöd av skriven lag, kan

---

⁵¹ Duff & Garland (1994) s. 7.

⁵² Ibid. s. 14f.

⁵³ Asp, Ullväng och Jareborg (2013) s. 31.

⁵⁴ Duff & Garland (1994) s. 15.

⁵⁵ Ibid s. 71f.

sågas fungera som en garanti för rättssäkerheten. Skuldprincipen innebär bland annat att enbart den som klarlagt skuld ska straffas, straffet får vidare inte vara strängare än måttet av skuld. Humanitetsprincipen är ett etiskt krav på humanitet, att till exempel hota med och verkställa straff är moraliskt förkastligt om samma effekter kan uppnås med lindrigare medel. Proportionalitetsprincipen innebär att straffet måste stå i rimlig proportion till brottet.⁵⁶

I boken *Rättsordningen*, diskuterar processrättsprofessorn Karl Olivecrona rättsordningen och dess koppling till staten. Han påpekar hur rätten och själva rättsreglerna sammanhänger med staten. Rättsreglerna både tillkommer och tillämpas av och inom statsorganisationen. Även i samhällen där det inte finns någon statsorganisation finns det ändå en rättsordning, alltså ett system som reglerar till exempel egendomsfördelning, familjeförhållanden och olika påföljder. När en stat bildas och en statsorganisation tar form, är den underordnad att respektera det redan existerande regelsystemet. I och med möjligheten att bilda nya, och ändra på gamla lagar så växer statsorganisationen parallellt med det regelsystem på vilket den grundas och verkar i. Den allmänna ordningen, rättssystemet, förutsätter staten. Som dömande, förvaltande och verkställande organisation måste staten ha tillgång till maktmedel. Olivecrona menar att statens monopolisering av vapenmakten därmed är nödvändig för ordningens bestånd. Vapenmakten gör det möjligt att utöva makt och använda tvångsåtgärder.⁵⁷ På detta sätt:

*”[...] föreligger alltså under moderna förhållanden växelverkan, ett ömsesidigt betingelseförhållande, mellan staten och rättsordningen. Den ena företeelsen kan icke finnas utan den andra.”*⁵⁸

2.2 Comprehensive Law Movement

I kontrast till de äldre och traditionella rättsideologierna och straffrättsteorierna kommer nedan en kort presentation av ”*Comprehensive Law Move-*

---

⁵⁶ Asp, Ullväng och Jareborg (2013) s. 40-52.

⁵⁷ Olivecrona (1976) s. 265f.

⁵⁸ Ibid. s. 266.

ment”. Comprehensive Law Movement är en syntes av olika framväxande rörelser inom juridiken. Rörelserna syftar till att lösa juridiska problem på ett sätt som både bevarar och optimerar välbefinnandet hos de inblandade individerna och organisationerna. Både *Restorative Justice* (se nedan) och terapeutisk juridik, räknas in i rörelsen.⁵⁹

Susan Daicoff, som presenterades ovan, menar att dagens process inte är gjord för att tillfredsställa de inblandades psykologiska behov av att bli hörda och lyssnade på eller för känslan av att rättvisa skipades. Otillfredsställande erfarenheter har resulterat i att både parter och jurister ofta nedvärderar rättssystemet.⁶⁰

Det är i relation till, och som en motreaktion på, detta som nya förhållningsätt och metoder har vuxit fram. Tanken är att närma sig juridiken och rättssystemet från ett humanistiskt och icke traditionellt perspektiv. Det gemensamma för rörelserna inom Comprehensive Law Movement är att de försöker uppnå resultat som optimerar klientens/partens önskan, tillfredställelse, emotionella och interpersonella hälsa och generella välbefinnande.⁶¹

2.2.1 Restorative Justice

Restorative Justice (reparativ rättvisa) och terapeutisk juridik kan på många sätt framstå som lika, vilket till viss del stämmer. Helt överensstämmande är de dock inte. Därför är det på sin plats att i detta avsnitt presentera Restorative Justice lite närmre för att senare i arbetet positioneras i relation till den terapeutiska juridiken.

Det finns ingen exakt etablerad definition av begreppet ”Restorative Justice”, utan det ses som ett paraplykoncept. Tankarna bakom rörelsen har fått internationellt genomslag, vilket bland annat har resulterat i ”European

---

⁵⁹ Daicoff (2006) s. 110.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid. s. 111.

Forum for Restorative Justice”, som både Europarådet och EU vänder sig till för rådgivning.⁶²

Restorative Justice-rörelsen startade som ett försök att omvärdera vilka behov som brott skapar. Restorative Justice vill utöka kretsen av aktörer till att även innefatta offer och samhällsmedborgare, och inte enbart stat och gärningsman. Behoven och rollerna hos de olika aktörerna är grundläggande och var ursprunget till rörelsen. Behoven är dock begränsade till ”juridiska behov”, det vill säga de behov hos offer, gärningsman och samhällsmedborgare som kan bemötas och hanteras inom rättssystemet.⁶³

Offrets behov är av särskilt intresse för Restorative Justice. Offer känner sig ofta ignorerade, negligerade eller till och med utnyttjade av rättsprocessen. Detta kan ses som ett resultat av den juridiska definitionen av brott, där det konstrueras som ett brott mot staten. Staten tar alltså offrets roll, trots att offret har flera specifika behov som följer av och genom rättsprocessen.⁶⁴

Kortfattat kan sägas att det traditionella straffrättssystemet centrerar kring gärningsmän och vedergällning – det ska se till att gärningsmän får vad de förtjänar. Restorative Justice däremot fokuserar på behov: hos offer, gärningsman och samhälle.⁶⁵

---

⁶² euforumrj.org; Diesen (2011) s. 50.

⁶³ Zehr (2002) s. 13f.

⁶⁴ Ibid. 14f.

⁶⁵ Ibid. s. 18.

3 Terapeutisk juridik

3.1 Inledning

Terapeutisk juridik är läran om juridikens/rättens helande potential och ett tvärvetenskapligt angreppssätt på den rättsliga läran.⁶⁶ Terapeutisk juridik erkänner rättssystemets oundvikliga psykologiska konsekvenser och frågar huruvida en viss åtgärd motarbetar eller ökar det psykiska och fysiska välbefinnandet hos de inblandade parterna. De terapeutiska resultaten av juridiken ska sedan maximeras, samtidigt som de anti-terapeutiska resultaten ska minimeras.⁶⁷

Den terapeutiska juridiken handlar dock inte om juridik *och* terapi. Utan snarare om juridik *som* terapi, eller terapi *genom* juridik. Förhållningssättet att rätten *i sig*, medvetet eller omedvetet, ofta har funktionen som en terapeutisk eller anti-terapeutisk agent är grunden för rörelsen.⁶⁸

Wexler förklarar att terapeutisk juridik är studerandet av juridiken som en terapeutisk agent. Fokus ligger på hur rätten påverkar känslolivet och det psykiska välbefinnandet, områden som traditionellt inte fått mycket uppmärksamhet. Den terapeutiska juridiken humaniserar och sätter sig in i den mänskliga, emotionella och psykologiska sidan av lagstiftningen, rättsprocessen och den rättsliga praktiken. I grund och botten är det ett perspektiv som ser rätten som en social kraft som frambringar olika beteenden och konsekvenser. Ibland är dessa konsekvenser positiva ("terapeutiska"), ibland negativa ("anti-terapeutiska"). Den terapeutiska juridiken uppmanar till medvetenhet om detta förhållande och frågar hur rätten kan göras eller tillämpas på ett mer terapeutiskt sätt, utan att andra värden och normer åsidosätts, såsom rättvisa, rättssäkerhet, bevisbörda och straffvärde. Det handlar

---

⁶⁶ Wexler & Winick (2008).

⁶⁷ Daicoff (2006) s. 120.

⁶⁸ Wexler (2013) s. 693; Wexler (2010) s. 98.

om att se rätten på ett rikare sätt och föra tidigare obemärkta områden till ljuset.⁶⁹ Terapeutisk juridik är alltså tänkt som en kompletterande approach.⁷⁰

I den sociala konfliktlösning som juridiken anses vara, är de rättsliga aktörerna i behov av adekvat samhällsvetenskaplig kunskap. Som exempel kan nämnas att en domare som inte har kunskap om psykologi när hen ska göra en bevisvärdering, ofta kommer att falla för vanliga felkällor.⁷¹

Då arbetet i stora delar rör de rättsliga aktörernas agerande, dess kunskap och förhållningssätt blir den terapeutiska juridiken intressant och användbar. Den blir intressant då den både ger en teoretisk utgångspunkt och bakgrund, samtidigt som den har en direkt koppling till den juridiska praktiken och därmed också aktörernas agerande i de enskilda fallen. Den kan även användas för att analysera och förändra strukturella föreställningar och problem. Med denna (i Sverige) relativt nya och utforskade utgångspunkt är förhoppningen att kunna belysa vissa problemområden och omedvetna effekter av rättssystemet, för att på sikt öppna upp för förändring och förbättring.

3.2 Historik

Den terapeutiska juridiken anses ha sina rötter i den amerikanska rättsrealismen och grundades i slutet på 1980-talet av David B. Wexler och Bruce Winick, båda amerikanska juristprofessorer.⁷² Den terapeutiska juridiken uppkom ursprungligen inom den juridik som behandlar psykisk ohälsa. Därefter har det spridit sig till i stort sett samtliga rättsområden.⁷³

På ett sätt började dock det terapeutiska tankesättet växa fram redan under tidigt 1900-tal, genom den amerikanska juristprofessorn Roscoe Pound. Han

---

⁶⁹ Wexler (2010) s. 95.

⁷⁰ Diesen (2011) s. 18.

⁷¹ Ibid. s. 5.

⁷² Ibid. s. 13.

⁷³ Wexler (2010) s. 98.

kritiserade det amerikanska rättssystemet och menade att juridiken och dess tillämpning hade börjat leva sitt egna, suveräna, liv. Vidare kritiserade han att brottets konsekvenser enbart sågs som juridiska effekter. Pound argumenterade istället för utvecklingen och tillämpningen av en ”*Social Jurisprudence*”.⁷⁴

Terapeutisk juridik fick på kort tid stort genomslag i USA, framför allt under 1990-talet. Orsaken tycks vara den dåvarande amerikanska verkligheten: den stigande brottsstatistiken, de överfyllda fängelserna och den höga återfallsfrekvensen.⁷⁵ Susan Daicoff menar att drivkraften för tillväxten av den terapeutiska juridiken (och de andra liknande rörelserna) har varit ett tredelat missnöje: 1) ett socialt missnöje med lagen, jurister och rättsväsendet; 2) juristernas och domarnas missnöje med sitt arbete (stress, oro och annat psykiskt lidande); 3) klienternas/parternas missnöje med juristerna och rättsväsendet.⁷⁶

Terapeutisk juridik har under de senaste decennierna i allmänhet, och senaste åren i synnerhet, haft en framstående utveckling världen över. Terapeutisk juridik har gått från att vara en ny tvist på rätten kring psykisk ohälsa, till en inkännande terapeutisk inställning till rätten i allmänhet. Den terapeutiska juridiken har blivit tvärvetenskaplig och internationell, den har gått från teori till praktik och den har blivit mer inflytelserik i professionell bildning.⁷⁷

3.3 Positionering av terapeutisk juridik

Det som framför allt skiljer terapeutisk juridik från annan rättsvetenskaplig doktrin är relationen till samhällsvetenskaplig forskning. Enligt den terapeutiska juridiken ska avvägningarna i en rättslig konflikt göras på verifierade samhällsvetenskapliga rön. Domare och rättsvetare bör undersöka vad olika

---

⁷⁴ Holmberg (2014) s. 139f.

⁷⁵ Diesen (2011) s. 21.

⁷⁶ Daicoff (2008) s. 553.

⁷⁷ Wexler (2011) s 36.

beslut kan ge för konsekvenser, både samhälleliga och individuella. Med ”beslut” åsyftas allt från lagstiftning och processens utformning, till beslut i de enskilda fallen. För att kunna undersöka detta krävs att kunskap sökes även utanför den juridiska sfären. Det är här samhällsvetenskapen kommer in.⁷⁸

I och med att terapeutisk juridik lägger mycket fokus på de sociala konsekvenser som en rättslig konfliktlösning leder till, skiljer den sig från de flesta riktningar inom den juridiska doktrinen. Paralleller kan dock dras till svenska rättsrealister och moderna beslutsteorier. Terapeutisk juridik kan även ses i förhållande till rättsfilosofin och till viss del kan den sägas springa ur den amerikanska rättsrealismen från början av 1900-talet. Likheterna ligger i kritiken mot att se juristrollen som mekanisk och inskränkt, men också i verkanen för att det demokratiska samhällets värderingar och ideal ska genomsyra även rättstillämpningen. Dessutom anser de att enskilda fall måste sättas in och ses i ljuset av sitt större sociala sammanhang. Endast då kan rättvisa skipas.⁷⁹

Terapeutisk juridik innebär dock inte att gå tillbaka till gamla idéer, om en renässans. Tvärtom. Syftet är att förbättra rättstillämpningen genom att lägga till ett tydligare socialt innehåll i rättsprocessen och rättssystemet. Tanken är alltså att tillföra samhällsvetenskapliga rön till juridiken och genom det skapa ”en ny rättskälla”.⁸⁰

Inom terapeutisk juridik ses rättspsykologin, rättssociologin och andra beteendevetenskaper i första hand som *hjälpvetenskaper*. Hjälpvetenskaper som enligt terapeutisk juridik bör få större inverkan på rättssystemet.⁸¹

I relation till de skolor som räknas in under Comprehensive Law Movement finns det vissa likheter med terapeutisk juridik, framför allt kritiken som

---

⁷⁸ Diesen (2011) s. 19.

⁷⁹ Ibid. s. 19 och 43.

⁸⁰ Ibid. s. 42.

⁸¹ Ibid. s. 47f.

riktas mot det traditionella rättssystemet. Även lösningarna på de problem som rörelserna uppmärksammar har dragit åt samma håll. Fokus flyttas från rättigheter och skyldigheter, till behov, önsknningar, välbefinnande, relationer och liknande värden.⁸² Professor Bruce Winick, uttryckte det såhär om de olika skolorna inom Comprehensive Law Movement:

*”The casual observer can detect the family resemblances, but each has his or her own individual, unique qualities. No two are just alike.”*⁸³

3.3.1 Terapeutisk juridik i relation till Restorative Justice

En skola som är mycket närliggande med den terapeutiska juridiken är som sagt Restorative Justice. Som presenterats ovan har Restorative Justice fått internationellt genomslag och är i många delar väletablerad. Varför behövs då terapeutisk juridik och vad är skillnaden mellan de båda skolorna?

Den vetenskapliga basen för Restorative Justice är kriminologisk och innebär således att huvudfokus ligger på straffrätt. Terapeutisk juridik å andra sidan är applicerbar på och sysslar med alla rättsområden. Som framgår av namnet – Restorative Justice – handlar det om att *reparera* redan uppkomna skador. Det handlar alltså främst om ett tillbakablickande. Terapeutisk juridik är i relation till denna tillbakablickande approach, istället både proaktiv (framåtblickande) och reparativ.⁸⁴

Terapeutisk juridik tillhör, inom Comprehensive Law Movement, en av de breda och teoretiska skolorna. Genom den terapeutiska juridikens ”lins” kan klientens/partens juridiska problem analyseras och påvisas. Restorative Justice tillhör emellertid en av de processinriktade skolorna, genom vilka tvister kan lösas, ofta utanför den traditionella domstolsprocessen.⁸⁵ Inom Restorative Justice ses medlingsinstitutet som en slags universallösning.

---

⁸² Diesen (2011) s. 48f.

⁸³ Daicoff (2008) s. 554.

⁸⁴ Diesen (2011) s. 50-57.

⁸⁵ Daicoff (2008) s. 555.

Terapeutisk juridik däremot är inte en ”behandlingsideologi” och ska inte ersätta den nuvarande processen, utan istället fungera som ett komplement.⁸⁶ Båda skolorna värdesätter processer som stärker deltagarna och därmed främjar reparativa konsekvenser. Den terapeutiska juridiken erkänner de terapeutiska värden som en Restorative Justice-process innebär. Till skillnad från Restorative Justice anser den terapeutiska juridiken däremot inte att det borde vara det primära systemet.⁸⁷

Restorative Justice kan vidare sägas utgöra ena sidan av den terapeutiska juridiken: den juridiska och rättsideologiska. Den andra sidan av terapeutisk juridik handlar om bryggan och kopplingen till psykologi och andra beteendevetenskaper. Restorative Justice använder inte andra samhällsvetenskapliga rön, i samma utsträckning och med samma tydlighet som terapeutisk juridik.⁸⁸

Då arbetets syfte är att bidra till förändring och till att undersöka de bakomliggande faktorerna och strukturella förhållandena i rättsystemet och straffprocessen i relation till sexualbrott, lämpar sig den terapeutiska juridikens breda och tvärvetenskapliga approach bättre än Restorative Justice.

3.4 Terapeutisk juridik i praktiken

Nedan följer en kort och generell presentation av den terapeutiska juridiken i praktiken. En mer konkret applicering av den terapeutiska juridiken presenteras i avsnitt 5, efter framställningen om hur rättsprocessen faktiskt ser ut idag. På så vis är det lättare för läsaren att förstå vilka mekanismer och processer som åsyftas. Det ska återigen poängteras, och det är bra att ha i åtanke, att den tredje frågeställningen: *Är det önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera Sveriges rättssystem?* undersöks genom hela arbetet.

---

⁸⁶ Diesen (2011) s. 374.

⁸⁷ King (2008) s. 1115.

⁸⁸ Diesen (2011) s. 19.

Det bör inledningsvis poängteras att det svenska rättssystemet skiljer sig avsevärt från det amerikanska, där den terapeutiska juridiken har sitt starkaste fäste och sin grund. Den terapeutiska juridiken måste därför anpassas till det svenska samhället och rättssystemet och kan alltså inte enbart kopieras från det amerikanska. Det är viktigt att vara kritisk i implementeringen och inte falla för terapeutisk juridik som den ”frälsningslära” vissa kritiker hävdar att den kan framstå som.⁸⁹ Det är ingen frälsningslära. Det är ingen ensam lösning eller ett ensamt separat system. Det är en ny infallsvinkel och ett kompletterande element.

En viktig del av terapeutisk juridik är att juridiken ska influeras av psykologi och andra beteendevetenskaper. Det finns dock vissa hinder som måste överkommas för att det ska vara möjligt. Diesen pratar nämligen om att det i Sverige har funnits en ”djup förtroendeklyfta”⁹⁰ mellan psykologer och jurister. Den var extra djup under 1990-talet. Det har dock inte alltid sett ut på det sättet. På 1960- och 1970-talet var tron stark på att psykologin skulle kunna ge juristerna de verktyg som krävdes för bättre rättsliga bedömningar. Framför allt sattes tilltro till den s.k. vittnespsykologin. Tanken var att det genom de metoder som vittnespsykologin erbjöd skulle bli lättare att skilja sanning från lögn i vittnens utsagor.⁹¹

Högsta Domstolen (HD) visade genom en rad prejudikat⁹² att inspiration hämtats från vittnespsykologin. HD markerade dock tydligt att denna bedömning klarar domstolen av att göra själva, de är inte i behov av psykologiska experter i rätten. Domstolen gjorde en tydlig markering om restriktion i användandet av psykologisk expertis.⁹³ Anledningen till denna tydliga markör var att de psykologiska experterna/sakkunniga vid flertalet tillfällen uttalat sig ovetenskapligt och felaktigt, särskilt i känsliga incestmål. Deras bristande professionalitet och oanvändbara information gjorde att juristerna

---

⁸⁹ Diesen (2011) s. 58f.

⁹⁰ Ibid. s. 64.

⁹¹ Ibid.

⁹² Diesen nämner: NJA 1980 s. 726, NJA 1988 s. 40, NJA 1991 s. 79 och NJA 1992 s. 442

⁹³ Diesen (2011) s. 64.

till slut gav upp och bestämde sig för att själva handha även den delen av bedömningen.⁹⁴

Motståndet som Diesen beskriver har inte varit totalt och heltäckande. Psykologi och beteendevetenskap har använts i flera mål, framför allt angående tillförlitligheten i utpekanden samt gällande minnets funktion. I dessa sammanhang har domstolen kallat in experter i form av psykologer för att få hjälp och kunskap kring felkällor och psykisk kapacitet. Uppenbart är även att prövningen av psykisk störning överlåtits till rättspsykiatriker. Det finns dock fortfarande en grundläggande uppfattning, som nämnts ovan, att juristerna klarar sig själva.⁹⁵

Det verkar dock som att inställningen håller på att ändras. Jurister har insett att de i viss mån är beroende av psykologi och beteendevetenskap, varken de vill eller inte. Det finns exempelvis inslag av psykologi i utbildningen för åklagare och domare. Det sker även en ökad specialisering, framför allt för åklagare men även för domare, vilket leder till ökad medvetenhet om behovet av tvärvetenskaplig kunskap. Det är dock fortfarande oklart hur denna kunskap ska komma juristerna tillgodo, genom egen kompletterande utbildning, genom extern expertis eller genom en kombination av de båda.⁹⁶

Den terapeutiska juridiken kan även fungera som ett förhållningssätt i den rättsliga praktiken. En rättslig aktör som använder ett terapeutiskt förhållningssätt ser på klienten/parten med en helhetssyn istället för bara fallets fakta, tillämplig lag och möjliga rättsliga utfall. Den terapeutiska juridikens praktik och metod är inte lika hierarkisk som den traditionella rättsliga metoden, tvärtom förespråkas en holistisk strategi baserad på samarbete.⁹⁷

Michael S. King, amerikansk juristprofessor, pratar om ”emotional intelligence”. Han menar att rättsliga aktörer som är medvetna om konfliktens och

---

⁹⁴ Diesen (2011) s. 65.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid. s. 65f.

⁹⁷ King (2008) s. 1122f.

parternas emotionella och psykologiska problem, på ett mer effektivt sätt kan lösa konflikten, genom ”*exercising emotionally intelligent interpersonal skills*”.⁹⁸ King menar vidare att detta är terapeutisk juridik i praktiken. Enligt King är det dock viktigt att de rättsliga aktörerna även förstår sina egna känslor, tidigare känslomässiga upplevelser samt deras effekter. Ens egna upplevelser kommer nämligen att påverka hur en reagerar i olika situationer och på andras problem.⁹⁹

3.5 Problematik och kritik

Terapeutisk juridik har börjat möta motstånd och ifrågasättas. Detta kan ses som positivt. Det torde nämligen innebära att den är så pass etablerad att den inte längre går att ignorera. Det torde också innebära att det är en rörelse värd att granska och ifrågasätta, för att den tillslut ska nå acceptans.¹⁰⁰ Daicoff citerar i detta sammanhang Mahatma Gandhi för att belysa det precis sagda:

*First they ignore you, then they laugh at you, then they fight you, then you win.*¹⁰¹ – Mahatma Gandhi

En grundläggande kritik som riktas mot rörelsen är definitionernas osäkerhet. Närmare bestämt, det *terapeutiska* i terapeutisk juridik. De finns de som menar att begreppets flexibilitet är problematiskt, framför allt gällande vem som ska avgöra vad som ska anses vara terapeutiskt eller anti-terapeutiskt och i så fall på vilka grunder.¹⁰² En del av problemet är att den oklara definitionen gör terapeutisk juridik vag och bred. Detta grundar sig i den terapeutiska juridikens stora ambitioner. Terapeutisk juridik undersöker ju, som redogjorts för ovan, hur rätten, rättstillämpningen *och* de rättsliga aktörerna påverkar välbefinnandet hos de inblandade aktörerna. Med andra ord täcks hela det juridiska fältet in. Det som är viktigt och avgörande i en del av rätten, eller inom ett rättsområde, kanske inte är det i ett annat. För att ändå täcka in allt under samma begrepp är den breda och vaga definitionen

---

⁹⁸ King (2008) s. 1125.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Daicoff (2008) s. 561.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Freckelton (2008) s. 584.

kanske nödvändig.¹⁰³ Terapeutisk juridik kan sedan anpassas och appliceras på varje specifikt område. Med perspektiv, så som det kritiskt genusrättsvetenskapliga, kommer det specifika områdets behov och terapeutiska konsekvenser kunna belysas.

En annan kritik som framförs mot att den terapeutiska juridiken integreras i rättsväsendet är risken för missbruk och paternalism. Med paternalism menas åtgärder från myndighet/förmyndare som begränsar individens frihet men legitimerar detta utifrån individens ”eget intresse”. Med andra ord: en överordnad som tror sig veta bättre än den underordnade.¹⁰⁴ Om jurister och domare använder sig av terapeutisk juridik utan att vara tillräckligt erfarna, utbildade eller självmedvetna, finns det risk att de går över och bortom disciplinens gränser och tillämpningsområde. Det kan exempelvis handla om att insistera på rehabilitering för en tilltalad eller medling för ett brottsoffer för att rättsutövaren tror på och gillar att tillämpa detta, trots att det inte lämpar sig i det specifika fallet.¹⁰⁵ Daicoff ställer sig, i relation till detta, frågan om den terapeutiska juridiken bör bli en integrerad del av juristyrket och juridiken generellt, eller separata och distinkta metoder?¹⁰⁶

Daicoff menar att terapeutisk juridik kommer att fortsätta växa. Hon visar dock på ett antal källor som kan utmana denna framväxt. Två av dem är juristutbildningen och klimatet på de privata juristbyråerna.¹⁰⁷ När det kommer till juristutbildningen som ett potentiellt hinder, menar hon att den omedvetet styr jurister bort från de värden som den terapeutiska juridiken fokuserar på. Enligt Daicoff (och jag är villig att hålla med) har juridisk utbildning fokuserat och visat sig främja yttre belöningar såsom stipendium, utmärkelser och betyg, i stället för den inneboende tillfredställelsen genom exempelvis gemenskap, solidaritet, sympati och möjlighet att göra skillnad. Den terapeutiska juridiken däremot fokuserar på värden såsom läkandet av individen, förbättrande av välbefinnandet och relationer, samt att återställa

---

¹⁰³ King (2008) s. 1115f.

¹⁰⁴ NE.se *paternalism*.

¹⁰⁵ Daicoff (2008) s. 565.

¹⁰⁶ Ibid. s. 553; denna diskussion återkommer i avsnitt 5 och avsnitt 6.

¹⁰⁷ Ibid. s. 566.

harmoni i samhället och i olika sociala sammanhang. Juridikstudenter lär sig i kontrast till detta att ”tänka som en jurist”, vilket innebär att skilja ut endast den juridiskt relevanta informationen i ett ärende. Detta leder till att känslor, relationer, behov, moral och mentalt välbefinnande hos de inblandade individerna har en benägenhet att bortses ifrån. Alla dessa värden är av yttersta vikt för den terapeutiska juridiken och viss omskolning hade alltså varit nödvändig för att den terapeutiska juridiken ska få fullt genomslag.¹⁰⁸

Det andra hindret anser Daicoff vara mentaliteten och klimatet på juristbyråerna med deras betoning på debiterbara timmar. Detta klimat uppmuntrar inte och öppnar inte upp för att experimentera och praktisera nya former av juridiken. Inte utan att det redan är bevisat att det ger vinstgivande resultat.¹⁰⁹

Det finns flera olika strategier för att överkomma de ovanstående hindren. Det är viktigt att inhämta och rapportera data för resultaten vid användning av approacher såsom den terapeutiska juridiken (exempelvis från specialiserade domstolarna, intervjuer med parter som mötts av en mer behovsinriktad process, medlingsförfarande och så vidare). Vidare behövs fortsatt utredning och diskussion kring de etiska frågor som uppstår genom interdisciplinärt juridiskt arbete och genom innovativ tvistlösning. Genom att ifrågasätta och diskutera dessa etiska dilemman och frågor kan gränserna för vad som är, och inte är, lämpligt för den här typen av juridiskt arbete tydliggöras. Utöver detta behöver allmänheten, domare och den juridiska professionen i sin helhet nås av kunskapen. Det krävs bättre utbildning och information om möjligheten och effektiviteten av terapeutisk juridik och andra liknande discipliner.¹¹⁰

Ytterligare ett problem som kan uppmärksammas är att vissa rättsliga aktörer har ifrågasatt deras förmåga att använda sig av terapeutisk juridik då de inte är, eller vill vara, terapeuter. Från deras perspektiv handlar rättstillämp-

---

¹⁰⁸ Daicoff (2008) s. 566f.

¹⁰⁹ Ibid. s. 568.

¹¹⁰ Ibid. s. 571f.

ningen om att fastslå fakta och aktuell lag, applicera lagen på de fakta som framkommit och göra en rättslig bedömning om lämplig påföljd. Välbefinnandet hos aktörerna är, enligt denna syn, en fråga för andra professioner. Terapeutisk juridik anser eller hävdar inte heller att jurister, advokater och domare bör vara terapeuter. Terapeutisk juridik hävdar dock att agerandet hos de rättsliga aktörerna påverkar de personer som är involverade i den rättsliga processen, även om så sker omedvetet. För att förbättra rättssystemet måste medvetenheten ökas kring dessa effekter och dess betydelse för de inblandade parterna, men även dess betydelse för syftet och målen med rättssystemet.¹¹¹

Problematik uppstår även när jurister tror sig bemästra tillämpandet av psykologi men gör detta med bristande kunskap, insikt och ödmjukhet. De faller då lätt för felkällor och för sina egna fördomar. En jurist som inte har tillräcklig kunskap om exempelvis ”övergreppets psykologi” vid sexualbrott kommer att försöka rationalisera offrets (och även förövarens) beteende. Har offret exempelvis uppsökt gärningsmannen igen eller inte berättat direkt om övergreppet är det lätt att domstolen tolkar det som att något sexuellt övergrepp inte har ägt rum. Diesen hävdar att domare är naiva om de tror att det räcker med allmän och personlig erfarenhet.¹¹² Som Edward F. Robinson uttrycker det ”[o]m man inte kan någon psykologi tillämpar man sin egen råa form av psykologi”.¹¹³

---

¹¹¹ King (2008) s. 1177f.

¹¹² Diesen (2011) s. 65; även Ulrika Rogland instämmer och förmedlade samma bild av verkligheten.

¹¹³ Citerad i Diesen (2011) s. 24.

4 Sexualbrottsoffers ställning

4.1 Inledning

I avsnitt 4 ska nu sexualbrottsoffers ställning i den svenska rättsprocessen presenteras. Presentationen har delats upp i olika delar för att med största pedagogik få fram den väsentliga informationen. Först kommer en kort presentation av lagstiftningen, följt av en framställning av brottsoffer i Sverige både historiskt och i nutid. Därefter kommer ett avsnitt om viktimologin (forskning/läran om brottsoffer). Efter att denna grundläggande information klarlagts, undersöks sexualbrottsoffrets ställning. Här berörs även systemet med målsägandebiträde. Avsnitt 4 avslutas sedan med brottsoffrens upplevelser av rättssystemet.

Genom denna framställning besvaras den andra frågeställningen: *Hur ser ställningen för sexualbrottsoffer ut i Sverige idag?*

4.2 Sexualbrottslagstiftningen

Arbetet fokuserar på sexualbrottsoffer. I brottsbalkens (BrB) 6 kap. regleras sexualbrotten. I Lexinos djupkommentar till 1 §, där straff för våldtäkt föreskrivs, fastslås att våldtäkt utgör huvudbrottet för sexualbrottskapitlet.¹¹⁴ Dessutom är kränkningen (och därmed även maktstrukturen) särskilt stark vid våldtäkt.¹¹⁵ Därför kommer presentationen av sexualbrottslagstiftningen enbart fokusera på våldtäktsbrottets konstruktion.

6 kap. 1 § första stycket BrB stadgar att:

”Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med

---

¹¹⁴ Nilsson, Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 §, Lexino 2017-02-01.

¹¹⁵ Jfr Billström m.fl. (1995) s. 320f; Wegerstad (2015) s. 18; se avsnitt 1.4.2.

hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år.”

I andra stycket stadgas de s.k. ”utnyttjandefallen”, där våldtäkten utförts genom att otillbörligt utnyttja att någon befinner sig i en särskilt utsatt situation. Den utsatta situationen kan grunda sig på bland annat medvetlöshet, sömn, berusning, allvarlig rädsla eller psykisk störning.

Våldtäktslagstiftningen bygger på respekten för varje människas absoluta rätt till personlig integritet och sexuella självbestämmande. Det ska tydligt framgå att det är detta som värnas genom lagstiftningen.¹¹⁶

Nicola Lacey (professor i genuskunskap, straffrätt och socialpolitik) pratar om värnandet om det sexuella självbestämmandet, i relation till det tidigare egendomsbrottet (att med våld ta en annan mans kvinna). Lacey hävdar dock att våldtäkt även i modern tid formuleras som ett egendomsbrott (att våldtäkt innebär en kränkning av ägandeintresset och äganderätten till den egna kroppen). Detta gör att de känslomässiga aspekterna av sexualbrott faller utanför den straffrättsliga diskursen. Det som gör detta problematiskt är att det som i andra delar av samhället värdesätts med sexualiteten, till exempel samhörighet och intimitet, inte framkommer i straffrätten. I sin tur gör detta att sexualbrottens förtroendemissbruk, skam, förnedring, objektifiering och liknande inte heller kommer till uttryck. Lacey pekar alltså på det problematiska att straffrätten, som reglerar sexualiteten, inte stämmer överens med samhällets uppfattning om vad som är värdefullt med densamma, eller vilken skada som följer av sexuella övergrepp.¹¹⁷

Sverige följer den historiskt traditionella konstruktionen av våldtäkt som bygger på tvång och våld. Den nya moderna konstruktionen betonar istället bristande samtycke som det avgörande för om handlingen är brottslig eller inte. 2014 års sexualbrottskommitté föreslår i SOU 2016:60 att den svenska lagstiftningen bör gå ifrån den traditionella våldtäktslagstiftningen. Istället

---

¹¹⁶ Prop. 2012/13:111 s. 26.

¹¹⁷ Lacey (1998) s. 98-107.

bör sexualbrottet bygga på bristande frivillighet. Det ska vara straffbart att genomföra en sexuell handling med ”någon som inte deltar frivilligt”.¹¹⁸ Användandet av ”frivillighet” istället för det mer etablerade ”samtycket”, gör att det inte uppstår förvirring i relation till samtyckets straffbefriande verkan i BrB.¹¹⁹

I samma utredning föreslås också att begreppet ”våldtäkt” borde bytas ut. År 2005 ändrades våldtäktslagstiftningen till att även innefatta de s.k. ”utnyttjandefallen”. Redan då togs alltså kravet på våld bort i vissa delar. Om den nya lagstiftningen baseras på ofrivillighet, kommer våld inte alls att vara avgörande och att fortsätta benämna det ”våldtäkt” blir då missvisande.¹²⁰ I utredningen uttrycks att:

”Om avsikten med förändringen är att ge uttryck för ett tydligt normativt budskap är det mycket som talar för att man samtidigt bör införa en ny rubricering för de allvarligaste sexualbrotten.”¹²¹

4.3 Brottsoffret i Sverige: historia och nutid

Brottsoffer, som term eller begrepp, fanns inte i Sverige förrän på 1970-talet.¹²² Riksdagspartiernas kriminalpolitik har sedan dess delvis skiftat fokus från gärningsperson till brottsoffret. Även inom regeringsarbetet har brottsoffret en central roll, vilket påvisats genom studier av budgetpropositioner. Frågor kring, och krav för, brottsoffrets rättigheter har växt och växer sig allt starkare.¹²³ En kort historik av denna utveckling presenteras nedan för att på så sätt få en större och djupare förståelse för dagens situation.

---

¹¹⁸ SOU 2016:60 s. 15.

¹¹⁹ Jfr t.ex. Petter Asp (2009) ”Sex och Samtycke” – framför allt fjärde kapitlet ”Samtyckesbegreppets struktur” s. 41-108.

¹²⁰ SOU 2016:60 s. 16.

¹²¹ Ibid.

¹²² Jfr Lernestedt & Tham (2011) s. 24; Lindgren m.fl. (2004) s. 33; Heber m.fl. (2012) s.

317.

¹²³ Jfr. Lernestedt & Tham (2011) s. 13 och 24.

Innan termen brottsoffer började användas, talades om målsägande eller ”målsägande” på fornsvenska. Rollen som målsägande innebar rätten att tala vid tinget, alltså målets ägare. Detta innebar att målsäganden aktivt krävde sin lagliga rätt, vilket inkluderade kompensation, upprättelse eller vedergällning. Dagens målsägande och brottsoffer är däremot en person som behöver samhällets stöd och hjälp. Det finns en värdemässig skillnad mellan målsägande och brottsoffer. Målsägande signalerar maktposition (att hen äger något). Brottsoffer uttrycker istället bristande handlingskraft, ett svagt offer i underläge. Den starka ställning som dåtidens målsäganden intog innebar emellertid att det ställdes stora krav på handlingskraft, resurser och även viss kompetens. Det finns dock studier som visar på att även vanliga enkla människor, kvinnor och bönder, lyckades tillvarata sin rätt och driva straffrättsliga processer.¹²⁴

Fram till RB:s ikraftträdande 1948 hade målsäganden den primära åtalsrätten, därefter tog åklagaren över denna rätt. Målsägandens åtalsrätt blev sekundär. Marie Lindstedt Cronberg, docent i historia, beskriver det såhär: ”Åklagaren tog över själva kärnan i målsäganderätten – och lämnade ett brottsoffer kvar.”¹²⁵ När RB trädde ikraft övergavs det inkvisitoriska förfarandet, med domaren som processens ledare. Det ersattes av en akusatorisk process, med ett kontradiktoriskt tvåpartssystem. Där åklagare stod mot tilltalad. Åklagaren fick i uppdrag att föra statens talan mot den enskilde, som i sin tur tilldelades vissa rättigheter och en försvarare. Den tilltalade fick likvärdig ställning som åklagaren.¹²⁶ Målsäganden var inte längre den som kunde kräva sin egen rättvisa och sociala utjämning. Istället var det staten som bestämde hur och enligt vilka syften som gärningspersonen skulle straffas. Målsägandens ställning försvagades successivt i takt med att statsmaktens inblandning i brottmålen ökade.¹²⁷

---

¹²⁴ Lernestedt & Tham (2011) s. 53ff.

¹²⁵ Ibid. s. 57.

¹²⁶ SOU 2017:7 s. 24.

¹²⁷ Jfr. Lernestedt & Tham (2011) s. 57; Billström m.fl. (1995) s. 19.

Genom att på 1970-talet börja benämna alla brottsdrabbade som ”brottsoffer” skapades en plattform för diskussion och samtal kring gruppen. Här har den viktimologiska forskningen spelat stor roll (presenteras nedan). Detta brottsofferperspektiv ledde till att det blev politikens ansvar att skapa nödvändig trygghet för brottsoffer.¹²⁸ Brottsofferbegreppet kan också ses som en följd av att feministiska rörelser började fokusera på det våld som utövades mot kvinnor, både inom och utom familjen. Det var lätt för samhället att se dessa kvinnor som offer och i förlängningen påverkade detta sannolikt hela brottsofferdiskursen. I samma strömning bildades Brottsofferjourernas riksförbund 1988.¹²⁹

4.3.1 Viktimologi

Viktimologi är forskning/läran om brottsoffer. När könsperspektivet infördes på kriminologin framkom det snabbt att det i sexuellt våld och våld i nära relationer främst var manliga gärningsmän och kvinnliga offer. Därför blev det naturligt att den feministiska rörelsen fokuserade på brottsoffret och synliggörandet av kvinnor som utsatts för våldsbrott. Feministisk kriminologi och viktimologin har mycket gemensamt, även om deras historier skiljer sig åt. Båda har utvecklats genom eller i samspel med en aktiviströrelse, båda framhäver offrets roll och ställning, båda har lyckats åstadkomma politiska och praktiska reformer. Feministiska förslag har dock mött ständig kritik, nästan oavsett vad som föreslagits. Viktimologin har undslupit sådant motstånd.¹³⁰ Tvärtom tycks alla vara *för* brottsoffret. Johanna Niemi, professor i processrätt, menar att detta är farligt och skadligt, att det är alldeles för lätt att känna sympati med brottsoffer.¹³¹ Eftersom samhället har lätt att identifiera sig med offret är det lätt att utnyttja detta för kriminalpolitiska agendor. Problematiken ligger i att sympati uppstår för det individuella offret, vilket leder till en individualisering av brottsofferproblematiken. Den viktimologiska forskningen å andra sidan generaliserar därtill problemen på en strukturell nivå. Denna generalisering i kombination med individuali-

---

¹²⁸ Lernestedt & Tham (2011) s. 59.

¹²⁹ Lindgren m.fl. (2004) s. 33; Heber m.fl. (2012) s. 317ff.

¹³⁰ Lernestedt & Tham (2011) s. 67.

¹³¹ Ibid. s. 68.

seringen leder till att det byggs upp en identitetsdiskurs kring brottsoffer. På ett sätt behöver viktimologin spela på den icke-verklighetsförankrade brottsofferdiskursen för att vinna legitimitet och politisk framgång.¹³²

Det är alltså, nödvändigtvis, inte offrets värde och rättigheter *i sig* som gör att fokus idag har flyttats mot brottsoffret. Det krävs istället att gruppen, som vill få uppmärksamhet och sina rättigheter tillgodosedda, på något sätt kan mobilisera och formera sig. Politikerna måste tvingas ta hänsyn till gruppen, för att inte tappa förtroende hos väljarna. Bakom statusen som offer har det därför ofta funnits starka politiska och yrkesmässiga intressen. Det var till exempel först när kvinnorörelsen mobiliserade sig som offer för sexualbrott började uppmärksammas.¹³³

Trots de senaste årtiondenas utveckling gällande brottsofferfrågor kvarstår en del kritik, och förbättringar är möjliga och nödvändiga. Framväxten av brottsofferperspektiv och viktimologi är önskvärd, oavsett framväxtens drivkrafter. Dock krävs medvetenhet kring att det inte är lika lätt att identifiera sig med gärningspersonen. Motsättningen som blivit mellan offer och gärningsperson kan vara problematisk. Det är två sidor av samma mynt; samhällsfenomenet brottslighet. Det ena leder till det andra och fokuseringen bör ligga på den bakomliggande problematiken.¹³⁴ Karakteristiskt för kritiken mot brottsofferarbetet är vidare att brottsoffren och brottsofferfrågan betraktas som en ”mjuk” fråga. Det blir därmed ofta en fråga för ideella organisationer eller för särskilt ”snälla”, drivna och personligt engagerade jurister, socialarbetare, poliser etc.¹³⁵ Det handlar dock inte om att vara snäll eller om att det nödvändigtvis är särskilt synd om brottsoffer, även om så ofta är fallet. Istället handlar det om hårda och konkreta intressen, det handlar om att tillgodose och tillförsäkra brottsoffrens grundläggande mänskliga rättigheter. Det handlar till exempel om de grundlagsfästa rättigheterna till personlig frihet och integritet, rätt till ersättning och medicinsk, psykisk och

---

¹³² Lernestedt & Tham (2011) s. 68.

¹³³ Lindgren m.fl. (2004) s. 35.

¹³⁴ Lernestedt & Tham (2011) s. 69.

¹³⁵ Lindgren m.fl. (2004) s. 265.

social hjälp och rätt till information om utvecklingen i brottsoffrets eget ärende.¹³⁶

4.4 Sexualbrottsoffers ställning i straffprocessen

Det finns i dagens lagstiftning en mängd regleringar som är till för att tillvarata brottsoffrets rättigheter och behov. Exempelvis finns det inom civilrätten möjlighet att kräva gärningspersonen på skadestånd och om hen inte kan betala finns offentlighetsrättsliga möjligheter, s.k. brottsskadeersättning.¹³⁷ För att skydda vissa offer, framför allt kvinnor, gentemot gärningspersonen finns även möjlighet att ansöka om kontaktförbud.¹³⁸ Även socialtjänsten ska genom att exempelvis ge psykiskt eller materiellt stöd hjälpa brottsoffer, särskilt kvinnor och barn.¹³⁹ För att förbättra processen för brottsoffren finns även möjlighet att ansöka om målsägandebiträde eller stödperson. Utöver detta finns ett flertal insatser för att förbättra processen. Särskild tyngdpunkt har lagts på bemötandet och på utförlig, tydlig och relevant information från rättskedjans olika aktörer.¹⁴⁰ Polis, åklagare och domare har därför en skyldighet att informera brottsoffer, dels generellt om brottmålsprocessen, dels om det specifika ärendet.¹⁴¹

Målsäganden har som sagt en s.k. subsidiär åtalsrätt när det kommer till brott som faller under allmänt åtal. Detta stadgas i 20 kap. 8 § första stycket RB. Åklagaren anses mest lämpad och har primär åtalsrätt. Anledning till målsägandens bibehållna subsidiära åtalsrätt är dels *upprättelseteorin*, dels *kontrollfunktionsteorin*. Upprättelseteorin handlar om målsägandens uråldriga rätt att kräva vedergällning från gärningspersonen. Den som blivit kränkt ska också personligen kunna medverka till att personen blir fälld och

---

¹³⁶ se exempelvis artikel 5 och 13 i EKMR; Artikel 1, 2 och 3 Europeiska unionens stadga om de mänskliga rättigheterna (rättighetsstadgan).

¹³⁷ 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1927:207); brottsskadelagen (1978:413).

¹³⁸ Lag (1988:688) om kontaktförbud.

¹³⁹ 5kap. 11 § socialtjänstlag (SoL) (2001:453).

¹⁴⁰ Enarsson (2013) s. 18.

¹⁴¹ Ibid. s. 71.

straffad för brottet. Kontrollfunktionsteorin handlar om att målsägandens åtalsrätt innebär en kontroll av åklagaren och fullföljandet av dennes uppdrag.¹⁴² Målsägandens subsidiära åtalsrätt innebär även möjlighet att enligt de förutsättningar som stadgas 20 kap. 9 § andra stycket RB överta åtalet om åklagaren beslutar att lägga ner det.

Enligt 22 kap. 2 § RB kan målsäganden föra talan om enskilt anspråk. Detta medför dock inte partsställning och målsäganden får således inte agera i ansvarsfrågan.¹⁴³ Målsäganden har även rätt att enligt 20 kap. 8 § andra stycket RB, biträda åtalet om åklagaren väckt åtal. Målsäganden blir i detta fall part i målet. Det sagda innebär att partsställningen infinner sig först efter väckt åtal. Någon partsställning under förundersökningen förekommer således inte. Partsställningen ger sedermera möjlighet att agera även i ansvarsdelen. Målsäganden kan bl.a. justera åklagarens gärningsbeskrivning, framställa eget ansvarsyrkande, ställa frågor till förhörspersoner även i ansvarsdelen och åberopa egen bevisning. Dessutom har målsäganden med partsställning samma rätt till insyn som övriga parter.¹⁴⁴ Målsäganden har också rätt att bli hörd både under förundersökning och rättegång, samt rätt att närvara och bli kallad till förhandlingarna.¹⁴⁵

Målsägande i Sverige har mer långtgående rättigheter än i de flesta länder. Trots det har kritik väckts och det är vanligt att rättsprocessen ses som en sekundär viktigmisering, alltså som en upprepad kränkning. Med små praktiska lösningar (kontaktförbud, rätt att bli hörd i den tilltalades frånvaro, begränsad offentlighet osv.) förbättras brottsoffers ställning. Det innebär dock inte per automatik högre grad av upprättelse. Dessa processuella och praktiska lösningar förbättrar istället processens övergripande mål, nämligen tillgången till ett så bra rättegångsmaterial som möjligt. Målsäganden är otroligt viktig ur bevishänseende, framför allt i sexualbrottsmål. Om målsäganden då *upplever* att dennes intressen och rättigheter tillvaratas, kommer

---

¹⁴² Billström m.fl. (1995) s. 168.

¹⁴³ Ibid. s. 206.

¹⁴⁴ SOU 2017:7 s. 67.

¹⁴⁵ Lernestedt & Tham (2011) s. 74.

benägenheten att medverka vara större.¹⁴⁶ Känner däremot målsäganden inte samhällets stöd finns det stor risk att rättegången och utredningen, trots nämnda förbättringar, inte är värd den psykologiska press som processen kan innebära.¹⁴⁷ I en utredning av Brå från 2016, framkom att 95 procent av åklagarna och utredarna, samt 80 procent av målsägandebiträderna som intervjuades, ansåg att fler brott skulle leda till åtal om målsäganden i större utsträckning medverkade i processen.¹⁴⁸ Johanna Niemi menar att detta återigen är ett tecken på att brottsoffer används för att främja andra ändamål. Regleringen finns inte enbart, eller kanske ens huvudsakligen, för att få brottsoffrens egna rättigheter tillgodosedda och respekterade.¹⁴⁹

Brottsoffrets behov av hjälp är flerdimensionellt och individuellt. Den juridiska hjälpen måste ses som en del av hela hjälpbehovet. Målsägandens framtida situation och välmående påverkas mycket av dennes upplevelse av brottsutredningen. Det är därför viktigt att de aktörer som målsäganden möter har den rätta kunskapen, inlevelseförmågan och det rätta engagemanget.¹⁵⁰

För att tillförsäkra brottsoffer tillräckligt stöd och hjälp finns olika möjligheter. Brottsoffer har t.ex. möjlighet att få en *kontaktperson* inom socialtjänsten.¹⁵¹ Kontaktpersonen har som uppgift att hjälpa den enskilde i dennes personliga angelägenheter. Lagstiftningen nämner inte uttryckligen brottsoffer men i förarbetena nämns sexualbrottsoffer som explicit exempel på vem som kan få en kontaktperson utsedd.¹⁵²

Vidare kan brottsoffret få en *stödperson* tilldelad sig. Målsäganden upplever ofta rättegången som väldigt psykiskt påfrestande. Detta gäller särskilt när brottet inneburit en allvarlig personlig kränkning, så som vid sexualbrott.

---

¹⁴⁶ Lernestedt & Tham (2011) s. 75.

¹⁴⁷ Billström m.fl. (1995) s. 217.

¹⁴⁸ Brå 2016:8 s. 32.

¹⁴⁹ Lernestedt & Tham (2011) s. 75.

¹⁵⁰ Billström m.fl. (1995) s. 217f.

¹⁵¹ 10 § tredje stycket SoL.

¹⁵² Billström m.fl. (1995) s. 218f; prop. 1983/84:105.

Målsäganden har därför behov av ett särskilt personligt stöd under huvudförhandlingen.¹⁵³ Rätten till stödperson stadgas i 20 kap. 15 § första stycket RB. Syftet är således att ge målsäganden, som varken för talan om enskilt anspråk eller biträder åtalet, möjlighet att ha med sig stöd vid en rättegång. Biträdet har dock inga juridiska befogenheter.¹⁵⁴

Det finns fall där åklagaren som brottsoffrets företrädare inte är tillräcklig. Det krävs därför ett ombud för att målsäganden fullt ut ska kunna tillvarata sina intressen. Därav finns möjlighet till målsägandebiträde (12 kap. 22 § RB) eller målsägandeombud (12 kap. 1 § RB). Skillnaden är att målsägandebiträde förordnas enligt lag (1988:609) om målsägandebiträde (LOM), medan målsägandeombud är privat anlitat. Målsägandebiträde utses endast vid allvarligare brott, såsom våldtäkt. Målsäganden har dock en oinskränkt rätt till ombud. Däremot blir frågan huruvida staten är villig att ersätta kostnaderna eller inte.¹⁵⁵

En mer utförlig presentation av målsägandebiträdets roll kommer i avsnitt. 4.4.3.

4.4.1 Förundersökning

Förundersökningen regleras i 23 kap. RB samt i förundersökningskungörelsen (FUK). Åklagaren, Polismyndigheten eller Säkerhetspolisen fattar beslut om inledandet av förundersökning. Den ska sedan bedrivas objektivt och så effektivt och skyndsamt som omständigheterna tillåter.¹⁵⁶

Det finns ingen uttrycklig rätt för målsäganden att sätta igång eller kräva en förundersökning. Målsäganden anses inte vara part under förundersökningen och har därmed också samma rätt till insyn som övriga allmänheten. Det finns inte några bestämmelser som ger målsäganden rätt att påverka förundersökningen och dess utredning. Först när åtal väckts och förundersök-

---

¹⁵³ Billström m.fl. (1995) s. 219f.

¹⁵⁴ Ibid. s. 221f.

¹⁵⁵ Ibid. s. 75f.

¹⁵⁶ 23 kap. 1-4 §§ RB.

ningsprotokollet inkommit till rätten (enligt 45 kap. 7 § RB) intar målsäganden, som biträder eller anmält enskilt anspråk, partsställning.¹⁵⁷ Det är polisens och åklagarens ansvar att se till att samhällets och målsägandes intressen tillgodoses genom förundersökningsutredningen. Målsäganden har dock enligt sin subsidiära åtalsrätt en viss kontrollfunktion över att detta uppfylls.¹⁵⁸

Till skillnad från målsäganden har den som är misstänkt partsställning under hela processen, inklusive förundersökningen. Den misstänkte har därmed rätt till insyn i förundersökningsmaterialet. Den tilltalade kan vidare ange utredningsåtgärder, som förundersökningsledaren har en ovillkorlig skyldighet att ta ställning till.¹⁵⁹

Målsäganden, som alltså inte är part i målet, har alltså inte rätt till insyn under förundersökningen.¹⁶⁰ När åtal väl väckts vid domstol upphör förundersökningssekretessen och målsägande kan då ta del av materialet, samt inta partsställning genom att biträda åtalet eller anmäla enskilt anspråk. Målsägandens rätt till insyn är inte heller vid detta skede likställt den tilltalades, som får tillgång till hela förundersökningsmaterialet. Målsäganden däremot, får enbart tillgång till förundersökningsprotokollet.¹⁶¹

Målsäganden har i många fall bevittnat brottet och är, främst vid sexualbrott, kanske ensam om detta. Förhöret med målsäganden under förundersökningen är därför av central betydelse. Förhöret lägger grunden för både åklagarens och polisens utredning, samt domstolens bedömning i skuld- och påföljdsfrågan. Ett väl genomfört förhör är därför avgörande för hela den rättsliga processen.¹⁶² Det är förhørsledaren som bestämmer och för samtalet under hela förhöret. Först när förhørsledaren ger tillåtelse får de övriga närvarande (till exempel den tilltalade och dess försvar samt målsägandebiträ-

---

¹⁵⁷ SOU 2017:7 s. 66; SOU 2007:6 s. 134; Billström m.fl. (1995) s. 184f.

¹⁵⁸ Billström m.fl. (1995) s. 184.

¹⁵⁹ 23 kap. 18 a-b §§ RB; se även prop. 2016/17:68 s. 106f.

¹⁶⁰ SOU 2017:7 s. 66.

¹⁶¹ SOU 2017:7 s. 66f; jfr prop. 1993/94:143 s. 41.

¹⁶² Billström m.fl. (1995) s. 189.

det) ställa frågor till målsäganden.¹⁶³ Det är på sin plats att nämna att den misstänkte och hans försvarare får framställa frågor vid samtliga förhör under förundersökningen, oavsett i vilken egenskap personen hörs – som vittne, målsägande, misstänkt eller annan. Målsägandebiträdet får enbart denna rätt vid målsägandeförhöret.¹⁶⁴ Den misstänkte och dennes försvarare får således ställa frågor vid förhör med målsäganden, men inte tvärtom.

Efter målsägandeförhöret ska målsäganden granska och eventuellt ändra på förhørsprotokollet, innan det godkänns.¹⁶⁵ Förhørsprotokollet kan efter detta utgöra processmaterial och åberopas om målsäganden senare avviker från utsagan som lämnats under förundersökningsförhöret.¹⁶⁶ Justitieombudsmannen (JO) poängterar i ett uttalande vikten av att förhören under förundersökningen genomförs på ett korrekt och lämpligt sätt och med lämplig personal, då dessa förhör ofta spelar en helt avgörande roll för bland annat frågan om åtal ska väckas eller inte.¹⁶⁷ Då målsägandebiträde vanligtvis förordnas senare i processen hörs ofta målsäganden utan biträde i de inledande skedet.¹⁶⁸ När målsäganden hörs utan biträde och förhørsledaren läser upp förhørsprotokollet, är det mycket svårt för målsäganden att i denna pressade situation göra en fullgod bedömning. Begrepp, uttryck och påståenden kan ha en betydelse i vardagligt språk, men en helt annan i juridiska sammanhang. Det är dessutom svårt för målsäganden att ta in och förstå vikten av all information. I Brå:s rapport från 2016 framkommer just detta. När målsägandebiträdet väl kommer in i processen och går igenom materialet med målsäganden är det vanligt att målsäganden helt saknar minne av stora delar av det. Trots att målsäganden godkänt materialet.¹⁶⁹

---

¹⁶³ 23 kap. 11 § RB.

¹⁶⁴ 23 kap. 11 § RB.

¹⁶⁵ 23 kap. 21 § RB.

¹⁶⁶ Billström m.fl. (1995) s. 193; 36 kap. 16 § RB.

¹⁶⁷ Enarsson (2013) s. 84-85; JO, dnr 4029-2007, beslut 2009-10-27.

¹⁶⁸ Brå 2016:8 s. 12.

¹⁶⁹ Brå 2016:8 s. 46.

4.4.2 Huvudförhandling

Det är rättens ordförande som har yttersta ansvar för att ordningen i rättssalen upprätthålls. Detta innebär att det är ordföranden som ska säkerställa huvudförhandlingens klimat, att ingen känner sig kränkt och att den bedrivs på ett värdigt sätt.¹⁷⁰ En målsägande som biträder åtalet har rätt att närvara under hela huvudförhandlingen. Annars kan domstolen begära att målsäganden närvarar endast när hen hörs.¹⁷¹

Målsäganden har rätt att höras i den tilltalades frånvaro.¹⁷² Detta beslut bör dock tänkas över då konfrontation kan vara en viktig del av rehabiliteringen.¹⁷³ Oavsett anses målsäganden ha en skyldighet att, någon gång under processen, stå till förfogande för försvarets utfrågning. Det blir i form av ett motförhör och därmed är även s.k. ledande frågor tillåtna. Den tilltalades försvar har nämligen rätt att själv undersöka tillförlitligheten i målsägandens utsaga.¹⁷⁴ Även målsäganden har (oavsett partsställning) rätt att ställa frågor till den tilltalade under huvudförhandling, om rätten godkänner detta.¹⁷⁵

En person i målsägandeställning får däremot inte höras som vittne. Vittnesförbudet är totalt och gäller undantagslöst.¹⁷⁶ Vittnesförbudet finns framför allt för att visa på att målsäganden är den tilltalades motpart. Det skulle då vara olämpligt att låta målsäganden vittna när den tilltalade inte får det. Om målsägandens utsaga fick status som vittnesbevis medan den tilltalades som sakframställning skulle det vara ett avsteg från den kontradiktoriska processprincipen.¹⁷⁷ Målsägandens bristande insyn, den ojämslidda möjligheten att agera under förundersökning, att försvaret får förhöra målsäganden i det ack så viktiga målsägandeförhöret (vanligen i frånvaro av målsägandebiträde) utan att målsägande och/eller dess biträde får göra detsamma med den

---

¹⁷⁰ Enarsson (2013) s. 84; 5 kap. 9 § RB.

¹⁷¹ 46 kap. 8 § RB.

¹⁷² 36 kap. 18 § RB via 37 kap 3 § RB.

¹⁷³ Billström m.fl. (1995) s. 85.

¹⁷⁴ Ibid. s. 84.

¹⁷⁵ 36 kap. 17 § RB via 37 kap. 1 § RB.

¹⁷⁶ Billström m.fl. (1995) s. 206.

¹⁷⁷ Heuman, SvJT 1977 s. 453ff.; Billström m.fl. (1995) s. 207.

tilltalade – verkar dock inte gå emot den kontradiktoriska processprincipen. Då ses målsäganden och den tilltalade inte som varandras motpart. Vid huvudförhandling kommer parternas förundersökningsförhör ändå att likställas och eventuellt vägas emot varandra.

4.4.3 Målsägandebiträdets roll

Målsägandebiträdet är dels ett verktyg för att tillförsäkra brottsoffers rättigheter i processen, dels en rättighet i sig själv.¹⁷⁸

Målsägandebiträdets uppgift fastställs genom LOM och innebär generellt att tillvarata målsägandens rättigheter och intressen (3 §). En del av detta är juridiskt och en del är kurativt i form av att se till att brottsoffret får adekvat kurativ-, social-, ekonomisk-, och psykologisk hjälp. Målsägandebiträdets kurativa funktion är inte tydligt beskriven, varken i lag eller doktrin, men torde vara begränsad till att främja offrets trygghet i den rättsliga processen. Övrigt kurativt stöd ges av mer lämpliga personer, såsom kuratorer, stödpersoner, anhöriga och psykologer.¹⁷⁹

Sexualbrottsoffer är särskilt utsatta och kan uppleva stor påfrestning under processen. Andelen av de begångna sexualbrotten som anmäls tros enligt undersökningar vara mycket låg och mörkertalet stort. Det finns naturligtvis olika anledningar till detta. En anledning kan vara den press en rättsprocess sätter på målsäganden, framför allt i sexualbrottsmål där kränkningen oftast är stor. När ett sexualbrottsoffer väl anmäler är det därför nödvändigt att få den hjälp och stöd som behövs för att våga fullfölja anmälan och medverka i utredningen. Det som gör sexualbrottsoffer än mer utsatta är att deras berättelse ställs direkt emot gärningsmannens, ord står ofta mot ord. Gärningsmannen och försvararen vill i och med detta göra allt i sin makt för att förringa målsägandens trovärdighet och framställa målsäganden i dålig dager. Även åklagare och domare måste oundvikligen ställa jobbiga frågor. Målsä-

---

¹⁷⁸ Einarsson (2013) s. 212.

¹⁷⁹ Billström m.fl. (1995) s. 76f; Einarsson (2013) s. 213; Brå 2009:4 s. 20.

ganden kan uppfatta detta som ett tecken på misstro och ifrågasättande.¹⁸⁰ Här har målsägandebiträdet en viktig roll att fylla och förklara för målsäganden varför frågorna ställs, förklara att det även är i målsägandens intresse att de ställs. Men även att avvisa och protestera mot de frågor som saknar relevans och är kränkande.¹⁸¹

Ett målsägandebiträde kan förordnas direkt när brottet har anmälts och en förundersökning inletts. Det är förundersökningsledarens skyldighet att informera målsäganden om rätten till biträde och anmäla till rätten att ett målsägandebiträde borde förordnas.¹⁸² I lagen framgår dock inte när en sådan anmälan till rätten ska ske, utan det blir en bedömning i det enskilda fallet.¹⁸³ Då första mötet med polisen kan vara avgörande, framför allt i våldtäktsmål, är det viktigt att målsägandebiträde utses så tidigt som möjligt, helst innan första förhöret. I praktiken dröjer det dock ofta innan det sker. Som tidigare anförts försämrar det förutsättningarna för hela utredningen.¹⁸⁴

För att en person ska bli aktuell som målsägandebiträde krävs att personen har viss grundläggande kunskap och erfarenhet. Detta innefattar god kunskap om de aktuella reglerna för förundersökning och rättegång, god kunskap om straffrätt samt god processvana. Målsägandebiträdet behöver alltså juridisk kompetens. Utöver det rent juridiska krävs också att målsägandebiträdet har insikt i de problem som målsäganden ställs och kan ställas inför. Vidare krävs kännedom om de möjligheter till stöd och hjälp som finns att tillgå för målsäganden.¹⁸⁵

Behovet av stöd och hjälp från ett målsägandebiträde anses vara lika stort oavsett om målsäganden intar en direkt partsställning eller inte. Därför kan ett biträde utses oberoende av om målsäganden är part i målet eller inte.¹⁸⁶

---

¹⁸⁰ Billström m.fl. (1995) s. 224ff.

¹⁸¹ Billström m.fl. (1995) s. 227; Brå 2009:4 s. 20.

¹⁸² 13 a § FUK.

¹⁸³ Billström m.fl. (1995) s. 232.

¹⁸⁴ Sutorius (2014) s. 63; Brå 2016:8 s. 12.

¹⁸⁵ Billström m.fl. (1995) s. 244f.

¹⁸⁶ Einarsson (2013) s. 213.

Om målsäganden väljer att biträda åtalet får målsägandebiträdet dock andra befogenheter i processen. Istället för att enbart anföra bevisning, ställa frågor och plädere i relation till skadeståndsanspråket, kan biträdet agera även rörande ansvarsfrågan. I ansvarsfrågan kan målsägandebiträdet således belysa de inblandades trovärdighet, gärningsmannens uppsåt och även brottets straffvärde och rubricering. Målsägandebiträdets viktigaste uppgift torde i verkligheten dock vara att framhäva trovärdigheten i målsägandens berättelse, genom kompletterande förhör och frågor under huvudförhandlingen. Detta innebär att målsägandebiträdet även innan förhandlingen måste förbereda målsäganden på vad som komma skall, på de frågor som kan tänkas ställas av åklagaren, försvararen och biträdet själv.¹⁸⁷

Det kan uppstå motstridigheter om åklagaren och biträdet har olika upplägg och följer olika linjer i talan. Motstridigheterna kan vara negativa för målsäganden. Ett visst samarbete och samordning mellan åklagare och målsägandebiträde är därför nödvändigt.¹⁸⁸ Samtidigt har biträdet en kontrollfunktion av åklagarens arbete och säkerställer målsägandens intresse. Detta förutsätter dock att målsägandebiträdet är insatt och kunnig i målet samt brottets art och natur.

4.4.3.1 Synpunkter på systemet med målsägandebiträde

LOM står inte i fokus för detta arbete. Det ses dock som en av de tydligaste åtgärderna för att säkerställa brottsoffers rättigheter och för att motverka processens anti-terapeutiska effekter.

Brå har genomfört ett antal studier gällande målsäganden och målsägandebiträden (en del har redan nämnts). En studie genomfördes 2008, på uppdrag av regeringen, gällande systemet med målsägandebiträde. Nedan kommer en kort, icke uttömmande, presentation av rapporten.

---

¹⁸⁷ Billström m.fl. (1995) s. 77ff.

¹⁸⁸ Ibid. s. 80f.

När det kommer till våldtäktsbrott förordnas målsägandebitråde i 4 av 10 ärenden. Lagstiftarens intentioner var dock att målsägandebitråde skulle förordnas i samtliga våldtäktsärenden. Vid övriga sexualbrott är andelen förordnade målsägandebiträden avsevärt lägre.¹⁸⁹

I studien intervjuades åklagare om deras inställning till systemet med målsägandebiträden. Åklagarna hade generellt en positiv inställning. De tyckte bland annat att målsägandebiträdet underlättade åklagarens arbete, då det gör att åklagarna kan arbeta mer renodlat med bevisning. De framhävde även att tryggare och mer förberedda brottsoffer underlättar för åklagaren att åstadkomma bättre resultat.¹⁹⁰

Viss kritik och förbättringsförslag framkom också. Bland annat att målsägandebiträdet borde utses tidigare, att det borde finnas ett bättre system för polisen att meddela åklagaren att en målsägande vill ha biträde samt att det genom detta borde gå snabbare. Dessutom framfördes kritik mot att domarna utsåg målsägandebiträden utifrån en lista, utan att kontrollera juristens lämplighet och kompetens.¹⁹¹ En åklagare uttryckte att ”[...] *det finns de som är jättebra och de finns de som är skitdåliga och så finns det de som ligger där emellan [...]*”.¹⁹² I intervjuerna med åklagarna framkom vidare att målsägandebiträdet inte närvarade vid förhören under förundersökningen i den utsträckning som lagstiftaren tänkt. Vissa svarade att biträdena oftast närvarade medan andra svarade att de närvarade i ganska liten utsträckning.¹⁹³

Brå intervjuade även målsäganden som förordnats biträde, där åtal väckts och där ärendets huvudförhandling hållits. Brå:s resultat visar på att det skiljer sig åt mellan de intervjuade, dels gällande behovet av stöd, dels målsägandebiträdets engagemang och förmåga att ge stöd. Intervjuerna visar på

---

¹⁸⁹ Brå 2009:4 s. 23.

¹⁹⁰ Ibid. s. 9.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Ibid. s. 47.

¹⁹³ Ibid. s. 44.

att målsägande har ett behov av information om hur själva processen fungerar och vad som förväntas av dem. Vidare behöver de information om förundersökningen och vad gärningspersonen har uppgett i förhör. Huruvida målsägandebiträdet har gett denna information varierar dock. I vissa fall har biträdet lämnat information löpande, genom personliga möten, i andra fall har ingen sådan information lämnats trots att biträdet förordnats tidigt i processen.¹⁹⁴

Även 2014 års sexualbrottskommitté granskade systemet med målsägandebiträden. De föreslog ett bättre stöd för målsäganden under rättsprocessen. Kommittén konstaterade att det är viktigt, och även visat sig vara en framgångsfaktor, att målsägandebiträde förordnas tidigt vid utredningar av sexualbrott. De konstaterade vidare att så inte var fallet i verkligheten. Därför ville de förtydliga vikten av detta och göra det närmast obligatoriskt att målsägandebiträdet utses omedelbart.¹⁹⁵

Gällande kraven på målsägandebiträdets kompetens och lämplighet föreslogs en skärpning. Kommittén föreslog att det av lagen ska framgå att de som ska utses till uppdraget måste vara särskilt lämpade. Det avgörande är deras kunskaper, erfarenheter och personliga egenskaper. Kommittén pekade på att uppdragen i dagsläget ges till unga och oerfarna jurister på advokat- och juristbyråer. Det krävs därför att domstolen, som utser målsägandebiträden, tar ansvar för att biträdet inte enbart uppfyller de allmänna kvalifikationskraven utan dessutom är lämplig i det enskilda målet.¹⁹⁶

I en annan studie som Brå genomförde 2016, som tidigare hänvisats till, framhävs att det inte räcker att ett målsägandebiträde förordnas. Det krävs också viss kvalitet i bitrådets agerande för att behoven ska kunna tillgodoses. Det krävs ökad utbildning om målsägandebiträdesrollen för att systemet med målsägandebiträde ska bli bättre och mer enhetligt.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ Brå 2009:4 s. 38.

¹⁹⁵ SOU 2016:60 s. 25.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Brå 2016:8 s. 10ff.

4.5 Sexualbrottsoffers upplevelser av brottet och rättsväsendet

Brottsofferundersökningar från Brå har visat att förtroendet för rättsväsendet är sämre hos de som blivit utsatta för brott än hos de som inte har det. Gällande brott mot person hade dessutom de som anmält brott än sämre förtroende, än de som utsatts men valt att inte anmäla.¹⁹⁸

En person som utsätts för brott upplever det mer eller mindre traumatiskt. Brottet kan, förutom fysiska skador, medföra psykiska men.¹⁹⁹ Offrets förutsättningar att ta sig ur den kris som brottet skapat varierar från person till person och är även beroende av offrets omgivning och allmänna livssituation. Omgivningens reaktioner kan både stötta och hjälpa men i vissa fall även tillföra psykisk stress. Det kan handla om att omgivningen antingen bagatelliserar eller förstorar upp det inträffade. Problematiken är särskilt svår för kvinnor som utsatts för våld eller sexuella övergrepp.²⁰⁰

Den viktimologiska forskningen har visat att brottsoffer har ett par gemensamma behov: stöd, skydd och upprättelse. Naturligtvis skiljer det sig från person till person och en rad olika faktorer kan påverka behovet och upplevelsen av brottet. För att ändå kunna tillgodose de gemensamma behoven som generellt kan infinna sig hos brottsoffer har den viktimologiska forskningen framtagit två viktiga faktorer: smidig rättsprocess genom god information om den egna processen, samt ett bra, individuellt anpassat bemötande.²⁰¹

Rättsväsendet har alltså genom god information och gott bemötande möjlighet att förhindra, eller förminska, brottets och den efterföljande processens negativa effekter. Offer kan i vissa fall värdera ett bra bemötande av samt-

---

¹⁹⁸ Enarsson (2013) s. 20f.; Brå 2010:1 s. 72ff.

¹⁹⁹ Billström m.fl. (1995) s. 37.

²⁰⁰ Ibid. s. 38ff.

²⁰¹ Enarsson (2013) s. 14.

liga rättsliga aktörer, högre än en fällande dom.²⁰² Det är även viktigt för rättssäkerheten att offren känner sig väl bemötta. Det finns annars risk att de inte vill eller orkar fullfölja talan, drar tillbaka sin anmälan eller vägrar medverka i rättsprocessen. Det drabbar inte bara det enskilda offret utan även tryggheten och rättssäkerheten i stort. Det finns med andra ord stora fördelar med ett välfungerande brottsofferarbete. Om förtroendet för rättsväsendet är lågt, vill brottsoffer inte medverka i processen och det försvårar därmed möjligheterna att bedriva en effektiv rättsprocess.²⁰³

Det krävs alltså att målsäganden vill, orkar och har förmågan att fullfölja processen. Det vanligaste motivet för en målsäganden att medverka i rättsprocessen är, enligt Brå:s studie från 2016, önskan om att få upprättelse. Det handlar då inte om ekonomisk ersättning utan om bekräftelse på att det brottsoffret utsatts för inte är rätt. Vid våldtäkt är det näst vanligaste motivet, efter upprättelse, önskan om att kunna ”gå vidare”.²⁰⁴ För att kunna få upprättelse och kunna gå vidare måste alltså målsäganden medverka i processen. I undersökningen framkommer att det mest avgörande för målsägandens vilja och förmåga att medverka är ”*polisens och målsägandebiträdernas bemötande samt möjligheterna att bli sedd och hörd*”.²⁰⁵ Faktorer såsom ett tidigt förordnande av målsägandebiträde, stöttande socialt nätverk och tydlig information om processen spelar också roll för målsägandens medverkan. Det är även av största vikt att personer som målsäganden möter har sakkunskap om den aktuella brottstypen.²⁰⁶

Från år 1945 och framåt har vikten av psykologisk och beteendevetenskaplig kunskap poängterats vid polisutbildningen. Beteendevetenskaperna har fått stor plats, både i den teoretiska grunden och i rutinerna. Det finns dock risk för att polisen, när den psykologiska kunskapen inte är tillräcklig, använder sig av schablonmässig tillämpning av psykologi. Därmed kan situat-

---

²⁰² Enarsson (2013) s. 15f.; Brottsoffermyndigheten (2007) s. 6.

²⁰³ Enarsson (2013) s. 194f.

²⁰⁴ Brå 2016:8 s. 36ff.

²⁰⁵ Brå 2016:8 s. 38f.

²⁰⁶ Ibid. s. 44ff.

ionen för de drabbade förvärras.²⁰⁷ I Brå:s studie från 2016 framkom ett ingen av de utredare som intervjuades hade genomgått någon särskild utbildning när det kommer till målsägandenas behov och möjliga reaktioner på olika brott. Några hade dock på egen hand tillgodogjort sig viss kunskap.²⁰⁸

Det största steget för ett sexualbrottsoffer är ofta själva anmälan. Det första mötet med polisen är därför avgörande. Då sexualbrottsoffer har en stark tendens att skuldbelägga sig själva är det viktigt att offret inte ifrågasätts i detta första stadium av anmälan. Problematiken består dock i att polisen som tar emot anmälan oftast saknar särskild utbildning på övergreppsområdet. Risken finns att fel frågor därmed ställs, eller ställs på fel sätt. När den utbildade och kompetenta förhållaren väl möter offret kan förtroendet för polisen och därmed rättsapparaten redan vara förbrukat.²⁰⁹

Gällande offrets förhållande till åklagaren är det vanligt att offret uppfattar denne som sin representant i den rättsliga processen. Det är åklagaren som ska se till att målsäganden får sin vedergällning och upprättelse, genom att fälla den skyldige. Dessutom är det oftast åklagaren som ser till att målsägande får skadeståndsansättning för det inträffade.²¹⁰ Åklagaren ska visserligen se till att den skyldige döms, men representerar staten och inte målsäganden. Åklagaren är bunden av objektivitetsplikt, och är skyldig att ta fram även omständigheter som är till fördel för den tilltalade.²¹¹ Vidare är skyldigheten att föra målsägandens skadeståndsanspråk villkorat, det görs enbart om frågan är okomplicerad och kan bedrivas tillsammans med brottmålet. Denna till viss del felaktiga uppfattning om åklagarens roll kan i många fall skapa en förtroendeklyfta mellan målsäganden och åklagaren.²¹² Målsägan-

---

²⁰⁷ Billström m.fl. (1995) s. 56.

²⁰⁸ Brå 2016:8 s. 91f.

²⁰⁹ Sutorius (2014) s. 62f.

²¹⁰ Billström m.fl. (1995) s. 63 och 180.

²¹¹ 23 kap. 4§ RB.

²¹² Billström m.fl. (1995) s. 63f.

den har därmed, till skillnad från den tilltalade, svårare att acceptera ett negativt beslut från åklagaren.²¹³

Ulf Holmberg genomförde år 1994 en undersökning om hur kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp upplevt kommunikationen med de resurspersonerna de kommit i kontakt med (såsom polis, läkare, kurator). Studien visar på att en bristfällig och obetänksam kommunikation från resurspersonerna kan försvåra både utredningsarbetet och rehabiliteringsarbetet. Dessutom kan det, som nämnts ovan, skapa nytt trauma hos offret. Det är viktigt för sexualbrottsoffer att känna sig förstådda, att uppleva stöd och att inte känna sig klandrade. Försvårande faktorer kan motsatsvis vara negativa attityder, av såväl polis som närstående.²¹⁴

De reaktioner som kvinnorna i studien pekade ut som negativa, grundade sig nästan uteslutande i icke-verbal kommunikation. Av de faktorer som fått kvinnorna att avbryta hjälpsökandet och inte berätta mer under processen, nämns avståndstagande och avpersonifiering. Samtidigt visar studien att det är de icke-verbala kommunikationerna som i andra fall har gjort att kvinnorna känt sig trygga och därmed berättat mer och utförligare om övergreppen. Holmbergs slutsats av studien var att ingen fråga tycks vara omöjlig att ställa till ett sexualbrottsoffer. Det handlar istället helt och hållet om *hur* frågan ställs.²¹⁵

Holmberg genomförde år 2003 ytterligare en studie, där 178 brottsoffer deltog, varav 50 stycken var kvinnliga våldtäktsoffer. Studien inriktade sig på brottsoffrens uppfattning av och respons på de svenska polisförhören.²¹⁶ Resultaten av undersökningen visade på att 58 procent av offren enbart hördes en eller två gånger under hela utredningen.²¹⁷ Studien jämförde en humanitär och en dominant förhållningsstil. Vid den humanitära förhållningsstilen upplevde offren att polisen var samarbetsvillig, empatisk, positiv och hjälpsam.

---

²¹³ Billström m.fl. (1995) s. 181.

²¹⁴ Holmberg (1994) s. 48.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Holmberg (2004) s. 29f.

²¹⁷ Ibid.

Genom den dominanta förhørsstilen å andra sidan upplevdes polisen som otålig, aggressiv, hetsig, bryskt envis, nonchalant, ovänlig, avståndstagande och fördömande. En humanitär förhørsstil ledde till att brottsoffren berättade allt de kunde minnas av brottet. En dominant förhørsstil å andra sidan ledde till att offren utelämnade information.²¹⁸ För de brottsoffer som berättade allt ledde processen i majoriteten av fallen till fällande dom, medan det för majoriteten av de som undanhöll eller utelämnade information ledde till negativt åtalsbeslut eller friande dom.²¹⁹

Det som gör studierna riktigt intressanta i sammanhanget är alltså att förhørsstilen visade ett tydligt samband med utfallen i målen. De humanitära och inlyssnande förhören ledde i majoriteten av fallen till åtal och fällande dom. Samtidigt som korrelation hittades mellan en dominant förhørsstil, negativa åtalsbeslut och friande domar. Holmberg menar att det således kan finnas ett samband mellan sättet ett brottsoffer förhörs på under förundersökningen och det kommande utfallet.²²⁰

Holmberg kommer fram till att förhørsledare kan agera som terapeutiska agenter och genom detta främja individens psykiska välbefinnande. Den humanitära förhørsstilen är den som bäst åstadkommer terapeutiska effekter. Den dominanta å andra sidan verkar anti-terapeutiskt och är således inte i linje med den terapeutiska juridiken.²²¹

---

²¹⁸ Holmberg (2014) s. 146f.; Holmberg (2004) s. 29f.

²¹⁹ Holmberg (2014) s. 147; Holmberg (2004) s. 29f.

²²⁰ Holmberg (2014) s. 137f.; Holmberg (2004) s. 29f.

²²¹ Holmberg (2014) s. 148.

5 Applicering av den terapeutiska juridiken

5.1 Inledning

I detta avsnitt kompletteras framställningen av den terapeutiska juridiken i den meningen att den appliceras på det svenska rättssystemet i allmänhet och straffprocessen i synnerhet. För att göra framställningen så pedagogisk som möjligt har en uppdelning gjorts mellan straffprocessen, lagstiftning, huvudförhandling, terapeutisk juridik som arbetssätt, specialisering, samt beteendevetenskapliga rön. Då många idéer och tankar influerar hela rättssystemet och alla dess nivåer, finns det risk att områdena går in i varandra. Framställningen syftar vidare inte till att vara uttömmande utan är enbart ett axplock av de områden som den terapeutiska juridiken kan influera.

5.2 Straffprocessen

Straffprocessrätten handlar om hur rättsprocessen med dess utredning, rättegångsförfarande och övriga regler som rör processen är utformade. Som presenterats ovan har dessa regler stor betydelse för brottsoffret och beivrandet av brott.²²²

Brottmålsprocessen är i sin natur anti-terapeutisk och medför negativa effekter för parterna. Vidare är straffrätten av repressiv karaktär och medför därför anti-terapeutiska konsekvenser. Emellertid är det inte alltid önskvärt att dessa undviks. I vissa fall är repressionens negativa (anti-terapeutiska) konsekvenser själva syftet med lagstiftningen. Den terapeutiska juridiken syftar inte till att helt undvika dessa effekter utan istället eliminera *onödiga*

---

²²² Diesen (2011) s. 73.

anti-terapeutiska effekter. Samtidigt eftersträvas en maximering av de positiva, terapeutiska, konsekvenserna.²²³

Den terapeutiska juridiken fokuserar framför allt på tre områden inom straffrätten: *brottsprevention*, *vård istället för straff*, samt *viktologi*.²²⁴ Då arbetet fokuserar på sexualbrottsoffer kommer presentationen framför allt fokusera på det tredje området.

5.2.1 Brottsoffer och terapeutisk juridik

Den terapeutiska juridiken vill ändra på brottsoffrets roll i den traditionella processen och göra brottsoffret mer centralt.²²⁵

Brottsoffer isolerar sig lätt och utvecklar ett undvikande beteende. Offret kan då hamna i ett tillstånd av ”inlärld hjälplöshet”. Offret börjar identifiera sig själv och sin självbild med offerrollen. Den terapeutiska approachen bör därför vara att omvandla offer till ”överlevare”.²²⁶

Som anförts ovan har sexualbrottsoffret i dagens akusatoriska process fråntagits möjligheten att personligen kräva rättvisa och upprättelse. Trots att upprättelse är det vanligaste och starkaste motivet för medverkan.²²⁷ Brotts-offret är idag, trots målsägande- och partsställning, istället utelämnad till staten, statens intressen och åklagarens agerande. Bristande delaktighet gör det svårare att hantera det trauma och psykiska lidande som brottet åsamkat. Brotts-offret tas ifrån kontrollen. Återigen kan känslan av makt- och hjälplöshet infinna sig. På detta sätt medför det nuvarande systemet anti-terapeutiska konsekvenser. Rättssystemet behöver ha en stärkande effekt, inte vidmakthålla och förhöja känslan av hjälplöshet.²²⁸

---

²²³ Daicoff (2006), s. 120; Wexler & Winick (2008); Winick (2009) s. 536; Diesen (2011) s. 98.

²²⁴ Diesen (2011) s. 98.

²²⁵ Ibid. s. 108.

²²⁶ Winick (2009) s. 540f.; Lernestedt & Tham (2011) s. 68; Diesen (2011) s. 109.

²²⁷ Brå 2016:8 s. 37f.

²²⁸ Winick (2009) s. 541; Billström m.fl. (1995) s. 19; Diesen (2011) s. 109.

För att offret ska ha möjlighet att uppleva processens terapeutiska effekter, krävs att offret närvarar och deltar. Detta innebär i sin tur en påfrestning och offret kan tvingas möta gärningspersonen. För att orka och för att processen inte ska göra mer skada än nytta, krävs kurativt stöd. Bestämmelserna om rätt till målsägandebiträde, ombud och andra stödinsatser är därmed i linje med den terapeutiska juridiken.²²⁹ Det räcker dock inte att det ser bra ut på pappret för att de terapeutiska effekterna ska infinna sig. Det handlar om att den rättsliga praktiken behöver fungera terapeutiskt.

Vid sidan av den rättsliga processen pågår en osynlig ”emotionell process”, där straffprocessen förklaras som en social ritual, med möjlighet till upprättelse, vedergällning, förlåtelse och andra emotionella värden. Här har själva domen nödvändigtvis inte betydelse. Det handlar snarare om hur parterna upplever processen rent känslomässigt och vad det får för konsekvenser för den framtida rehabiliteringen.²³⁰ Den terapeutiska juridiken fokuserar inte enbart på det rättsliga, utan även på dessa bakomliggande sociala och emotionella dimensioner.²³¹

För att öka de terapeutiska effekterna av processen och därmed offrets välbefinnande har det framtagits ett antal faktorer att ta hänsyn till: få göra sin röst hörd och bli lyssnad på, få bekräftelse och känslan av att bli tagen på allvar, samt att domaren ska behandla offret med respekt och värdighet, agera rättvist och i god tro. Det har visat sig att målsäganden som blir bemötta enligt dessa tre faktorer är mer nöjda (eller snarare mindre missnöjda) med processen, oavsett utgången i målet.²³²

Genom att granska processen utifrån den terapeutiska juridiken kan ovanstående faktorer belysas och tas hänsyn till. Processen kommer då med största sannolikhet medföra mindre negativa och fler positiva effekter för målsäganden. Winick poängterar vikten av att värdesätta brottsoffers psy-

---

²²⁹ Diesen (2011) s. 111.

²³⁰ Ibid. s. 110.

²³¹ King (2008) s. 1124; Winick (2009) s. 543.

²³² Winick (2009) s. 543.

kiska välbefinnande i processen. För att få syn på och kunna hantera dessa aspekter behövs det i förändringsarbetet både psykologisk kunskap och ett psykologiskt tillvägagångssätt. På så sätt kan dagens, till viss del anti-terapeutiska process, förändras.²³³

5.3 Lagstiftning

Den terapeutiska juridiken strävar, som anförts ovan, efter en holistisk strategi och ett holistiskt förhållningssätt. Det handlar inte enbart om att lösa den individuella konflikten utan även att motverka framtida konflikter. Terapeutisk juridik är således verksam både på mikro- och makronivå. Makronivån åsyftar det strukturella och samhällseliga planet och mikronivån det individuella. Terapeutisk juridik är därmed inte bara inriktad på rättstillämpningen och processen, utan även på lagstiftningen.²³⁴

Fler och fler brott begås och de flesta av dem förblir ouppklarade. Det är ohållbart och samhället upplevs som allt mer otryggt. Kanske måste frågan ställas om ingripanden sker för sent, när konflikten/brottet redan är ett faktum?²³⁵ Brotten begås antagligen inte enbart som en följd av bristande moral och socialt avvikande individer, utan snarare som en följd av sociala, ekonomiska och kulturella förhållanden. Hur dessa strukturella förhållanden ska hanteras är i grund och botten en politisk fråga. Lagstiftning är det allmänt etablerade verktyget för politiska åtgärder. Lagarna kan syfta till att förändra strukturella förhållanden. På samma sätt som medborgarnas ändrade attityder och förhållningssätt kan förändra lagarna, kan lagarna genom att bryta gamla och negativa mönster förändra medborgarnas attityder och beteenden. Lagen kan i detta syfte vara proaktiv, progressiv och fungera som en signal till medborgarna om att ett visst beteende är oönskat och oacceptabelt. Negativa attityder kan då på sikt förändras. Lagen är därmed i första hand inte tänkt som bestraffning utan för att fungera som ett pedagogiskt verktyg,

---

²³³ Winick (2009) s. 543.

²³⁴ Diesen (2011) s. 114.

²³⁵ Ibid. s. 115.

med pedagogiska syften.²³⁶ Typexemplet är förbudet mot sexköp, där enbart köparen och inte säljaren bestraffas. Även om kriminaliseringen förhoppningsvis fungerar preventivt och får vissa män att avhålla sig från att begå brott, var prevention inte grundtanken. Istället är det en proaktiv signallagstiftning. Huvudsyftet är att bekämpa och motarbeta objektifieringen och sexualiseringen av kvinnor.²³⁷

5.3.1 Våldtäktslagstiftningen

Lagstiftningen är tänkt att forma samhället och samhället formar lagstiftningen. Nedan kommer därför den terapeutiska juridiken att granska lagstiftningen för arbetets ram, alltså våldtäktsbrottet. De terapeutiska och anti-terapeutiska effekterna av lagstiftningen analyseras än mer djupgående i avsnitt 6.

Det har visat sig, efter en omfattande EU-studie²³⁸ om våldtäkter i Europa (under åren 2006 till 2009), att lagstiftningens utformning kan medföra stora effekter på både lagföring och anmälningfrekvens. Det påverkar även hur offer och förövare blir bemötta under processen, vilket får långsiktiga konsekvenser för parterna.²³⁹ Genom den terapeutiska juridiken kan våldtäktsbrottets mekanismer och sociala konflikter analyseras. Utifrån analysens resultat kan sedan konkreta metoder för lagstiftning, utredning och bedömning föreslås.²⁴⁰

Som nämnts finns framför allt två konstruktioner av våldtäktsbrottet. Den traditionella och den moderna. Den traditionella konstruktionen gör att kvinnans kropp anses som tillgänglig tills hon själv aktivt, sätter gränser och säger ”nej”. Dessutom krävs oftast att hon fysiskt avgränsar sin kropp genom att göra motstånd.²⁴¹ Med en konstruktion som baseras på bristande

---

²³⁶ Diesen (2011) s. 115f.

²³⁷ Ibid. s. 116f.; se även prop. 1997/98:55 ”Kvinnofrid”.

²³⁸ Lovett & Kelly (2009) ”*Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe*”.

²³⁹ Lovett & Kelly (2009) se exempelvis s. 25.

²⁴⁰ Diesen (2011) s. 118.

²⁴¹ Andersson (2004) s. 264f.

samtycke eller ofrivillighet blir utgångspunkten annorlunda. Då ses kvinnans kropp som stängd, tills hon aktivt ger sitt medgivande till att öppna den, tills hon samtycker och säger ”ja”.²⁴²

Ett argument till att våld och tvång fortfarande konstruerar brottet i de flesta våldtäktslagar runt om i världen är föreställningen om att det annars skulle bli alltför lätt för kvinnor att anmäla och fälla oskyldiga män.²⁴³ I EU-studien som nämndes ovan uppskattades att mellan 1-9 procent (beroende på land) av våldtäktsanmälningarna var falska, vilket var lägre än vad experterna förutsåg. Denna ogrundade uppfattning om falska angivelser, skapar skepticism mot de som anmäler våldtäkt.²⁴⁴ Även Diesen talar om att myten om falska anmälningar är innäslad i samhället och då även hos polis, domare och åklagare.²⁴⁵

5.3.1.1 Terapeutisk analys av traditionellt konstruerad våldtäktslagstiftning

Våldtäktslagen som bygger på den traditionella konstruktionen har många negativa, anti-terapeutiska, effekter.

Först och främst är det ett hinder mot kvinnors sexuella självbestämmanderätt, då ett verbalt nej inte alltid räcker. Som tidigare anförts visar Sutorius på att ett nej kan bli ett ja, eftersom det handlar om huruvida kvinnan lyckats få mannen att inse, tolka och uppfatta hennes påstådda nej.²⁴⁶

För det andra skapar den traditionella konstruktionen en föreställning om att våldtäkt sker med våld. Har inte våld förekommit ses det inte som en ”riktig” våldtäkt.²⁴⁷ I EU-studien framkom att ju närmare stereotypen för våldtäkt som övergreppet låg (skett nyligen, gett upphov till skador och hantelrats med direkt chock), desto troligare var det att ärendet gick igenom hela

---

²⁴² Jfr Diesen (2011) s. 119.

²⁴³ Diesen (2011) s. 121.

²⁴⁴ Lovett & Kelly (2009) s. 112.

²⁴⁵ Diesen (2011) s. 121.

²⁴⁶ Sutorius (2014) s. 30.

²⁴⁷ Andersson (2014) s. 244ff.; Sutorius (2014) s. 60ff. Diesen (2011) s. 121.

systemet och mynnade ut i fällande dom. Denna statistik är oroväckande då det i verkligheten var mycket få fall som passade in på stereotypen.²⁴⁸

På mikronivå, i det individuella fallet, kan dagens utformning medföra stora anti-terapeutiska konsekvenser. En anmäld våldtäkt som inte följer det stereotypiska mönstret kommer att möta misstro. Denna misstro kan i vissa fall visa sig tydligt.²⁴⁹ I ”Fallet Sofie” sa förhørsledaren rätt ut: ”*Kan du förklara hur det kommer sig att du träffar honom gång efter gång trots att du vet att han är läskig och utsätter dig för [...]?*”²⁵⁰ Sofie förklarade att det berodde på att hon var beroende av honom och ville ha drogerna som han gav henne. Förhørsledaren fortsatte: ”*Men, jag menar alltså, jag förstår inte riktigt hur du tänkte då [...]?*”²⁵¹, varpå han ifrågasätter att hon borde förstått att han inte bara skulle ge droger gratis. Sofie borde ha förstått att han skulle kräva något i gengäld, att han skulle kräva sex.²⁵² Samma misstro framkommer i Brå:s studie från 2016. Polisen ifrågasatte ett brottsoffer och sade: ”*Om den här mannen är så ond, varför har du skaffat barn med honom?*”²⁵³

Även kvinnor är en del av den diskurs som finns kring våldtäkt, våldtäktsmän och våldtäktsoffer. Detta, tillsammans med det trauma och den kränkning som upplevs, gör att offren lätt skuldbelägger sig själva. Kvinnor är upplärda att ”passa sig”, att ”inte gå själv sent på kvällen”, att ”bära nycklarna i ett fast grepp i handen under den ensamma promenaden”. Listan kan göras nästintill oändlig. När en kvinna ändock blir våldtagen och utsatt (för ett övergrepp hon enligt alla dess råd borde kunnat undvika) är det en enkel slutsats att hon inte gjort tillräckligt, och att hon får skylla sig själv. Ett ifrågasättande av polis eller omgivningen kommer att öka känslorna av skam och skuld. Brottsoffrets osäkerhet kan i sin tur uppfattas som osäkerhet kring själva brottet och förstärka misstron att det inte varit fråga om en ”rik-

---

²⁴⁸ Lovett & Kelly (2009) s 112.

²⁴⁹ Diesen (2011) s. 121.

²⁵⁰ ”Fallet Sofie” minut: 37:28 – det är direkta ljudupptagningar från förhören.

²⁵¹ Ibid. minut: 37:47.

²⁵² Ibid. minut: 38:00.

²⁵³ Brå 2016:8 s. 41.

tig” våldtäkt.²⁵⁴ Det skapas en ond cirkel, där dagens fördomar och okunskap är styrande.

När våldtäktslagen är konstruerad enligt den gamla modellen ökar alltså risken för att våldtäktsoffren känner sig ifrågasatta och misstrodda. När brottsoffret känner sig kränkt, ifrågasatt eller blir dåligt bemött kommer brottsoffret inte vara lika benäget att berätta allt hon minns av övergreppet.²⁵⁵ Bevismaterialet och möjlighet till rättvis och effektiv rättsskipning försämras och genom detta går även rättssäkerheten förlorad.²⁵⁶

Den traditionella konstruktionen av våldtäkt medför mot bakgrund av ovan anförda, anti-terapeutiska konsekvenser. Dessa tar sig uttryck på såväl mikro- som makronivå. En djupare analys av de terapeutiska/anti-terapeutiska konsekvenserna presenteras i avsnitt 6.

5.3.1.2 Terapeutisk analys av modernt konstruerad våldtäktslagstiftning

Är våldtäktslagen istället baserad på bristande samtycke eller ofrivillighet är grundtanken att sexuellt umgänge sker ömsesidigt och frivilligt. Den värnar om den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. När våldtäktsoffret då anmäler en händelse om att ett samlag har skett mot hennes vilja, blir utgångspunkten en annan än vid våld och tvång som gränsdragande rekvisit. Nu är det istället den upplevda integritetskränkningen som blir utgångspunkt för utredningen. Den juridiska grunden i anmälan kan inte lika lätt ifrågasättas. Det är offrets upplevelse som är i fokus. Självfallet kan det ändå uppstå misstro till och ifrågasättande av hennes berättelse men polisen har svårare att ifrågasätta varför offret inte känt, eller upplevt händelsen annorlunda. Polisen är istället tvungen att i större utsträckning lyssna till berättelsen och anpassa förhöret till varför hon kände sig kränkt.²⁵⁷ Som poängterats innan

---

²⁵⁴ Diesen (2011) s. 122f.

²⁵⁵ Holmberg (2004) s. 29f.

²⁵⁶ Enarsson (2013) s. 15 och 84f.

²⁵⁷ Diesen (2011) s. 124.

är en av de viktigaste faktorerna för att processen ska ha terapeutiska effekter att offret känner sig hörd och lyssnad på, utan att bli ifrågasatt. En konstruktion som bygger på ofrivillighet eller bristande samtycke, minskar därmed inte bara de anti-terapeutiska konsekvenserna utan ökar även förutsättningarna för positiva, terapeutiska, konsekvenser.²⁵⁸

Problem med bevissvårigheter kvarstår även med den moderna konstruktionen. Det har dock visat sig att det ur terapeutisk synvinkel inte är en fällande dom som är det viktigaste för många brottsoffer. I flera fall handlar det istället om att bli betrodd och genom det nå upprättelse.²⁵⁹

Det är viktigt att inse att en förändrad konstruktion av våldtäktslagen inte mirakulöst kommer att medföra förbättring. De terapeutiska effekterna har dessutom så mycket att göra med bemötande och kunskap. Det största hindret mot en förbättrad hantering av sexualbrott och därmed bättre terapeutiska konsekvenser, är föreställningarna av vad som utgör en ”riktig” våldtäkt, vem som är ett ”riktigt” offer och vem som är en ”riktig” våldtäktsman.²⁶⁰

En förändrad, moderniserad sexualbrottslag som fokuserar på ofrivillighet innebär att offrets upplevelse på ett annat sätt respekteras, vilket är viktigt ur terapeutisk synvinkel. Dessutom skulle det ta ställning för den sexuella självbestämmanderätten. Ett samlag är enbart ömsesidigt när båda parter försäkrat sig om att den andra vill. Samtycke presumeras inte föreligga per automatik.²⁶¹ Den moderna konstruktionen gör det även lika legitimt och till lika mycket av en våldtäkt när övergreppet sker inom en relation, helt utan våld, som vid en överfallsvåldtäkt. På detta sätt kan föreställningarna om en ”riktig” våldtäkt börja förändras.²⁶²

Våldtäktslagstiftning som baseras på ofrivillighet är, med hänsyn till ovanstående, den konstruktion som medför minst anti-terapeutiska effekter.

---

²⁵⁸ Winick (2009) s. 543.

²⁵⁹ Diesen (2011) s. 125; Brottsoffermyndigheten (2007) s. 6; Enarsson (2013) s. 16.

²⁶⁰ Diesen (2011) s. 127.

²⁶¹ Ibid. s. 128.

²⁶² Ibid. s. 125.

Dessutom kan en sådan konstruktion, inte bara minska de oönskade effekterna, utan även verka terapeutiskt på både mikro- och makronivå.

5.4 Huvudförhandling

När det gäller de terapeutiska effekterna av rättstillämpningen och brottmålsprocessen borde offrets intressen vara styrande. Det är brottsoffret som är den förorättade parten. I den svenska processen har åklagaren tagit över mer och mer men brottsoffret har fortfarande ställning som målsägande. Det är viktigt att målsäganden kommer till tals under processen, framför allt i huvudförhandlingen. Ur terapeutisk synvinkel är det viktigt att få berätta om kränkningen. Det kan dock vara väldigt påfrestande. Det är därför av största vikt att den som biträder målsäganden noga förbereder hen inför huvudförhandlingen. Ur terapeutisk synvinkel är det dessutom mycket viktigt att frågor som är irrelevanta eller kränkande stoppas under förhören.²⁶³

Huvudförhandlingen kan fungera mer eller mindre terapeutiskt. Med praktiska lösningar kan dock de anti-terapeutiska effekterna minimeras. Till exempel bör risker för direkt konfrontation mellan brottsoffer och gärningsman (t.ex. i väntrum) elimineras. Vidare kan målsägandebiträdet begära paus när målsäganden hamnar i en jobbig situation. Biträdet kan då förklara varför till exempel vissa frågor ställs. Vidare kan målsägandeförhöret hållas i den tilltalades frånvaro.²⁶⁴

Även om huvudförhandlingen kan innebära stor psykisk påfrestning finns det många terapeutiska effekter att dra nytta av. Huvudförhandlingen kan till exempel innebära en känsla av att återta kontrollen över sitt eget liv. Brottsoffret kan uppleva upprättelse genom att stå upp för sig själv, våga tala inför gärningsmannen, kanske titta honom i ögonen osv. Det bör därför poängteras att det inte alltid nås bäst terapeutiska effekter genom att skydda brottsoffret (genom att t.ex. låta målsäganden höras i den tilltalades frånvaro, inte

---

²⁶³ Diesen (2011) s. 222f.

²⁶⁴ Ibid. s. 223f.

närvara vid huvudförhandling och så vidare). Tvärtom, finns det en viktig poäng i medverkan och konfrontation, då det kan göra offret till en överlevare.²⁶⁵ Det finns inte ett rätt svar för dessa situationer. Det är viktigt att lyssna in och läsa av det enskilda brottsoffret, dennes psykiska välbefinnande och intressen. Det är därför essentiellt att målsägandebiträdet lägger ner den tid och det engagemang som rollen kräver.

5.4.1 Sekundär viktimisering och sekundär traumatisering

Det talas inom viktimologin och även inom den terapeutiska juridiken om sekundär traumatisering och sekundär viktimisering. Begreppen har nämnts tidigare men ska nu belysas mer ingående.

Sekundär traumatisering innebär att rättsprocessen förvärrar brottsoffrets trauma och förstärker offerrollen. Sekundär viktimisering handlar om att brottsoffret utsätts för påfrestningar som upplevs som en upprepad utsatthet och kränkning. Sekundär viktimisering innebär också att brottsoffret på grund av brottet även får andra negativa psykosociala konsekvenser. Det kan handla om att offret avskärmar sig, inte klarar av sitt arbete, behandlas annorlunda av omgivningen, eller befästs i offerrollen.²⁶⁶

Då den terapeutiska juridiken vill minska de negativa, anti-terapeutiska, konsekvenserna måste vissa potentiella källor för sekundär traumatisering och viktimisering belysas. Det som åsyftas är i första hand att processen upplevs som ett *nytt* övergrepp, som i sin tur förvärrar och/eller återskapar brottsoffrets psykiska tillstånd.²⁶⁷

---

²⁶⁵ Diesen (2011) s. 109; Winick (2009) s. 541.

²⁶⁶ Diesen (2011) s. 224f.; Billström m.fl. (1995) s. 38f.; Enarsson (2013) s. 15; Brottsofferjouren.se.

²⁶⁷ Diesen (2011) s. 225.

Vad som skapar dessa tillstånd och utlöser effekterna är ofta en kumulation av olika mer eller mindre obehagliga upplevelser under processen. I denna mentala process som brottsoffret utsätts för kan det första mötet med polisen vara det mest avgörande. Nervositeten och spänningen av att möta förövaren i rättegången förvärrar det än mer, liksom ovissheten om målets utgång. Själva återberättande av den traumatiska händelsen kan vara väldigt känslomässigt krävande. När försvararen under korsförhöret sedan gör allt i sin makt för att ifrågasätta målsägandens trovärdighet nås ofta kulmen av lidandet och traumat. Om förövaren dessutom är likgiltig, föraktfull eller hotfull förstärks de negativa effekterna ytterligare. Brottsoffret blir befäst i sin offerroll och processen innebär varken befrielse eller upprättelse, utan tvärtom ett trauma i sig.²⁶⁸

För att motverka dessa negativa effekter och för att brottsoffret ska ha möjlighet att tillgodogöra sig de eventuellt positiva effekter som en process kan medföra, krävs stöd i olika former. Detta har poängterats genomgående i mitt arbete och ligger alltså helt i linje med den terapeutiska juridiken. Det är också viktigt att betona att varje brottsoffer är unikt och behoven behöver därför analyseras och hanteras på individuell nivå.²⁶⁹

I sammanhanget bör det nämnas att det finns attityder om att rättssäkerheten kräver att målsäganden pressas och att det borde vara okej att ställa frågor om exempelvis sexualvanor i våldtäktsmål för att på så sätt kunna pressa fram avslöjandet av lögn. Denna inställning är, i enlighet med vad som anförts, felaktig. Sanning nås genom fakta, vilket förutsätter en god utredning och uppmuntran till eget berättande. Som nämnts ovan kommer alltså målsäganden ge en mer korrekt bild vid en humanitär förhörstil, i jämförelse med en dominant.²⁷⁰ Är det sanning som eftersträvas kan sådana frågor och sådant bemötande inte rättfärdigas. Det är därför både terapeutiskt och rättsäkert att behandla målsäganden med respekt och hindra/låta bli att ställa kränkande frågor.

---

²⁶⁸ Diesen (2011) s. 225f.

²⁶⁹ Ibid. s. 226.

²⁷⁰ Se Holmberg (2004) s. 29f.

Ur terapeutisk synvinkel är det med anledning av ovanstående av största vikt att alla som företräder eller kommer i kontakt med brottsoffer har kunskap om sekundär traumatisering och viktimisering. Kunskap om de psykologiska riskerna samt kunskap om eventuella källor till både terapeutiska och anti-terapeutiska effekter.²⁷¹

5.5 Terapeutisk juridik som arbetsätt

De rättsliga aktörerna kan agera terapeutiskt och använda den terapeutiska juridiken som arbetsätt i praktiken. Hittills har framställningen fokuserat på förhörens, målsägandebiträdernas och utredningens terapeutiska och anti-terapeutiska effekter. Framställningen här fokusera istället på domaren och möjligheten att använda den terapeutiska juridiken i form av medling.

Den traditionella domaren ses som upphöjd från allmänheten, överordnad. Ofta även rent fysiskt inne i en rättssal är domaren upphöjd på ett podium eller liknande. Den traditionella domaren försöker att ge ett allsmäktigt intryck, är sträng, auktoritär och väldigt noga med det formella. Kommunikationen sker opersonligt och kliniskt.²⁷² Ulrika Rogland beskrev hur det hos vissa fortfarande finns en uppfattning om att domarens makt kommer uppifrån, från gud, och att domaren måste vara ren från samhällseliga föreställningar och samhällsvetenskaplig kunskap.²⁷³ Än idag finns Olaus Petris domarregler med i lagboken. Första meningen stadgar att:

”En domare skall först besinna, att *han* [min kursivering] är en Guds befallningsman, och det ämbete han förer, det hörer Gudi till, och icke honom själv [...]”²⁷⁴

Det finns ingenting i objektiviteten som kräver att domaren förhåller sig känslolokall, eller talar emot att domaren kan agera empatiskt och till exempel bekräftar brottsoffret genom att säga ”Jag ser att du blir ledsen av det vi dis-

---

²⁷¹ Diesen (2011) s. 227.

²⁷² Ibid. s. 302.

²⁷³ Rogland (2017) intervju.

²⁷⁴ Sveriges Rikes Lag.

kuterar nu”. Ett sådant förhållningssätt från domaren kan bidra till att den hörde känner sig just hörd, och lyssnad på. Vilket, enligt Holmbergs studie, får parterna att berätta mer uttömmande. Det är dock viktigt att det sägs utan att domaren formulerar någon åsikt och utan att det läggs någon personlig värdering i huruvida reaktionen är bra eller dålig.²⁷⁵

I detta sammanhang är det värt att nämna ”*Nonviolent Communication*” (NVC). NVC baseras på icke-våldsprinciper och på medkänsla som det naturliga tillståndet. Marshall B Rosenberg grundade, och var under många år chef för Centrum för Nonviolent Communication, en internationell fredsoorganisation. Han fick flera internationella utmärkelser i sitt fredsarbete och blev bland annat nominerad till Nobels fredspris fyra gånger.²⁷⁶

NVC förutsätter att vi alla delar samma, grundläggande mänskliga behov, och att var och en av våra handlingar är en strategi för att uppfylla ett eller flera av dessa behov. NVC inkluderar två delar: att med ärlighet uttrycka sig och att empatiskt lyssna till andra. Båda delarna uttrycks genom fyra komponenter: (1) observation, (2) känsla, (3) behov och (4) önskemål. Genom detta utvecklas också en medvetenhet om att kunna uttrycka och lyssna på ett sätt som bidrar till kontakt och till att alla parter kan få sina behov tillgodosedda. Människor som utövar NVC har funnit större autenticitet i sin kommunikation, ökad förståelse, fördjupad kontakt och förbättrad konfliktlösning. NVC öppnar upp för människors empatiska förmåga och respektfulla bemötande, skapar tydlighet i samtalet och är ett konkret verktyg för dialog, samverkan och konflikthantering. Grunden i strategin för NVC är att bekräfta varandra och att bekräfta den andres känslor. Exempelvis genom att domaren uttrycker sig enligt ovan anförda: ”Jag ser att du blir ledsen av det vi diskuterar nu”. Genom att skapa en atmosfär byggd på tillit och trygghet, där parternas behov blir hörda och respekterade öppnas det upp för kontakt

---

²⁷⁵ Holmberg (2014) s. 147; Holmberg (2004) s. 29f.

²⁷⁶ cnvc.org; Rosenberg (2014).

och samarbete. En anledning att använda NVC är därutöver för att snabbt komma till kärnan av konflikten.²⁷⁷

I den domarroll som förespråkas inom terapeutisk juridik agerar domaren med terapeutiska ambitioner, samt är engagerad i sakens utredning och lösning. Samtidigt är domaren personlig och lägger vikt vid parternas personliga omständigheter och behov. Kommunikationen sker direkt med parterna och det som kan uppfattas som juridiskt krångligt, förklaras med vardagligt språk. Den terapeutiska domaren ser också till att alla får komma till tals och ge sin version och syn på ärendet. Dessutom är den terapeutiska domaren lyhörd för de olika psykologiska behoven hos parterna, samt för de kulturella skillnader och psykologiska svårigheter som kan förekomma. För att kunna bemästra denna roll krävs att domaren har människokännedom, engagemang samt medvetenhet och kunskap om de psykosociala faktorer som kan vara av betydelse i situationen.²⁷⁸ Som Holmberg presenterar i sin studie från 1994 är det många, både positiva och negativa, effekter som följer av den icke-verbala kommunikationen. Det handlar alltså inte enbart om vad domaren, och de övriga rättsliga aktörerna, kommunicerar verbalt utan även om kroppsspråk och liknande.²⁷⁹

För att interaktionen mellan domaren och övriga aktörer inom processen ska fungera på bästa (terapeutiska och rättsliga) sätt, bör domarinsatsen präglas av ”*a) empati, b) respekt, c) lyhördhet och aktivt lyssnande, d) icke-tvång, e) icke-paternalism och f) tydlighet*”.²⁸⁰

Respekt måste vara ledande. Domaren måste behandla alla aktörer i en rättegång med respekt, inte bara juristerna. Domaren får inte visa förakt, stress eller nonchalans. Det innebär dock inte att domaren ska vara mjuk och likgiltig. Istället kan en del av att vara respektfull ligga i att ingripa när andra aktörer inte agerar respektfullt, när exempelvis målsäganden blir svartmålad

---

²⁷⁷ NVC Key Facts (2009) s. 3; Rosenberg (2014); cnvc.org.

²⁷⁸ Diesen (2011) s. 302f.

²⁷⁹ Holmberg (1994) s. 48.

²⁸⁰ Diesen (2011) s. 303.

och när onödiga och kränkande frågor ställs. Här bör dock en varningsflagg höjas. Det sagda får inte ge uttryck för domarens egna värderingar, dels då det kan uppfattas som partiskt, dels då till exempel medömkan gentemot ett sexualbrottsoffer kan uppfattas som nedlåtande.²⁸¹

5.5.1 Medling

En pågående trend inom den juridiska världen är att införa medling i brottmål, s.k. ”victim-offender mediation” (VOM). Ett möte ordnas då mellan offer och förövare som ett komplement till fängelsestraff eller istället för att gå till domstol. Framför allt förespråkas modellen av Restorative Justice-rörelsen men finns även inom den terapeutiska juridiken.²⁸²

Det finns generellt två olika medlingsförfaranden. Det första är *förhandsmedling* som innebär att medling blir ett alternativ (eller komplement) till rättegång. Tanken är att offer och förövare ska mötas för att försöka lösa konflikten och sedan komma fram till lämplig sanktion, såsom böter, samhällstjänst etc. Detta används, av naturliga skäl, enbart vid lindriga brott där det inte är aktuellt att döma till fängelse. Syftet är framför allt processekonomiskt men även terapeutiskt. Det andra förfarandet är *efterhandsmedling* som handlar om att förövare och offer möts efter straffprocessen är avslutad. Detta förfarande har enbart ett terapeutiskt syfte (även om det också skulle kunna ge effekter i form av minskade återfall). Brottsoffret säger oftast ja till medling på grund av behovet att berätta för förövaren vilka konsekvenser brottet medförde.²⁸³

I Sverige finns medlingslagen²⁸⁴ och där fastslås att medling måste ske frivilligt för båda parter, att brottet måste vara polisanmält och erkänt. I Sverige är det förhandsmedling som används. Några begränsningar rörande brottets grovhet eller art finns inte. I propositionen till lagen framkommer dock att

---

²⁸¹ Diesen (2011) s. 304.

²⁸² Ibid. s. 320.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Lag (2002:445) om medling med anledning av brott.

våldtäkt och våld i nära relationer kan vara fall som är direkt olämpliga.²⁸⁵ Det finns däremot inga formella hinder mot det. I praktiken torde det dock inte bli aktuellt då åklagaren har åtalsplikt och då målsäganden därmed saknar inflytande över processen finns det inget processekonomiskt att vinna på medling eftersom parterna inte kan förlikas.²⁸⁶

Vid efterhandsmedling kan straffprocessen däremot inte längre påverkas, utan en sådan medling har enbart rent terapeutiska syften. För den dömde kan det handla om att konfrontera konsekvenserna av sitt handlande, inse vad handlandet åsamkat och minimera riskerna för återfall. Det kan dock inte begäras att brottsoffret ska ställa upp i sin förövares läkningsprocess. Däremot kan efterhandsmedling ha terapeutiska effekter även för brottsoffret. Det har visat sig att efterhandsmedling har varit ett bra sätt att komma ifrån den ”demonisering” av förövaren som är vanligt efter grova brott. Brottsoffret ges möjlighet att ta itu med sina känslor och ställa mer ”socialt” inriktade frågor till förövaren. Frågor som kanske inte fick utrymme i den rättsliga processen. Vidare har även brottsoffrets familjemedlemmar möjlighet att delta vid efterhandsmedling, vilket kan vara viktigt då även de påverkats av brottet.²⁸⁷ Det har visat sig att det räcker med några få sekvensers utbyte av genuina känslor mellan parterna (kanske bara ett enda), för att medlingen ska fungera rehabiliterande för båda parter.²⁸⁸

Medling ger offret ökad möjlighet att komma tillbaka till den status som förelåg före brottet och känslan av meningslöshet minskar. En viktig förutsättning är dock att offret inte känner något som helst, direkt eller indirekt, tvång att medverka.²⁸⁹

---

²⁸⁵ Prop. 2001/02:126 s. 36.

²⁸⁶ Diesen (2011) s. 321.

²⁸⁷ Ibid. s. 325.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid. s. 326.

5.6 Specialdomstolar och juridisk specialisering

Som beskrivits i arbetet innebär den terapeutiska juridiken att konfliktlösning inom rättssystemet behöver hanteras med en beteendevetenskaplig approach. Inom varje rättsområde behöver bland annat konfliktens sociala och psykologiska konsekvenser analyseras och beaktas på ett vetenskapligt och konkret sätt. Den terapeutiska metoden står i detta hänseende i stor kontrast till det traditionella förfarandet. Juristerna behöver därmed kunskap som sträcker sig utanför den juridiska sfären. Kunskapen behöver bli tvärvetenskaplig. Då juristerna behöver sitta inne på en del av kunskapen själva är det naturligt att den terapeutiska juridiken strävar mot specialisering. Denna specialisering bör inte enbart gälla ombuden, utan även domarna. Därför har specialdomstolar blivit en viktig del av rörelsen.²⁹⁰

I Sverige har vi ett antal specialdomstolar, bland annat Arbetsdomstolen (bildad 1928), miljödomstolar (inrättades 1998) och migrationsdomstolar (inrättades 2006). Detta behöver dock inte tyda på en trend för ökning av specialdomstolar generellt i Sverige. Förslag om särskilda barndomstolar, ungdomsdomstolar, handelsdomstolar etc. har till exempel avslagits eller aldrig ens blivit utredda.²⁹¹

Det finns dock exempel runt om i världen där specialdomstolar har haft framgång. I USA har det till exempel skett en tydlig utveckling mot fler specialdomstolar. Idag finns *Drug Treatment Court* (DTC) i samtliga delstater i USA. Förövaren får då välja mellan vanlig domstolsprocess (med fängelse som påföljd) eller en process i DTC (med kontraktsvård som påföljd). Vid användandet av DTC har det visat sig att antalet återfall har minskat. Dessutom har samhällets kostnader minskat, räknar per varje dömd. Framgångarna med DTC gjorde att många delstater tänkte om och reformerade

---

²⁹⁰ Diesen (2011) s. 168.

²⁹¹ Ibid. s. 175.

rättssystemet även på andra områden. I många stater upprättades särskilda domstolar även för exempelvis familjevåld (*Domestic Violence Court*) och brott som utförts av en person med psykisk störning (*Mental Health Court*).²⁹²

I Sverige har införandet av specialdomstolar alltså inte fått samma genomslag. Som argument *mot* införande av specialiserade domstolar framförs bland annat att dessa är kostnadskrävande och att det uppstår en gränsdragningsproblematik angående i vilken domstol ett mål ska avgöras. Dessutom anses det fördelaktigt om RB:s regler kan tillämpas på samtliga mål. Det framhålls också som positivt för rättsbildningen att domarna har erfarenhet från olika rättsområden.²⁹³

Det finns även ett alternativ som inte innebär inrättandet av hela specialdomstolar, utan att vissa tingsrätter istället specialiserar sig på specifika, särskilt svåra mål (vilket är fallet vid fastighets-, sjö-, och tryckfrihetsmålen). Det kan också tillföras en ledamot med särskild fackkunskap. Möjligheten att tillfälligt förordna särskilda ledamöter förekommer idag enbart i mål om ekobrott. Anledningen till att möjligheten inte utvidgas till andra mål, är att fackmännen vid överläggning kan tillföra viktig kunskap som parterna aldrig får chans att bemöta eller hantera.²⁹⁴

De argument som anförs *för* införandet av specialiserade domstolar eller specialiserade enheter inom domstolen i Sverige, är den specialkunskap som krävs i många mål. Både rättsordningen och samhällsförhållandena (till exempel med den ökade internationaliseringen) har blivit så pass komplexa att det för domare, liksom för övriga jurister, är svårt att behärska samtliga rättsområden tillräckligt bra för att ta fullgoda beslut. Om domarna inte har den rätta kompetensen och kunskapen är det ett hot mot kraven på rättssäkerhet och likabehandling.²⁹⁵ Ulrika Rogland instämmer i det anförda. Det

---

²⁹² Diesen (2011) s. 22ff.

²⁹³ Ibid. s. 175.

²⁹⁴ Ibid. s. 175f.

²⁹⁵ Ibid. s. 176.

behövs ökad specialisering, framför allt utav domare, i svåra mål (relationsvåld, sexualbrott, utsatta barn osv.). Hon menar, och talar av många års egen erfarenhet, att det är så mycket mer än juridik som är av betydelse i dessa mål. Utan exempelvis psykologiskt kunnande, genomförs dömandet efter egna erfarenheter och fördomar. Det blir då svårt att hantera den här typen av ärenden korrekt.²⁹⁶

Det finns ändå en tendens i Sverige mot ökad specialisering. Specialiseringen sker regionalt, inom de enskilda domstolarna. Det finns inte något laghinder mot att specialisera, utan hur organisationen ska se ut råder de enskilda domstolarna själva över.²⁹⁷

Under åren 2004 till 2006 bedrevs ett projekt med specialisering av domare i humanjuridik. Projektet genomfördes i vissa domstolar i Stockholmsområdet samt i Hovrätten för Västra Sverige och med utbildning från Domstolsverket (DV). I en slutrapport redogjordes för projektet samt dess resultat.²⁹⁸ Det framkom i slutrapporten att effektiviteten ökade i och med specialiseringen. Dessutom kände sig domarna säkrare i sin roll. En av de deltagande domarna uttryckte att: "[...]hans kunskapsbas blivit större och fördjupats, [...] dessutom känner han sig [...] som en bättre domare nu i alla typer av mål."²⁹⁹ Domarna som deltog menade att kvaliteten i målen höjdes i och med utbildningen och specialiseringen, samt att fler borde få samma utbildning för att öka effektiviteten ytterligare.³⁰⁰ Slutrapporten nämnde även att förhoppningen är att kunna diskutera och inse behovet av annan utbildning än enbart juridisk.³⁰¹

---

²⁹⁶ Rogland (2017) intervju.

²⁹⁷ Diesen (2011) s. 177.

²⁹⁸ DV (2007) s. 2.

²⁹⁹ Ibid. bilaga 13, s. 2.

³⁰⁰ Ibid. bilaga 13 s. 5.

³⁰¹ Ibid. bilaga 13 s. 3.

5.7 Beteendevetenskapliga rön: ett tvärvetenskapligt arbete

Den terapeutiska juridiken poängterar vikten av beteendevetenskaplig, och framför allt psykologisk, kunskap. Det krävs ett tvärvetenskapligt samarbete för att rättssystemet ska verka terapeutiskt. Frågan är hur denna kunskap ska komma juristerna tillgodo?

Det första steget torde vara att juristerna inser att de är i behov av tvärvetenskaplig kunskap. Utan denna insikt kommer de rättsliga aktörerna istället försöka klara sig på den livskunskap, de erfarenheter och de föreställningar som finns inom rätten och hos dem själva. I samtalet med Ulrika Rogland poängterar hon att domare utan adekvat kunskap kommer att gå på sina egna fördomar och föreställningar. Rogland pratar också om den gamla föreställningen att mer kunskap skulle utmana objektiviteten. Hur mer kunskap kan leda till minskad objektivitet kan hon inte förstå. Enligt henne är uppfattningen helt fel och hon menar att *”det visar också på okunskap. En stor okunskap och den tycker jag väldigt illa om”*.³⁰² Tvärtom, borde mer kunskap innebära ett avsteg från de subjektiva föreställningarna och fördomarna. Möjligheterna till objektivitet stärks därmed.³⁰³

Michael King menar att juristutbildningen helt har tappat fokus på det mänskliga och samhällliga, på det som juridiken egentligen är till för att hantera. Kortfattat menar han att juridiken har avhumaniserat problemen och att den juridiska utbildningen är en del av denna negativa utveckling.³⁰⁴ Juristerna hanterar just mänskliga och samhällliga konflikter. Det borde därför vara självklart att det finns behov av aktuella kunskaper inom psykologi, sociologi, kriminologi och liknande för att kunna inse kärnan och konsekvenserna av konflikten och den eventuella lösningen. Denna kunskap måste finnas på både makro- och mikronivå. För att tillägna sig sådan kun-

---

³⁰² Rogland (2017) intervju.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ King (2008) s. 1123ff.

skap borde psykologi och andra beteendevetenskaper vara en betydande del av juristutbildningen.³⁰⁵ Frågan blir då om den terapeutiska juridiken och beteendevetenskaper bör bli en obligatorisk del av utbildningen, om det ska finnas valbara kurser för särskilt intresserade eller om den terapeutiska juridiken bör influera alla delar av juridiken på ett mer generellt plan.

En fördel med att göra det obligatoriskt med kunskaper som dessa är att det antagligen skulle leda till insikt om att det finns situationer, inom alla juridiska områden, där det föreligger behov av beteendevetenskaplig kunskap. Eller i vart fall där det förbättrar förutsättningarna för det juridiska arbetet. Nackdelen med att göra kurserna obligatoriska är dock att juristerna kanske tror att denna kurs räcker för att tillgodogöra sig tillfredsställande kunskap på området.³⁰⁶

Det är möjligt att alla jurister i framtiden kommer att ha skaffat sig en mer beteendevetenskaplig allmänbildning, genom till exempel juristprogrammet och/eller vidareutbildning. Det finns en potentiell möjlighet för jurister att arbeta terapeutiskt och med terapeutiska lösningar. Diesen menar dock att det i sig inte innebär att alla borde, vill eller är lämpade att göra så i praktiken. Bara för att en person under juristprogrammet tvingats läsa om exempelvis bokföring innebär det inte att personen är beredd att företräda i en ekonomisk tvist. Samma sak torde antagligen gälla den terapeutiska juridikens *praktiska tillämpning*. Det torde nämligen krävas mer än bara kunskap om metoderna. Det lär i många sammanhang även krävas engagemang, social kompetens och fallenhet för den här typen av agerande.³⁰⁷

5.7.1 Sakkunniga

När det kommer till sakkunniga varierar användningen och inställningen i Sverige. I exempelvis sexualbrottsmål försvann användningen av sakkunniga nästan helt, bland annat för att de var alltför partiska. Typfallet var att

---

³⁰⁵ Diesen (2011) s. 185.

³⁰⁶ Ibid. s. 186.

³⁰⁷ Ibid. s. 181.

åklagaren anlitate en klinisk psykolog som stödde övergreppsmisstanken och försvaret anlitate en vittnespsykolog som pekade på fantasier och påhitt. Det förelåg dessutom en kommunikationsbrist mellan sakkunniga och jurister. Den ena visste inte vad den andre ville eller behövde. För att en domare ska veta vad exempelvis en psykologisk sakkunnig har att tillföra bevisvärderingen, måste domaren själv ha viss kunskap om psykologi.³⁰⁸

I och med domstolens motvilja att anlita sakkunniga, samtidigt som dess egen kunskap brister, finns tecken på att antalet ärenden som läggs ner ökar. Ett mål som inte tycks kunna utredas har idag, på grund av bristande kunskap, än mindre chans att tas vidare.³⁰⁹ Åklagaren är enbart skyldig att väcka åtal om hen kan förvänta en fällande dom i domstol.³¹⁰ Det spelar därför ingen roll hur mycket kompetensen och utredningskvaliteten ökar hos polis och åklagare, om domstolarna inte är mogna för eller har kompetensen att hantera de svåra målen, kommer åtal inte väckas.³¹¹

Utifrån det anförda framgår att så länge domstolarna och de rättsliga aktörerna inte själva besitter den nödvändiga kunskapen, borde sakkunniga kallas in. Detta borde dock ske med restriktioner i form av vilka som är lämpliga i det enskilda fallet och med tydliga direktiv om vad som önskas. Dessutom borde den sakkunnige utses av domaren för att på så sätt undvika det tendensiösa urvalet från parterna.³¹²

---

³⁰⁸ Diesen (2011) s. 214f.

³⁰⁹ Ibid. s. 216.

³¹⁰ 20 kap. 6 § RB; SOU 2017:7 s. 51.

³¹¹ Diesen (2011) s. 217.

³¹² Ibid.

6 Analys

6.1 Inledning

I framställningen ovan har den första frågeställningen besvarats, alltså: ”*Vad innebär terapeutisk juridik?*” Den terapeutiska juridiken har sedan positionerats i relation till andra teorier och rörelser. Därefter undersöktes den andra frågeställningen: ”*Hur ser ställningen för sexualbrottsoffer ut i Sverige idag?*” Arbetet återgick sedan till den terapeutiska juridiken, som applicerades på hanteringen av sexualbrott. Till viss del var det en fortsättning på den andra frågeställningen, samtidigt som arbetets tredje frågeställning började undersökas: ”*Är det önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera Sveriges rättssystem?*” Den tredje frågeställningen är dock även av analyserande karaktär och har inte helt besvarats genom presentationen av eventuella praktiska lösningar. Den tredje frågeställningen kommer därmed att fortsätta analyseras i detta avsnitt.

I avsnitt 6 kommer ovanstående material och presentation analyseras utifrån den tredje och fjärde frågeställningen. Nämligen: ”*Är det önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera Sveriges rättssystem?*” och efterföljande frågeställning: ”*Om det är önskvärt att låta Sveriges rättssystem influeras av den terapeutiska juridiken, hur bör detta ske?*”

6.2 Den terapeutiska juridikens vara eller inte vara

Som presenterats ovan finns det ett missnöje med rättssystemet. Ur brottsoffersynvinkel har det visserligen skett framsteg och det verkar som att samtliga politiska partier har ett tydligt brottsofferperspektiv.³¹³ Det är dock fortfarande inte helt tillfredsställande. Det verkar nämligen som att det har blivit

---

³¹³ Se avsnitt 3.3.

en trend att värna om brottsoffer. Det är en del av det politiska spelet snarare än en genuin drivkraft. Under många år degraderades målsägandens ställning i Sverige. Målsäganden spelade mindre och mindre roll som aktör i de rättsliga prövningarna och tillslut var i stort sett all verklig makt eliminerad. Kvar lämnades ett brottsoffer. Ett offer som behöver och är beroende av samhällets stöd och handlingskraft för att ha möjlighet till ”upprättelse”. Med den framväxande brottsofferrörelsen (bland annat inom viktimologin och den feministiska rörelsen) gick det dock inte att ignorera brottsoffret. Det framstår emellertid som att brottsofferintresset till viss del är en illusion, ett spel för gallerierna. Samhället mobiliserade sig och visade empati för brottsoffer i allmänhet och kvinnliga sexualbrottsoffer i synnerhet. Politikerna kunde inte ignorera det. Dessutom behöver rättsskipningen ett samarbetsvilligt offer, då de i vissa mål (särskilt i sexualbrottsmål) utgör den huvudsakliga bevisningen. För att inte tappa samhällets förtroende (och därmed väljare) och för att kunna beivra brott, behövs nöjda och tillfredsställda brottsoffer.

Utvecklingen av brottsoffers rättigheter har därför kritiserats för att ha ”falska” drivkrafter. Det är inte brottsoffrens rättigheter och behov som har varit det huvudsakliga målet. Istället används brottsoffren för att främja andra ändamål. Detta har gjort att de rättigheter som tillfaller brottsoffer/målsägande och de praktiska lösningarna i processen inte fokuserar på offrets behov och intressen, utan på att offret ska *uppleva* tillräckligt stöd för att orka fortsätta. Exempel på sådana åtgärder är möjligheten att höras i den tilltalades frånvaro, kontaktförbud och sekretess.

Den framförda kritiken innebär dock inte att åtgärderna är onödiga eller anti-terapeutiska, tvärtom är många av de presenterade lösningarna bra. Det verkliga behovet kommer dock inte kunna tillgodoses om ”fel” fokus är styrande. Skulle rättssystemet istället influeras av den terapeutiska juridiken, kommer andra områden och behov att belysas. Den terapeutiska juridiken

skulle tillföra en ”ny rättskälla”³¹⁴ att grunda besluten på. Kompletteras rättssystemet av en samhällsvetenskaplig infallsvinkel kommer juridiken att komma närmare kärnan och dess huvudsakliga syfte: att lösa mänskliga och sociala konflikter. Juridiken i stort och straffprocessrätten i sig är representerad och konstruerad av individer och samhällsmedborgare. Vidare hanterar dessa individer konflikter mellan andra individer, mellan andra samhällsmedborgare. Juridiken kan inte distanseras från resten av samhället. Samhället påverkar och skapar rättssystemet och rättssystemet påverkar och skapar samhället. Med den terapeutiska juridiken återförs rättssystemet till verkligheten och verklighetens problem. Den terapeutiska juridiken kan då fungera som en brygga mellan den teknokratiska juridiken och den sociala verkligheten.

Som presenterats ovan är de rättsliga aktörerna i behov av kunskap som går utöver den juridiska. Det är omöjligt att bedöma ett våldtäktsoffers utsaga, utan att ha kunskap om övergreppets och traumats psykologiska aspekter. Det är utan sådan kunskap lätt att falla för föreställningar om hur ett ”riktigt” offer bör reagera och agera, hur en ”riktig” våldtäkt ser ut. Som presenterades i EU-studien var det större chans att ett våldtäktsmål ledde till en fällande dom, om våldtäkten stämde överens med fördomarna och stereotyperna av en ”riktig” våldtäkt.³¹⁵ Det har också uppmärksammats att det finns tendenser som tyder på att åklagare väljer att inte gå vidare med våldtäktsåtal om de vet att omständigheterna i målet är för komplicerade och svårbevisade för domstolen. Med domarnas bristande kunskap om övergreppets psykologi är det inte lönt att fortsätta driva ärendena. Dessutom är domarna restriktiva vid användandet av sakkunniga, vilket gör att deras bristande kunskap sällan kompenseras.

Genom att låta rättssystemet influeras av den terapeutiska juridiken kommer behovet av bredare och tvärvetenskaplig kunskap naturligt att tillgodoses. Detta då det är en av de särskiljande och grundläggande utgångspunkterna

---

³¹⁴ Se avsnitt 4.3.

³¹⁵ Se avsnitt 5.3.1.1.

för rörelsen. Redan idag har vi i Sverige sett utveckling av att större vikt läggs vid psykologisk och beteendevetenskaplig kunskap, till exempel vid polisutbildningen och specialisering av åklagare. Den terapeutiska juridiken har dock en holistisk attityd som bygger på enhetligt samarbete. Hela rättssystemet behöver därför arbeta tvärvetenskapligt och tillgodogöra sig kunskap från de samhällsvetenskapliga rönen. Tillförande av tvärvetenskaplig kunskap är således ett genomgående behov, som behöver influera rättssystemet både på makro- och mikronivå.

På mikronivå handlar det, utifrån ett brottsofferperspektiv, om att de rättsliga aktörerna behöver adekvat kunskap för att på bästa sätt kunna bemöta brottsoffren. De behöver få dem att vilja delta i processen, något som är viktigt ur terapeutisk synvinkel, och för beivrandet av brott. Dessutom behöver källor till sekundär viktimisering och sekundär traumatisering belysas och elimineras, och genom det också minimera de anti-terapeutiska effekterna av processen. Till sist behövs kunskap för att brottsoffren ska kunna få upprättelse och göras till överlevare. Det handlar alltså om de enskilda aktörernas hantering av det enskilda brottsoffret. Här har den terapeutiska juridikens kunskapsstillförelse mycket att bidra med.

Domarna som deltog i projektet med specialisering ställde sig dessutom positiva till utbildningen och den ökade kunskapen. De flesta av dem beskrev hur de blev effektivare och även hur de upplevde sig själva som bättre domare. Förbättringen upplevdes i alla mål och inte enbart inom det specialiserade området.³¹⁶ Slutrapporten, tillsammans med Ulrika Roglands uttalanden, tyder på att det även hos praktikerna finns en inställning om att det är behövt och önskvärt med bredare kunskap för ett fullgott arbete. Det finns således redan en bra grund för den terapeutiska juridiken att arbeta vidare på och det finns ett viktigt symboliskt värde i att rättssystemet tar ställning för detta behov.

---

³¹⁶ Se avsnitt 5.6.

På makronivå handlar behovet av tvärvetenskaplig kunskap om att få syn på de sociala, kulturella och övriga förhållandena som ligger bakom konflikterna och brotten. Dessa strukturella förhållanden är i grund och botten en politisk fråga. Lagstiftning är det vedertagna verktyget för politiska åtgärder och för att hantera samhällets konflikter. Lagstiftningen kan således användas för att förändra strukturella förhållanden. Det föreligger ett ömsesidigt beroende: medborgarnas attityder och förhållningssätt kan förändra lagarna, och lagarna kan förändra medborgarnas attityder och beteenden. Genom att använda den terapeutiska juridiken kan förhoppningsvis fler aspekter av konflikterna uppmärksammas. På så sätt kan lagarna utformas för att motverka och hantera dessa problem. Den terapeutiska juridiken medför att de bakomliggande problemen analyseras och inte enbart de redan uppkomna konflikterna. Med ett sådant perspektiv får samhället möjlighet att hantera problemen innan konflikterna uppstår. På makronivå kan dessutom den terapeutiska juridiken användas för att undersöka och analysera huruvida dagens lagstiftning uppfyller dess syften och ändamål.

Arbetet fokuserar på sexualbrottsoffer och våldtäktslagstiftningen. Som nämndes inledningsvis har den terapeutiska juridiken till viss del analyserats och applicerats genomgående i arbetet. Redan i avsnitt 5.3.1 (*"Våldtäktslagstiftningen"*) har detta berörts. Denna del är därför av mer sammanfattande karaktär.

När våldtäkt analyseras och granskas utifrån det kritiskt genusrättsvetenskapliga perspektivet, är det tydligt att våldtäktsbrott har flera dimensioner än exempelvis en misshandel. Våldtäkt är ett uttryck för det patriarkala förtrycket av kvinnor. Genom det kritiskt genusrättsvetenskapliga perspektivet framkommer sambandet mellan sexualitet, makt och sexualbrott. Det sexualiserade våldet är inte enbart enskilda övergrepp mot enskilda individer, utan sexuella övergrepp måste förstås inom ramen för en större makt- och kunskapsanalys. Här har den terapeutiska juridiken mycket att erbjuda. Genom att bredda det studerade fältet och gå bortom lagstiftning och de individuella fallen, kan den terapeutiska juridiken bidra till att komma åt problemens

kärna. På mikronivå kan det handla om att stötta det enskilda våldtäktsoffret och genom olika påföljder reformera och rehabilitera våldtäktsmannen. Finns det ingen kunskap om de bakomliggande strukturella problemen kommer dock ingen förbättring åstadkommas. På makronivå handlar det därför om att använda den terapeutiska juridiken för att få till stånd strukturella förändringar. Förändringar i attityder, normer och maktordningen. Dessa dimensioner nås inte genom dagens traditionella juridiska metoder där den manliga normen agerar som ständig vägvisare. Det behövs något annat, något bredare och något tvärvetenskapligt. Genusrättsvetenskapen belyser problemen, medan den terapeutiska juridiken kan användas som det utredande och analyserande verktyget.

En terapeutisk analys av dagens våldtäktslagstiftning visar på många anti-terapeutiska konsekvenser.³¹⁷ Dagens konstruktion, baserad på våld och tvång, gör att det läggs stort ansvar på kvinnan, på våldtäktsoffret. Kvinnans kropp konstrueras som öppen och tillgänglig. Hon är öppen för våldtäkt tills hon själv, aktivt och fysiskt, sätter stopp. Om våldtäktsmannen ändå utför övergreppet kommer den rättsliga prövningen handla om i vilken omfattningen våldtäktsmannen uppfattade offrets påstådda ”nej”. En kvinna som då inte har fysiska skador, eller är i upplösnings- och chocktillstånd, miss-tros. Dessutom skuldbeläggs hon genom detta för att inte tillräckligt tydligt visat att hon inte ville bli våldtagen. Detta skapar anti-terapeutiska konsekvenser både på makro- och mikronivå. På mikronivå innebär det stora negativa konsekvenser för det enskilda våldtäktsoffret. Ett offer som redan lägger stor skuld på sig själv och som redan utsatts för en stor personlig och sexuell kränkning. Dessutom innebär det i det enskilda fallet att domaren kommer att falla för vanliga felkällor och med sin bristande kunskap inte lyckas se bortom övergreppets psykologi. På makronivå innebär konstruktionen att kvinnor i allmänhet känner sig otrygga, att det skapas felaktiga föreställningar om hur en ”riktig” våldtäkt ser ut, att våldtäktsbrotten inte kan utredas då det huvudsakliga vittnet blivit så ifrågasatt att hon inte orkar delta eller själv börjat tvivla på vad som hänt. Dessutom konstrueras och

---

³¹⁷ Se avsnitt 5.3.1.

rekonstrueras de stereotypa könsrollerna, där kvinnan ses som sexuellt objekt och som tillgänglig. Denna konstruktion av kvinnan återkommer i flera dimensioner av samhället och bidrar till att upprätthålla dagens ojämställda maktordning. Dagens konstruktion av våldtäkt kommer inte åt kärnan av problemet. Som Nicola Lacey poängterade är det problematiskt att lagstiftningen skyddar och fokuserar på värden som inte stämmer överens med övergreppets karaktär och kränkning. Den känslomässiga aspekten faller utanför prövningen.³¹⁸ Med den terapeutiska juridiken ökar förutsättningarna för att komma åt den verkliga kränkningen och det centrala i övergreppet. Det hade skapat en grund för att utforma lagstiftningen så den i möjligast mån stämmer överens med samhällets och offrens syn på sexualitetens värde och upplevelsen vid ett sexuellt övergrepp.

6.3 Hur bör den terapeutiska juridiken influera rättssystemet

Den fjärde frågeställningen besvarades i föregående del och har även besvarats genomgående i arbetet. Det *är* önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera Sveriges rättssystem. Därför ska nu nästa frågeställning besvaras: *hur* bör den terapeutiska juridiken influera rättssystemet? Detta avsnitt har delats upp i olika delar för att tydligt visa på hur den terapeutiska juridiken kan påverka och influera rättssystemet, utifrån arbetets ram och perspektiv.

6.3.1 Generell implementering genom utbildning

Som konstaterats är det önskvärt att låta den terapeutiska juridiken influera det svenska rättssystemet. Den första åtgärden, och kanske den viktigaste, är att genom utbildning implementera den terapeutiska juridiken generellt inom rättssystemet. Det första steget torde vara att det på juristprogrammet

---

³¹⁸ Se avsnitt 4.2.

införs kurser i terapeutisk juridik. Fokus bör då framför allt ligga på det tvärvetenskapliga arbetet.

Nästa fråga är om det bör bli obligatoriskt eller vara valbart med sådana kurser. Juridiken och juristutbildningen har idag avhumaniserat juridiken och dess tillämpare. Juriststudenter lär sig snabbt att det viktigaste är yttre belöningar såsom stipendium och högsta betyg. Faktorer som samhörighet, möjlighet att göra skillnad eller andra mer mellanmänniska mål uppmärksammas sällan. Dessutom lär sig juriststudenter att ”tänka som en jurist”, alltså att sortera ut enbart den juridiskt relevanta informationen. I sin tur innebär det att värden såsom känslor, mentalt välbefinnande, moral och etik prioriteras bort och framställs som oviktigt. För att denna väletablerade kultur ska förändras krävs att utbildningen kring den terapeutiska juridiken och det tvärvetenskapliga arbetet blir obligatoriskt. Samhället måste visa med all sin tydlighet att jurister och juridiken inte längre kan agera som en suverän samhällsorganisation, upphöjd från resten av befolkningen. Det är det mänskliga och samhällliga som juridiken och juristerna ska hantera. Det borde därför vara självklart att juriststudenter också lär sig om denna dimension av rättssystemet. Om utbildningen och kurserna kring ämnet görs till obligatoriska moment kommer antagligen fler inse att i stort sett varje juridisk situation kräver tvärvetenskaplig kunskap.

En nackdel med obligatoriska kurser är att studenterna kan tro att det efteråt har tillräcklig kunskap för att tillämpa psykologin i den juridiska praktiken. Som nämnts tidigare är det dock få studenter som till exempel efter en kurs om bokföring tror att de är fullgoda och kan representera företag i en ekonomisk tvist. Förutom en specifik kurs, kan även den terapeutiska juridikens grundtankar vävas in genomgående i utbildningen. Hur detta rent praktiskt skulle lösas överlämnas åt någon annan, mer lämpad. En sak är dock säker, om inte inställningen och värderingarna på utbildningsnivå ändras, kommer det vara svårt att få till stånd verkliga förändringar.

Genom utbildning kommer även målsägandebiträdets terapeutiska effekter öka. Införandet av möjlighet till målsägandebiträde är ur terapeutisk synvinkel bra. Det ger målsäganden en starkare ställning, rent juridiskt. Samtidigt visar det att samhället prioriterar brottsoffren, deras välmående och upprätthållande. Staten är beredd att erkänna brottsoffrens intressen, bistå med målsägandebiträden och ersätta deras kostnader med statliga medel.

Det är dock inte lika terapeutiskt gynnsamt i praktiken. Resultaten av de undersökningar som genomförts är varierande. Vissa är nöjda, medan andra är missnöjda, med systemet med målsägandebiträde. Ulrika Rogland beskrev samma situation. Det finns mål där målsägandebiträdet inte gjorde någonting alls. I mål med ett aktivt och engagerat målsägandebiträde däremot, ökade förutsättningarna för hela processen. Med engagerade, kunniga och aktiva målsägandebiträden är de terapeutiska vinsterna stora. I Brå:s rapport framkommer samma verklighet.³¹⁹ Dessutom utses ofta målsägandebiträdet för sent i processen. Det innebär att de första förhören ofta hålls utan biträde. Det har samtidigt konstaterats att de första förhören är de viktigaste. Framför allt då det i våldtäktsmål tycks vara relativt vanligt att målsäganden enbart hörs en eller två gånger.³²⁰ Dessutom förordnas målsägandebiträde endast i 4 av 10 våldtäktsmål, trots att målsättningen var att det skulle förordnas i samtliga. I övriga sexualbrottsmål är andelen ännu lägre.

Dagens lagstadgade utformning med målsägandebiträde är positiv ur både terapeutisk och rättslig synvinkel. Det är dock, som sagt, inte lika slående i den rättsliga praktiken och i verkligheten för brottsoffren. Genom utbildning inom terapeutisk juridik, med de beteendevetenskapliga ämnena, kommer dock de terapeutiska effekterna av systemet att öka. Målsägandebiträdena kommer då ha större möjlighet att agera terapeutiskt. Samtidigt kommer rättssystemet på ett generellt plan inse vikten av målsägandebiträdet, samt vikten av att uppgiften utförs korrekt. Det skulle i och med detta ställas

---

³¹⁹ Se avsnitt 4.4.3.1.

³²⁰ Se avsnitt 4.5.

högre krav på vem som kan utses till målsägandebiträde, alltså vem som anses lämpad.

Vidare sätts idag ett likhetstecken mellan målsägandebiträde och låg status. Under min utbildning på juristprogrammet vid Lunds universitet kom en nyutexaminerad jurist och pratade med oss om hur det är att arbeta med juridik i praktiken. Han refererade till målsägandebiträdesrollen som att han i början av karriären tvingas utföra sådant ”skitgöra”, för att sedan få möjlighet att bli försvarare och få de ”riktiga uppdragen”. Ulrika Rogland pratade om samma föreställning och hon berättade om hur hon ser det som sitt uppdrag att höja statusen på både brottsoffer och målsägandebiträdet.³²¹ Även 2014 års sexualbrottskommitté påpekar bristerna i att det är unga och oerfarna jurister som i början av sin karriär ”tvingas” ta uppdrag som målsägandebiträde.³²²

Det ligger mycket i det precis anförda. Jurister skolas till att fokusera på det rent juridiska och på yttre belöningar. Det är därför inte statusfyllt att vara målsägandebiträde, då det fokuserar på helt andra värden. Det innebär att de som enbart har följt den juridiska skolan, utan eget engagemang, inte kommer att uppfylla de terapeutiska effekter och ändamålet med målsägandebiträdesrollen. Genom att införa den terapeutiska juridiken som obligatoriska moment under juristutbildningen kommer dessa värden att uppmärksammas och få högre status. Det kommer i förlängningen visa på vikten av den sociala och emotionella dimensionen av juridiken. Förhoppningsvis kan detta förändra attityden hos jurister och juriststudenter. När statusen på dessa värden höjs, torde även statusen på målsägandebiträdet höjas och medföra större terapeutiska effekter i den juridiska praktiken.

6.3.2 Lagstiftningsnivå

Som presenterats i arbetet verkar den terapeutiska juridiken även på makronivå. Lagstiftningen blir då central. Tidigare konstaterades att den terapeutiska

---

³²¹ Rogland (2017) intervju.

³²² Se avsnitt 4.4.3.1.

tiska juridiken kan användas för att granska och analysera lagstiftningen. Den kan även föreslå förändringar som bygger på den terapeutiska juridikens tvärvetenskapliga analys. Lagstiftningen kan och bör, enligt den terapeutiska juridiken, agera proaktivt. Genom att belysa de bakomliggande faktorerna kan lagstiftningen utformas så att den sänder en signal till samhället och medborgarna. Lagstiftningen är i detta syfte tänkt att förändra attityder och beteenden. Lagstiftningen ses som ett pedagogiskt verktyg.

Gällande våldtäktslagstiftningen analyserades i föregående avsnitt huruvida dagens konstruktion är terapeutisk eller anti-terapeutisk. Resultatet visade att dagens, traditionella, konstruktion är anti-terapeutisk på både mikro- och makronivå. Frågan blir därför hur den terapeutiska juridikens influenser kan göra våldtäktslagstiftningen mer terapeutisk. Det naturliga är att analysera den moderna konstruktionen, i kontrast till den traditionella. Det är dessutom aktuellt och på agendan då sexualbrottskommitténs utredning behandlas i skrivande stund. Där föreslås en förändring av våldtäktslagstiftningen som innebär att våld och tvång som gränsdragande rekvisit byts ut mot ofrivillighet. En viss analys av denna modell har redan genomförts i avsnitt 5.3.1.2, men det är ändå på sin plats att belysa igen.

Som redan konstaterats finns det många positiva, terapeutiska, effekter av att basera lagstiftningen på ofrivillighet istället för våld och tvång. De terapeutiska effekterna syns på både mikro- och makronivå. På mikronivå handlar det framför allt om vilka grunder och utgångspunkter den moderna konstruktionen skapar för processen. Med en konstruktion som bygger på ofrivillighet kommer utgångspunkten handla om brottsoffrets upplevda integritetskränkning. Den juridiska grunden i anmälan kan då inte lika lätt ifrågasättas, som vid den traditionella konstruktionen. Detta skapar en plattform för brottsoffret att fritt få tala om sin upplevelse. Polisen är tvungen att på riktigt lyssna till berättelsen och anpassa förhöret och frågorna till brottsoffrets upplevda kränkning. En av de viktigaste faktorerna för en terapeutisk process och möjlighet till läkande, är just att bli lyssnad på.

Dessutom får den moderna konstruktionen terapeutiska effekter i form av att det inte presumeras att samtycke föreligger. I kontrast till den traditionella konstruktionen kommer det med den moderna ligga större fokus på att våldtäktsmannen måste visa att det skedde frivilligt. Det blir då inte lika stort fokus på att brottsoffret ska bevisa att det *inte* förelåg något samtycke och visa på hur hon manifesterade detta, visa på hans våld, hot och tvång. På mikronivå gör detta att brottsoffret inte får bära lika stort ansvar för det inträffade. Det är inte brottsoffrets ansvar att ”stänga sin kropp”. Det skapar förutsättningar för terapeutiska effekter, för rehabilitering och upprättelse.

Det finns även fördelar på makronivå med en lagstiftning som baseras på ofrivillighet. Framför allt kan en sådan konstruktion verka proaktiv. Den moderna konstruktionen, baserad på ofrivillighet, visar på vad som är det huvudsakliga i brottet, nämligen den sexuella självbestämmanderätten och integriteten. Det är inte den fysiska kroppen som behöver skyddas mot våld, utan inneboende och känslomässiga dimensioner. Det är upp till varje individ att bestämma när och med vem samlag ska genomföras. Kvinnor är inte våldtäktsbara per automatik. Kvinnor behöver inte utsättas för, eller hotas med, fysiskt våld eller tvång för att bli våldtagna. Det räcker att brottsoffret inte vill delta. Det räcker att gärningsmannen inte har tillförsäkrat sig frivillighet. Våldet och tvånget är inte centralt. I sin tur gör detta att synen på och föreställningarna om hur en ”riktig” våldtäkt ser ut, kan börja förändras. Ur terapeutisk synvinkel är en sådan förändring viktig. Det är inte nödvändigt med våld eller tvång, det är inte nödvändigt med synliga skador, det är inte nödvändigt att det skett med någon okänd. Det är alltså inte nödvändigt att följa stereotypen för våldtäkt. Det enda som är nödvändigt är att våldtäktsoffret inte deltog frivilligt. Det gör att exempelvis en våldtäkt inom en relation och en våldtäkt av kompisar på en fest, är lika mycket av en våldtäkt som en överfallsvåldtäkt utförd av en okänd man.

Som sexualbrottskommittén föreslog borde även en begreppsändring ske.³²³ Om det gränsdragande rekvisitet är ofrivillighet, borde även begreppsbildningen upprätthålla det tilltänkta budskapet. Här blir den terapeutiska juridikens proaktiva sida jämförbar med de kommunikativa teorierna.³²⁴ Lagen sänder ett budskap och lagen har ett symboliskt värde. Med ofrivillighet som gränsdragande rekvisit, skulle det ur terapeutiskt, symboliskt och proaktivt syfte, vara kontraproduktivt att låta *våldtäkts*begreppet bestå.

Det krävs en förändrad syn och inställning för att kunna hantera dessa problem på riktigt. För att genom det kunna analysera sexualbrottens maktdimension, och för att kunna se de strukturella problem och föreställningar som ligger bakom. Det krävs en flerdimensionell analys. Den terapeutiska juridiken kan erbjuda detta. Genom att utbilda och sprida kunskap om sexualbrottens olika dimensioner och de bakomliggande strukturella problemen, kan både lagstiftning och rättstillämpning minimera de anti-terapeutiska effekterna.

Det ska tilläggas att den föreslagna, moderna, lagstiftningen inte är perfekt. Även den upprätthåller könsrollerna, där mannen kommer med sexuella inviter som kvinnan får ta ställning till. Det terapeutiska i den moderna konstruktionen ligger dock i att kvinnan ges självbestämmanderätt över sin sexualitet och integritet.

6.3.3 Specialisering och specialkunskap

Det är konstaterat att det svenska rättssystemet behöver influeras av den terapeutiska juridiken. När detta ska ske, torde specialisering vara en självklar del. Juristerna behöver nämligen sitta inne på stor kunskap. Inte bara de juridiska elementen inom varje rättsområde, utan även de sociala och psykologiska dimensionerna. Det är svårt att begära att samtliga rättsliga aktörer, ska sitta inne på sådan kunskap för samtliga rättsområden. En specialisering

---

³²³ Se avsnitt 4.2.

³²⁴ Jfr avsnitt 2.1.

är därmed nödvändig. Specialiseringen bör vidare gälla alla de rättsliga aktörerna.

I relation till arbetets fokus, sexualbrott, är det absolut nödvändigt med ökad specialisering. De komplexa förhållandena, psykologin och de sociala strukturerna i dessa mål, kräver att aktörerna har fullgod kunskap inom fler områden än de juridiska. För att processen ska bli tillfredsställande krävs alltså viss specialkunskap. De terapeutiska effekterna för målsäganden, om hon bemöts av välutbildade och engagerade aktörer, ökar även möjligheten att beivra brott. Det är alltså även ur rättssäkerhetssynpunkt viktigt med specialiserade aktörer och terapeutiska influenser.

Det specialiseringsprojekt som genomfördes 2007 visade på goda resultat och domarna uppmuntrade till utökad utbildning. Deltagarna önskade även att bredda kunskapen och gå utanför det juridiska området. Det visade sig att domarna, som deltog i projektet, blev effektivare och kunde göra bättre bedömningar i samtliga ärenden.³²⁵ Den terapeutiska juridikens influenser kan påskynda denna process och fortsätta arbetet mot mer specialutbildning. De terapeutiska influenserna skapar således en bredare kunskapsbas.

Det mest önskvärda är att de rättsliga aktörerna själva sitter inne på den erforderliga kunskapen. När det inte är möjligt måste dock sakkunniga kallas in. Det går inte att göra bedömningar utifrån egna erfarenheter och ”sunt förnuft”. De rättsliga aktörerna är inte upphöjda och isolerade från samhällets strukturer och föreställningar. Utan kunskap kommer därför besluten grundas på en ”falsk” objektivitet. En ”objektivitet” som grundas på den manliga normen. På androcentrism. I dessa lägen är det ur terapeutisk synvinkel viktigt att inse sin bristande förmåga. Domstolen måste ta in professionell hjälp, tills den dag de själva besitter kunskapen. Det borde dock vara upp till domarna att bestämma vem som är lämplig och vad hen ska yttra sig om. För att domaren ska kunna göra denna bedömning, krävs återigen en viss grundläggande kunskap. Det kan därför inte nog poängteras utbildning-

---

³²⁵ Se avsnitt 5.6.

ens och kunskapens vikt i arbetet mot att influera den terapeutiska juridiken i rättssystemet.

6.3.4 Medling och andra alternativ

Det finns flera olika sätt att agera terapeutiskt och nyttja ett terapeutiskt förfarande, som till exempel medling. I relation till sexualbrottsoffer är det framför allt s.k. ”victim-offender mediation” (VOM) som blir aktuell att diskutera.

Som presenterats tidigare finns det både förhandsmedling och efterhandsmedling. Det är i Sverige förhandsmedling som idag är aktuellt men då målsäganden i sexualbrott inte har möjlighet ingå förlikning anses det inte processekonomiskt försvarbart med medling. I vissa fall är dock medling terapeutiskt viktigt. Brottsoffer i allmänhet och sexualbrottsoffer i synnerhet har lätt att fastna i offerrollen. Det borde finnas möjlighet att möta sin gärningsman (om så önskas) för att kunna konfrontera honom. Det finns stora terapeutiska vinster med ett sådant möte. Det kräver dock att brottsoffret är väl förberett och har ett starkt stöd. Det krävs också att det inte föreligger något som helst tvång till deltagande och att fokus inte ligger på att ”läka” gärningsmannen, utan på offrets upprättelse. Vidare krävs att gärningsmannen har rätt inställning till mötet. Utan dessa förutsättningar finns det risk att mötet istället blir anti-terapeutiskt.

Med ett större terapeutiskt inflytande torde det öppnas upp möjligheter för medling och andra alternativ vid sidan av, eller i kombination med, den rättsliga processen. Det är viktigt att se brottets samtliga dimensioner och inte enbart de juridiska. Brottsoffrets upprättelse nås inte genom att enbart erbjuda praktiska lösningar för att skydda offret, eller snarare för att skydda processens viktigaste bevismaterial. För att brottsoffret ska kunna få upprättelse krävs att deras behov analyseras och bedöms utifrån fler faktorer än de juridiska. Den terapeutiska juridiken kan medföra att de bakomliggande och kanske avgörande dimensionerna av brottet och processen kan belysas. När

det väl är gjort kan processen på ett bättre sätt utformas i syfte att ta hänsyn till detta. Det skapas då förutsättningar för att göra offren till överlevare och för att kunna beivra brott och bekämpa brottslighet.

6.4 Avslutande analys

Arbetet har belyst och skildrat sexualbrottsoffers ställning i dagens process, samt dess terapeutiska och anti-terapeutiska konsekvenser. Vidare har den terapeutiska juridiken analyserat och applicerats på både rättstillämpning, lagstiftning och den rättsliga praktiken i stort. Dessutom har tydligt klargjorts att juristutbildning och vidareutbildning inom juridiken är i behov av förändring. De mänskliga, sociala och emotionella dimensionerna, som är av central vikt i konflikterna, måste genomsyra även utbildning och praktik.

Detta har genomförts utifrån ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv. Det blir då tydligt hur den manliga normen har varit styrande genom historien och även i nutid. Det är tydligt hur fördomar och föreställningar påverkar hanteringen av sexualbrott. Det är tydligt att sexualbrottsoffer i allmänhet och våldtäktsoffer i synnerhet, ses som svaga och hjälplösa offer. Offer som behöver skyddas till varje pris. Egentligen inte för att det finns genuina drivkrafter bakom, utan för att offret är otroligt viktigt som bevismaterial. Rättssystemet har i denna linje, successivt tagit över ansvaret och handlingsmöjligheterna. Offret har degraderats från handlingskraftig människa (malsägande) som står upp för sig själv och kräver sin rätt. Till ett utelämnat offer. Detta blir en självuppfyllande profetia. Både samhället och offren själva befäster ständigt denna offerroll.

Med den terapeutiska juridikens approach blir det tydligt att sexualbrottsoffer istället borde erbjudas möjlighet att stå upp för sig själva och sina rättigheter. Systemet och handlingsalternativen borde bygga på tanken om att stärka och uppmuntra offrets handlingskraft. Inte som idag på att skydda och isolera offret från tänkbara orosmoment. Självklart är alla åtgärder inte

lämpliga i alla sexualbrottsmål och för alla brottsoffer. Självklart måste en individuell bedömning ske i det enskilda fallet. Systemet borde dock vara uppbyggt på ett sådant sätt att brottsoffret uppmuntras till att agera och stå upp för sig själv. Offer måste uppmuntras till att ta tillbaka kontrollen, kliva ur offerrollen och börja se på sig själva som starka överlevare.

7 Slutsats

Det har konstaterats att rättssystemet och straffprocessen är i behov av förändring. Juridiken upplevs teknokratisk, suverän och verklighetsfrånskild. Straffprocessen upplevs kränkande, påfrestande och inte mödan värd.

Juridiken och rättssystemet handlar i grund och botten om social och mänsklig konfliktlösning. Trots det har det kommit att i vårt ackusatoriska förfarande bli en duell mellan försvarare och åklagare. En duell, där domaren sitter på den avgörande makten. Det är alltså en uppgörelse jurister emellan. Då juristutbildningen tenderar att fokusera på de rent lagtekniska och på att ”tänka som en jurist”, är det framför allt dessa värden som kommer till uttryck i processen. De mänskliga värdena, i den mänskliga konflikten, hamnar i skymundan. Juridiken har på ett sätt därför blivit frånskilt resten av samhället. Det uppstår ett glapp mellan juridiken och de konflikter den ämnar lösa. Detta är inte önskvärt. Samhället behöver ett välfungerande rättssystem som är tydligt förankrat i samhället. Annars riskeras samhällets förtroende för rättssystemet att förbrukas.

Glappet mellan verkliga sociala konflikter och rättssystemets hantering av dessa, behöver krympas. Glappet behöver fyllas upp och elimineras. Det krävs därför att nya värden och nya förhållningssätt får komplettera den traditionella juridiken. Här är den terapeutiska juridiken väl lämpad. Den syftar inte till att ersätta de traditionella värdena eller ideologierna. Den syftar till att komplettera med en social dimension, influerad av beteendevetenskap. En sådan infallsvinkel skulle agera brygga mellan den teknokratiska juridiken och den sociala verkligheten. Den terapeutiska juridiken skulle då bidra med att komma åt kärnan i konflikterna och på sikt använda denna kunskap för att förändra strukturella förhållanden och förebygga konflikternas uppkomst. Vidare skulle den terapeutiska juridiken, genom detta, göra processen mer anpassad till de verkliga, sociala och emotionella dimension-

erna av konflikten. Processen kan genom det också på ett bättre och mer träffsäkert sätt hantera de känslor och behov som konflikten gett upphov till.

Det är med full medvetenhet som detta arbete riskerar att sticka i ögonen, trampa på tårna och utmana. Inte bara utifrån att den traditionella juridiken och det traditionella rättssystemet ifrågasätts och utmanas. Dessutom görs detta utifrån ett kritiskt genusrättsvetenskapligt perspektiv, som tydligt och konkret kopplar problem och konflikter till det strukturellt patriarkala samhället. Om arbetet inte hade varit utmanande, hade dess syfte (att bidra till förändring) dock inte uppnåtts. Avslutningsvis ska därför Mahatma Gandhis uttryck om förändringsprocessen citeras:

*”First they ignore you, then they laugh at you, then they fight you, **then you win** [min fetstil].³²⁶*

---

³²⁶ Citerad av Daicoff (2008) s. 561.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Rogland, Ulrika, intervju med Johanna Lagerblad, 2017, Malmö.
[Cit: Rogland (2017) intervju]

Tryckta källor

Statens Offentliga Utredningar

SOU 2007:6 *Målsägandebiträdet. Ett aktivt stöd i rättsprocessen*

SOU 2016:60 *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten*

SOU 2017:7 *Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål*

Propositioner

Prop. 1983/84:105 *om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten)*

Prop. 1993/94:143 *Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning*

Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*

Prop. 2001/02:126 *Medling med anledning av brott*

Prop. 2012/13:111 *En skärpt sexualbrottslagstiftning*

Prop. 2016/17:68 *Misstänkta rätt till insyn i förundersökningar*

Litteratur

Andersson, Ulrika: *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. 2:a tryckningen, Diss., Lunds Universitet, 2006

[Cit. Andersson (2004)]

Asp, Petter: *Sex och Samtycke*. Uppsala 2010

[Cit. Asp (2010)]

Asp, Petter & Ullväng, Magnus (medförfattare Jareborg, Nils): *Kriminalrättens grunder*. 2:a omarbetade upplagan, Uppsala 2013

[Cit. Asp m.fl. (2013)]

Berglund, Kerstin: *Straffrätt och kön*. Uppsala 2007

[Cit. Berglund (2008)]

Billström, Magnus; Bring, Carina; Diesen, Christian; Lishajko, Marianne & Marmolin, Christina: *Brottsoffrets rätt*. Stockholm, 1995.

[Cit. Billström m.fl. (1995)]

Brownmiller, Susan: *Våldtäkt*. Stockholm 1977
[Cit: Brownmiller (1977)]

Diesen, Christian: *Terapeutisk Juridik*. Malmö, 2011
[Cit. Diesen (2011)]

Duff, Antony & Garland, David: *A Reader on Punishment*. New York 1994
[Cit: Duff & Garland (1994)]

Enarsson, Therese: *Brottsoffer i rättskedjan. En rättsvetenskaplig studie av förhållandet mellan brottsoffers rättigheter och rättsväsendets skyldigheter*. Uppsala 2013
[Cit: Enarsson (2013)]

Franke, Katherine M: *Putting Sex to Work*. I: Brown, Wendy & Halley, Janet (ed.): "Left Legalism/Left Critique", s. 290-336. Durham & London 2002
[Cit: Franke (2002)]

Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria: *Genusrättsvetenskap*. Lund 2009
[Cit. Gunnarsson & Svensson (2009)]

Halder, Debarati and Jaishankar, K: *Therapeutic Jurisprudence and Overcoming Violence Against Women*. Hershey, Pennsylvania 2017
[Cit: Halder & Jaishankar (2017)]

Heber, Anita; Tiby, Eva & Wikman, Sofia (red.): *Viktimologisk forskning – brottsoffer i teori och metod*. Upplaga 1:1. Lund 2012
[Cit: Heber m.fl. (2012)]

Holmberg, Ulf: *Police Interviews with Victims and Suspects of Violent Sexual Crimes*. Stockholm, 2004
[Cit: Holmberg (2004)]

Holmberg, Ulf: *Terapeutisk jurisprudens: från polisanmälan till dom*. I: Andersson, Simon & Lainpelto, Katrin (red.): "Festskrift till Christian Diesen", Upplaga 1:1, s. 137-155. Stockholm 2014
[Cit: Holmberg (2014)]

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*. Upplaga 1:3. Lund 2013
[Cit. Korling & Zamboni (2013)]

Lacey, Nicola: *Unspeakable Subjects. Feminist Essays in Legal and Social Theory*. Oxford 1998
[Cit: Lacey (1998)]

Lernestedt, Claes & Tham, Henrik (red): *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. Stockholm, 2011

[Cit. Lernestedt & Tham (2011)]

Lindgren, Magnus; Petterson, Karl-Åke & Hägglund, Be (red.): *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Upplaga 1. Stockholm 2004

[Cit: Lindgren m.fl. (2004)]

Olivecrona, Karl: *Rättsordningen*. Upplaga 2. Lund 1976

[Cit. Olivecrona (1976)]

Rosenberg, Marshall B.: *Nonviolent communication: ett språk för livet*.

[översättning: Gudrun Fleetwood, Liv Larsson]. Stockholm 2014

[Cit: Rosenberg (2014)]

Sutorius, Helena: *Bevisprövning vid sexualbrott*. 2:a upplagan omarbetad och uppdaterad av Christian Diesen. Stockholm 2014

[Cit. Sutorius (2014)]

Wegerstad, Linnea: *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*. Lund 2015

[Cit: Wegerstad (2015)]

Wexler, David B: *Proposing a Hearty Toast to Professor Christian Diesen: Pouring an Abundance of TJ Wine into a TJ-Friendly Swedish Bottle*. I:

Andersson, Simon & Lainpelto, Katrin (red.): "Festskrift till Christian Diesen", Upplaga 1:1, Stockholm 2014

[Cit: Wexler (2014)]

Zehr, Howard: *The Little Book of Restorative Justice*. Pennsylvania 2002

[Cit: Zehr (2002)]

Rapporter och undersökningar

Brottsoffermyndigheten, 2007: *Ett nationellt samordningsprogram för brottsofferfrågor*, 2007

[Cit: Brottsoffermyndigheten (2007)]

Brottsförebyggande rådet, *Målsägandebiträde. En beskrivning av lagens tillämpning*, Brå rapport 2009:4, 2009

[Cit: Brå 2009:4]

Brottsförebyggande rådet, *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet – en fördjupande studie utifrån Nationella trygghetsundersökningen 2006-2008 och intervjuer med fokusgrupper*, Brå rapport 2010:1, 2010

[Cit: Brå 2010:1]

Brottsförebyggande rådet, *Målsägandens medverkan i rättsprocessen*, Brå rapport 2016:8, 2016
[Cit: Brå 2016:8]

Brottsförebyggande rådet, *Kriminalstatistik 2016 - misstänkta personer*, Slutlig statistik 2016, 2017
[Cit: Brå, slutlig statistik (2017)]

Domstolsverket (DV), *Specialisering av domare i humanjuridik*, slutrapport 2007.
[Cit: DV (2007)]

Holmberg, Ulf: *Samtal med sexualbrottsoffer – Hur har kvinnorna upplevt kommunikationen med olika resurspersoner?* Högskolan i Kristianstad, Rapportserie 1994:1, 1994
[Cit: Holmberg (1994)]

Elektroniska källor

Artiklar och tidskrifter

Daicoff, Susan: *The Comprehensive Law Movement: An Emerging Approach to Legal Problems*. Scandinavian Studies in Law, Vol. 49, pages 109-128, 2006
[Cit: Daicoff (2006)]

Daicoff, Susan: *Growing Pains: The Integration Vs. Specialization Question For Therapeutic Jurisprudence And Other Comprehensive Law Approaches*. Thomas Jefferson Law Review Vol. 30, 2008.
SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2445562> besökt 2017-04-30
[Cit: Daicoff (2008)]

Freckelton, Ian: *Therapeutic jurisprudence misunderstood and misrepresented: the price and risks of influence*. Thomas Jefferson Law Review 30, 2008 <http://www.tjeffersonrev.org/sites/tjeffersonrev.org/files/30-02-13-Freckelton.pdf> besökt 2017-04-22
[Cit: Freckelton (2008)]

Heuman, Lars: ”Reformfrågor rörande målsäganderätten”, I: Svensk Juristtidning 1977, s. 241–262.
[Cit. Heuman, SvJT 1977]

King, Michael: *Restorative justice, therapeutic jurisprudence and the rise of emotionally intelligent justice*. I: Melbourne University Law Review, 2008, s. 1097-1126.
[Cit: King (2008)]

Lovett, Jo & Kelly, Liz: ”Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe”. London 2009
[Cit: Lovett & Kelly (2009)]

Wexler, David B. & Winick, Bruce J.: *Therapeutic Jurisprudence*. 2008.
SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1101507> besökt 2017-04-12
[Cit: Wexler & Winick (2008)]

Wexler, David B.: *Therapeutic Jurisprudence and its Application to Criminal Justice Research and Development*. I: Arizona Legal Studies Discussion Paper No. 10-20, 2010. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1628804> besökt 2017-03-17
[Cit: Wexler (2010)]

Wexler, David B.: *The development of therapeutic jurisprudence from theory to practice*. I: Arizona Legal Studies. Discussion Paper No. 13-51, 2013. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2344940> besökt 2017-03-19
[Cit: Wexler (2013)]

Winick Bruce J.: *Foreword: Therapeutic Jurisprudence Perspectives on Dealing with Victims of Crime*. Nova Law Review Vol. 33, 2009.
<http://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1130&context=nlr>
besökt 2017-05-16
[Cit: Winick (2009)]

Internetsidor

Brottsofferjouren.se <http://www.brottsofferjouren.se/fakta-om-brottsoffer/krisforlopp/omvarldens-bemotande/> besökt 2017-05-07
[Cit: Brottsofferjouren.se]

European Forum for Restorative Justice, <http://www.euforumrj.org/> besökt 2017-05-23
[Cit: euforumrj.org]

Nationalencyklopedin, *paternalism*. <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/paternalism>, hämtad 2017-05-16
[Cit: NE.se paternalism]

Nationalencyklopedin, *androcentrism*. <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/androcentrism>, hämtad 2017-05-22
[Cit: NE.se androcentrism]

soclaw.se, Rättssociologiska institutionen, <http://www.soclaw.lu.se/hildur-fjola-antonsdottir>
besökt 2017-05-13
[Cit: soclaw.se]

The Center for Nonviolent Communication,
<https://www.cnvc.org/learn/nvc-foundations> Använd: 2017-05-17
[Cit: cnvc.org]

The Center for Nonviolent Communication: *Key Facts Absolut Nonviolent Communication (NVC)*. 2009.

http://www.nonviolentcommunication.com/pdf_files/key_facts_nvc.pdf

besökt: 2015-05-17

[Cit: NVC Key Facts (2009)]

Övrigt material

”*Fallet Sofie*”. P3 Dokumentär, Sveriges Radio. Sändes: 2016-06-19.

[Cit: ”Fallet Sofie”]

Göta Hovrätt, mål nr B 1389-09, dom 2009-05-18

JO, dnr 4029-2007, beslutsdatum 2009-10-27.

Nilsson, Göran. Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 §, Lexino djupkommentar 2017-02-01